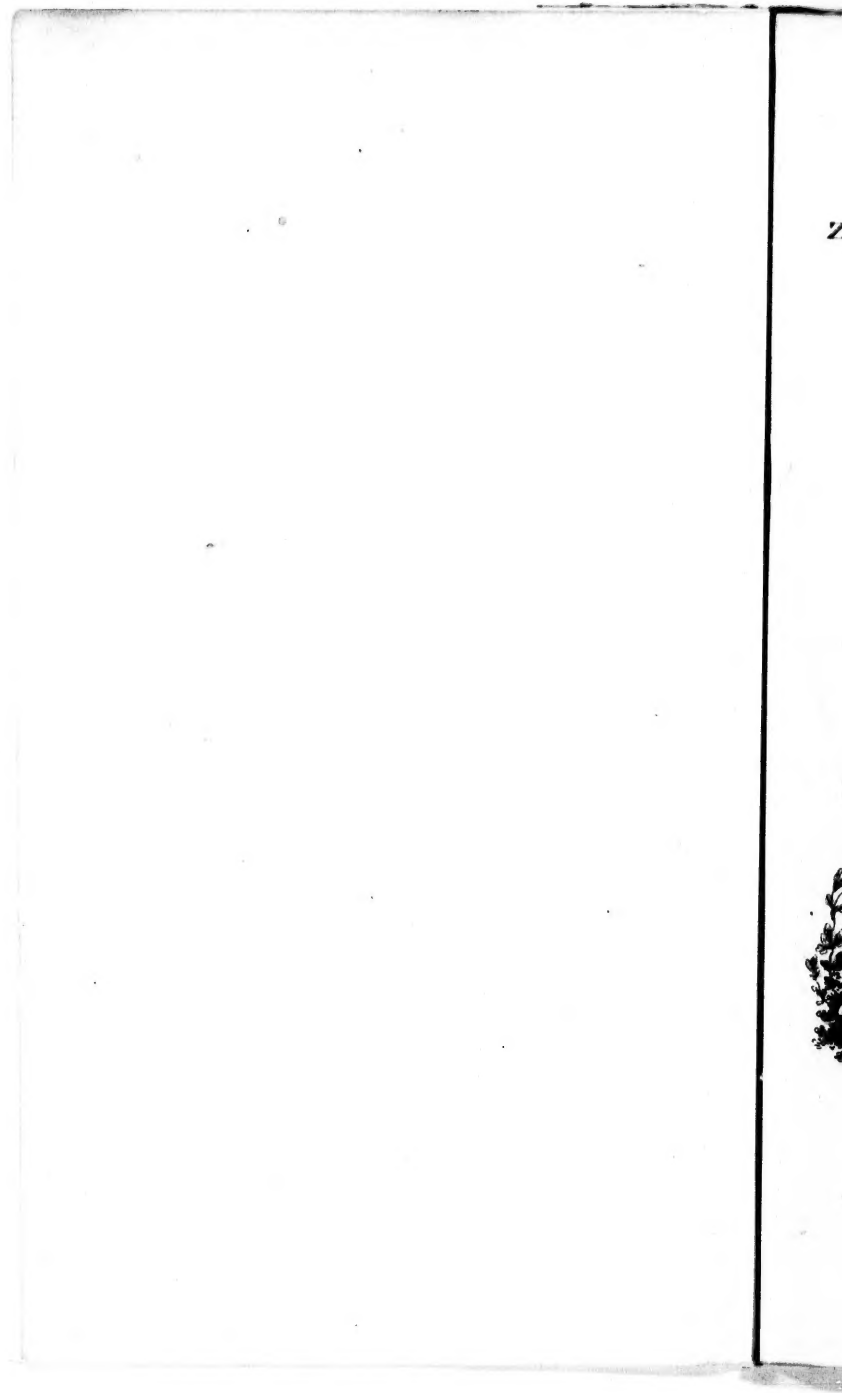

DE
M E N S C H,

ZOO ALS HIJ VOORKOMT
OP DEN BEKENDEN

A A R D B O L.

. DE
M E N S C H,
ZOO ALS HIJ VOORKOMT
OP DEN BEKENDEN
A A R D B O L.
BESCHREEVEN DOOR
MARTINUS STUART.
AFGEHEELD DOOR
JAQUES KUYPER.
ZESDE DEEL.

TE AMSTERDAM, BIJ
JOHANNES ALLART.
MDCCCVII.

THE LIBRARY
OF CONGRESS

G7730
.S93

II 1372
'01

THE LIBRARY
OF CONGRESS

730
893

I N H O U D

VAN DIT

D E E L.

Dahomy *bladz.* 3

Whydah 55

Mandinguezen 78.

Ja-

INHOUD VAN DIT DEEL.

Jaloff *bladz.* 156.

Egypte 182.

Marocco 256.

AFRI.

2. 156.

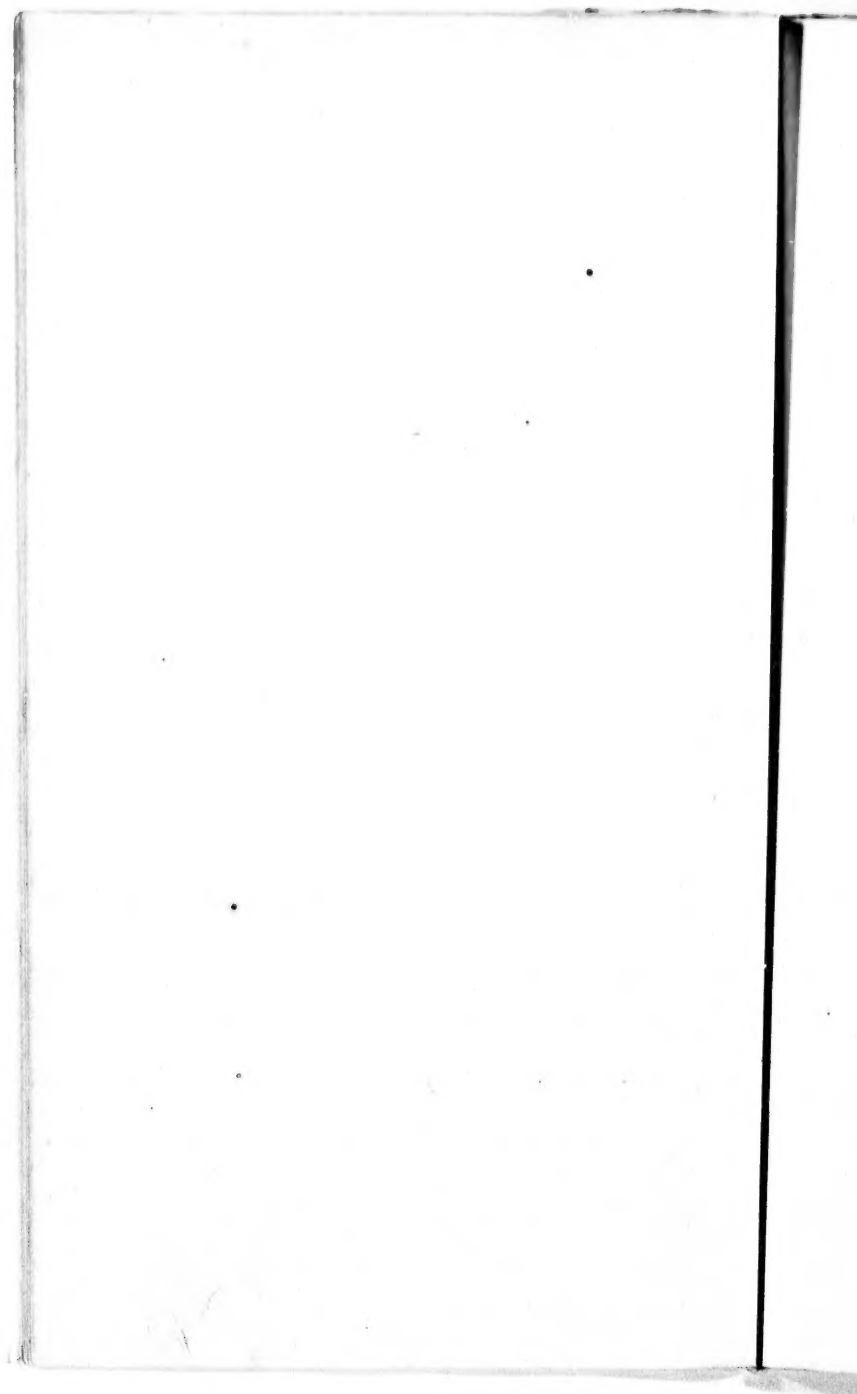
182.

256.

A F R I C A.

VI. DEEL. A

FRI.

D A H O M Y.

Onder den naam van *Dauma* of *Duma* werdt in de zestiende eeuw reeds door de Landbeschrijvers gewag gemaakt van dit rijk. De geschiedenis van deszelfs naam *Dahomy*, welke naam daarvan te weinig afwijkt, om dien niet voor denzelfden te houden, zou echter niet onder zijn dan van den aanvang der zeventiende eeuw, indien men op de tijdrekening der inwoners van dat rijk kon afgaan. Zij zeggen, dat de oude naam *Fey* was, maar dat, een hunner Vorsten den grondslag van zijn paleis over den opgesneden buik van eenen gevangen Koning gelegd en het-

zelve daarna *Dahomy* of *het huis op den buik van DA* genoemd hebbende, zij zich *Dahomans* in de plaats van *Foys* hebben geheeten (1). Wenschelijk ware het, ter eere der menschheid, dat men even weinig staat kon maken op hunne vertelling als op hunne tijdrekening: maar hunne nog voortdurende gruwzaamheden maken die vertelling hoogstwaarschijnlijk. Dezelven zijn zoo schrikkelijk, dat de geloofwaardigste Reizigers zich, bij de getrouwste beschrijving, aan verdenking van de ongerijmdste leugenaars te zijn, hebben blootgesteld, en dat onze huivering, om hunne opgaaf over te nemen, heeft moeten worden verminderd door de stelligste verzekeringen eenes welgegronden gezags, van veilig af te kunnen gaan op al, wat DALZEL, in zijne geschiedenis van *Dahomy*, het allerlaatste en nog wel zeer onlangs, heeft in het licht gebragt. Op die berigten ons alzoo verlatende, zullen wij niet aan *ons* gevoel en *ons* oordeel vragen, wat geloofelijk of onge-

(1) A. DALZEL, *Geschiedenis van Dahomy*. In den Haag 1800. Inleid. bl. 1. en Gesch. bl. 1 en 3.

geloofelijk zij van onze natuurgenoeten in eenen gansch anderen stand van beschaving, maar, eenvoudig en aan ons doel altijd getrouw, den mensch voordragen, zoo als hij ons aldaar voorkomt.

Dahomy, van welk rijk de geschiedenis weinig gewag maakt voor deszelfs verovering van de naburige, aan zee gelegene, Koninkrijken *Ardrak* en *Whydah*, die van 1724 tot 1727 voorviel, wordt gerekend zich van de kust af 150 tot 200 *Engelsche* mijlen landwaarts uit te strekken. Deszelfs hoofdstad *Abomey* ligt op 7 graden en 59 minuten Noorderbreedte en tusfchen de 3 en 4 graden Oosterlengte van *Greenwich*.

De grond bevat eene diepe, roodachtige klei, van boven met een weinig zand doormengd, maar zonder eenen eenigen steen, die de grootte van een ei kan halen, zoo dat men een paar steenen, te zamen van twaalf of veertien ponden, meer dan honderd mijlen ver ten huizelijken gebruike aangebragt, met eenen prijs ter waarde van vijftig guldens betaalt (1).

De

(1) DALZEL, *Inl. bl. 3, 4. Gesch. bl. 252.*

De Natuur , welke dezen grond voor den landbouw heeft toebereid , en den minsten arbeid rijkelijk vergeldt met overvloed aan gewasfen , granen , groenten , specerijen en vruchten (1), heeft de luchtfreek min aangenaam gemaakt voor derzelver bewoners. In Wintermaand , Louwmaand en Sprokkelmaand waait het dikwijls uit het noordooste ; deze wind , de *Harmattan* genoemd , houdt eenigen tijd stand , fomtijds wel vijf of zes , ook wel eens veertien , dagen , en waait slechts met gematigde kracht , maar gaat altijd met eene deinzige lucht vergezeld , die zoo droog is , dat alles op het veld verdort en kwijnt , in de woningen barst en split , en de huid aan 'smenschen ligchaam springt en steekt en schilfert , schoon tevens zoo koel , dat men zich tegen denzelven met warmer kleeding dekt , en zoo weldadig voor de gezondheid , dat schier alle ziekten afnemen , alle kwalen verminderen , alle geneesmiddelen gelukkiger werken. Zoo lang deze wind duurt , bemerkt men geen dauw noch eenigen schijn van vocht ; nogtans volgt hij

meer-

(1) DALZEL Inl. bl. 3.

meermalen onmiddelijk op eene regenbui. In Grasmaand en Bloeimaand volgen de gezette regens, die tot het begin van Oogstmaand aanhouden. Sterke windvlogen kondigen die regensaan, die met zware onweders gepaard gaan en den grond, die door eene opvolgende droogte van vijf of zes maanden onder eenen verzengden hemel gescheurd en door de *Harmattans* van een gereten is, eensklaps overstelpen zonder de minste voorbereidende druppeling. Na zulke buijen, waarbij de regen heet is, als ware het warm gemaakt water, wordt de dampkring besmet door de schadelijkste uitwasemingen van den grond, die de lucht walgelijk maken voor den reuk, en eene menigte kwaadaardige ziekten voortbrengen (1).

Buffels, gelten, schapen, varkens en weinig goede paarden zijn het tamme vee dezer gewesten, wier veelvuldige bosschen vol zijn van verschrikkelijk wild gedierte, hetwelk stout genoeg is, om bij en in de ver-

(1) DALZEL Gesch. bl. 242—251, en 94 Aant.

verblijven der menschen derzelver prooi te komen zoeken. De jakhals, boschkat en het luipaard zijn hierin gemeenzaamst (1). De talrijke meeren daartegen leveren aangenamen voorraad van velerleijen en overvloedigen visch; gelijk het ook geenszins aan wild en tam, veld-, bosch- en water-gevogelte ontbreekt (2).

De *Dahomans* zijn *Negers* van eene kloeke en welgemaakte gestalte; wier vrouwen, ondanks de zwartheid der huid, niet minder in het oog vallen door fraaiheid van omtrek en bevalligheid in haar voorkomen, dan de mans ontzag inboezemen door hunne sterksprekende trekken, bijkbare lichaamskracht en vaardige bewegingen (3). Men heeft opgemerkt dat witte *Negers* niet zeldzaam onder hun zijn (4), waarin men echter liever eene ziekelijke gesteldheid der voorwerpen, dan eene

(1) DALZEL *Inl.* bl. 4. *Gesch.* bl. 195—205, 252.

(2) DALZEL *Inl.* bl. 4.

(3) DALZEL bl. 236—300.

(4) DALZEL bl. 75. PREVOST *Hist. Besch.* der Reizen D. V. bl. 123.

D A H O M Y. ,

eene speling der natuur, vooronderstelt (1).

Algemeener voorzeker zijn de gelaatveranderingen, door de kinderziekte onder deze menschen veroorzaakt, wier kwaadaardigheid, door de hitte der luchtstreek niet min, dan door de verkeerdheid der behandeling, bevorderd wordt (2).

De kleeding der mans bestaat in eene gestreepte witte katoene broek, waarvoor zij zelve de stof weven, en eenen ruimen vierkanten rok van het zelfde of van *Euro-peesch* weefzel daarover. De lengte en ruimte van dezen rok verschilt naar gelang der standen; bij sommigen sleept hij langs den grond, anderen schorten hem bij de lendenen op en maken hem ter slinkerzijde met twee slippen vast. Meermalen wordt een stuk zijde of fluweel van zestien of achttien *Engelsche* ellen tot zulk een kleed gebruikt; hetwelk men van niet minder dan vijf en twintig ellen fluweel aan den Koning zou durven schenken. Het gansche bovenlijf blijft onder deze ruime en kost-

(1) Zie onze Inleiding D. I. bl. 42.

(2) DALZEL bl. 336.

kostbare kleeding naakt, behalve op reis of bij den arbeid, wanneer zij den ruimen rok afleggen en een wambuis zonder mouwen aanschieten. De Koning alleen schoeit zijne voeten, hetwelk niemand anders geoorlofd is: daartegen staat het ook zijnen Staatsdienaars vrij, zich, even als de Vorst, met eenen gepluinden hoed, met goud of zilver omboord, te dekken. Gemeenlijk draagt men eenen hartsvanger of houten knods; bij den Staatsdienaar is de laatste van ivoor, en, uit hoofde van deszelfs kloekte, een stuk van hooge waarde, waartoe een gansche elefants-tand en dan nog geen kleine, wordt verbruikt; het een en ander strekt echter meer tot sieraad dan tot een beleedigend wapentuig. Een tabakszakje, vuursteen, vuurslag en tondel benevens een of twee tabakspijpen in een netten houten koker zijn bij hun noodwendigheden, zonder welke men hun zeldzaam ontmoet. Nog behoort tot de dragt der Grooten de zonnescerm, die met onderscheidene sieraden is opgeschikt, en minder strekt om de hitte der zon te keeren, dan wel om de aanzienelijkheid van den stand te doen be-

bemerken, tot welken het misdad is zich onbevoegd te verheffen. (1).

De kleeding der vrouwen bestaat uit veel meer stukken, dan die der mans, schoon derzelver maakzel en dragt eenvoudig is. Zij bezigen verscheidene stoffen en doeken, van welke zij sommigen om de lendenen slaan, en anderen, naar het pas geeft, gebruiken om de borst en het overige ligchaam te dekken. De hals, armen en enkels zijn met schelpen versierd, de vingers met ringen van zilver of geringer metaal. De ooren zijn doorboord met een gat, waardoor de pink kan worden gestoken, gelijk zij 'er ook korallen, schelpen en ander tuig van die dikte in dragen. Jonge meisjes dragen enkeld een snoer korallen of schelpen om de lendenen: huwbare dochters laten den boezem nog geheel ontbloot (2).

Schoon de kerving en beprikking der huid zeer algemeen is bij hunne naburen, die

(1) DALZEL Int. bl. 27—29. Gesch. bl. 276 en 342.

(2) DALZEL Int. bl. 29, 30.

die naauwelijks eenig gedeelte van het aanzigt vrijlaten, vergenoegen zich de *Dahomans* met eene loodregte insnijding tusschen de wenkbrauwen (1).

Het voedsel dezer menschen bepaalt zich tot weinige spijzen; die zij evenwel zeer smakelijk weten te bereiden. Met lof gewaagt men van hunne zwarte soep, gemaakt van vleesch, of ook van visch, met eene verscheidenheid van meelgewassen, welgekruid met peper en zout, en verrijkt met palmolie, die de boter van het land is. Deze schotel wordt nog toebereld met een mengzel van uitgegest zaad van wilde tamarinde, waarvan eene geringe hoeveelheid gezegd wordt eene uitmuntende geur aan de soep mede te deelen. *Turksche* tarw of *Milho* levert hun brood, somtijds tot een stijf poddingdeeg gekookt, somtijds met of zonder zuurdeeg gebakken. Gegest *Indiaansch* koorn schaft hunal mede eene smakelijke pap, doch de uitgedopte *Callavances*, eene soort van *Turksche* boonen, leveren hun inzonderheid een

(1) DALZEL Inl. bl. 30.

een zeer ligt, wit en keurig gegest
 brood (1). Men maakt zich het dieren-
 rijk hier gaarne ten nutte, van waar de
 markten overladen zijn met allerlei vleesch,
 gevogelte en visch, uitgezonderd het
 vleesch van den buffel, hetwelk schaarsch
 is, doch vergoed wordt door dat der ele-
 fanten, hetwelk een zeer grove spijs le-
 vert, en door het vleesch der honden, het-
 welk 'er geregeld te koop hangt (2). Aan
 verkwikkingen ontbreekt het geenszins in
 een land, waar ananassen, meloenen, oran-
 jeappels, limoenen, *Guyavas* en andere
 vruchten in overvloed worden gevon-
 den (3). Inzonderheid heeft men hier,
 gelijk ook elders in *Africa*, eene zeer
 keurige vrucht, die in alle deelen, behal-
 ve in de kleur, naar eene kleine olijf ge-
 lijkt, zijnde donker rood, bij den steel
 in bleek geel overgaande. Het vleesch is
 vast en smakeloos en de pit hard, als van
 de olijf, maar, eene of meer dier vruchten
 gekaauwd hebbende, welke men daarna
 uit-

(1) DALZEL Int. bl. 43. 44 en 4.

(2) DALZEL Int. bl. 5. Gesch. bl. 223.

(3) DALZEL Int. bl. 6.

uitspuwt, doch ook schadeloos doorslikt, proeft de tong den azijn als zoeten wijn, linsen als rijpe geurige china's appels, en de wrangste vruchten als de liefelijkste. Voedzel of drank, die geen zuur in zich heeft, ondergaat in den smaak deze verandering niet; alle zuren daartegen laten nog lang dien geurig zoeten smaak na. Met deze vrucht maakt men eene pap smakelijk, die van te oudbakken brood gemaakt en *Guddoe* genoemd wordt. De plant zelve van deze zonderlinge vrucht, die hare hoedanigheid alleen in haren natuurstaat behoudt, zonder ingelegd, gedroogd of bewaard te kunnen worden, is een altoos groene hoog opschietende heester, wiens jonge bladen naar die van den olijf gelijken, en wiens vruchten in trossen afhangen. Hij wordt *Asfabah* door de *Dahomans* en *Cerasus Oxyglycus* genoemd in DALZEL's geschiedenis (1).

De landbouw wordt met vlijt en overleg beoefend. Men teelt *Tams*, aardappels van

(1) DALZEL Inl. bl. 6—9. Voorrede bl. VI en VII.

van tweederleijde soort, de *Casfada* of *Casfaya* en *Manioka*, wier beider plant doodlijk is voor varkens en andere dieren, maar wier aardvrucht een grof meel levert tot gewoon voedsel als brood geschikt, en in *Engeland* onder den naam van *Tapio-ca*, als heilzaam in toringzlekten, duur verkocht. De *Plantano's* en *Bananen* behooren al mede onder de meest aangekweekte gewassen. Men plant tweemaal in het jaar bij de lente- en de herfst-nachtevening, na welke de regentijden plaats hebben; en men oogst tweemaal dubbeld, want, kort na dat de *Mai's* opkomt, plant men tusfchen derzelver rijen *Callavances*, hetwelk een fraai aanzien aan de velden geeft (1).

Het kunst- en handwerk der *Dahomans* overtreft de verwachting, welke bij de ruwheid hunner gereedschappen niet dan zeer gering kan zijn. Op hunne lompe weefgetouwen bereiden zij katoene lijwaden, aardig en duurzaam genoeg, om 'er handel in te kunnen drijven met de *Europeërs*. Derzelver verwen staan het waschen zeer wel uit; hun blaauw vooral verschiet weinig.

(1) DALZEL Int. bl. 5, 8, 9.

nig. Zij weven ook lijwaden van palmbladen, meestal door hun gedragen in derzelver natuurlijke kleur, iet hooger dan *Nankings*. De blaasbalg tot hunne smederij bestaat uit twee lederen zakken, met eenen stok in het midden en den loop van een geweer aan het eind, door welks gedurige ophaling en indrukking zij kracht genoeg aan het vuur weten te geven, om twee stukken ijzer aan een te zetten en niet slechts het gereedschap voor den landbouw, maar ook timmermans gereedschap zoo wel als krijgstuig, te vervaardigen. Men treft onder hun ook vele koperflagers en zilversmeden aan, die het gevest hunner houwens, hunne armbanden, ringen en andere snuisterijen vervaardigen, waartoe zij smeltkroezen van eigen maakzel gebruiken, gelijk zij ook in de pottbakkerij bedreven genoeg zijn, om zich aarden potten, om spijs te koken, waterkruiken en ander keukengereedschap te vervaardigen (1). De kalabas vervult echter zeer veel in hunne huishouding, hetgeen elders de pottbakker, glasblazer en kuiper moeten leveren, want

(1) DALZIEL *Indl.* bl. 41, 42.

want uit dezelve dient men soep en andere spijls voor ; ook dienen zij tot bottels en drinkschalen, en de overgroote, die soms drie voeten middellijns hebben, worden zelfs tot waschrobben gebruikt (1).

Schoon maar weinig van de rivier *Volta* verwijderd en in gedurigen strijd met de bewoners van derzelver boorden en van de kust, zijn de *Dahomans* nog zoo geheel onkundig in de scheepvaart, dat zij geen *Kano* weten te besturen en in gevechten te water zoo onbeduidend zijn, als verschrikkelijk voor hunne naburen in den krijg te land (2).

Het gansche bestuur des rijks is een eenhoofdig kriegsbestuur en de gansche oppervlakte des lands doorsneden met breedde krijgswegen, die alle de steden met de hoofdplaats in gemeenschap houden en zich uitstrekken tot aan de zee kust. Dezelven zijn dwars door zware boschen heen geslagen, waterpas gehouden over aangevulde diepten, en met bruggen, van horden gemaakt, vereenigd over de moeras-

(1) DALZEL bl. 336, 337. Aant.

(2) DALZEL bl. 142 en 265.

rasfen. Het onderhoud dier wegen is den onderdanen aanbevolen, naar de maat van een snoer van tien roeden voor derzelver breedte (1).

De troonopvolging geschiedt bij verkiezing uit des overleden Konings zonen door den eersten Staatsdienaar, den *Tamagan*, en den Opperhofmeester, den *Mayhou*. De oudste zoon is wel steeds de vermoedelijke opvolger, maar kan door hun, wegens lijfsgebrek of ondeugd, worden voorbijgegaan (2). De krooning geschiedt daarna in het open veld met vele en schrikkelijke plegrigheden, bij welke gelegenheid de Koning bekleed wordt met een fijn en kostbaar kleed ten teeken van zijn oppergezag (3). Na de afhankelijkheid dezer verkiezing is 's Konings bewind eene volstrekte dwangregering, die geen en middenstand tusschen den Koning en den slaaf in de nabijheid van zijnen perfoon overlaat, zijnde de eerste Staatsdienaar even zeer verplicht, als de geringste onderdaan, zich in zijne te-

(1) DALZEL bl. 296.

(2) DALZEL bl. 117, 163 en 12.

(3) DALZEL bl. 387 en 391.

tegenwoordigheid ter neder te werpen en zijne willekeur over persoon en eigendom te erkennen (1). De geest eener lijdelijke en weêrlooze gehoorzaamheid aan hunnen Oppervorst beheerscht alle de *Dahomans* ook zoo sterk, dat hunne geschiedenis naauwelijks een voorbeeld van gemor, opstand of onttrooning oplevert (2). Nimmer eet de Koning in het openbaar; men wil zelfs niet weten, dat hij in zoo verre naar gewone menschen gelijkt, dat hij voedsel of ook slaap zou behoeven: daartegen schaamt hij zich geenszins, openlijk te dansen, om blijk van zijne gezondheid en vlugheid te geven (3); ook is hij niet afkeerig, om gezien te worden, als hij drinkt (4). 's Lands schatkist is zijn eigendom; zij wordt gevuld door vrijwillige giften der onderdanen ten tijde der feesten, maar heeft ook de inkomsten van tollén op de koopmanschappen, van den prijs der verkochte krijgsgevangenen, en van de schat-

(1) DALZEL *Inl. bl.* 11.

(2) DALZEL *Inl. bl.* 16. *Gesch. bl.* 120, 121.

(3) DALZEL *Inl. bl.* 233.

(4) DALZEL *Inl. bl.* 26.

schatting der overwonnene volkeren; waaruit de Koning zijne hofhouding bekostigt, openbare werken betaalt, zelf zijne schatting aan magtiger naburen afgeeft, en overigens met eene milde hand uitdeelt aan de grooten des rijks en zelfs aan geringere onderdanen, zoo dat ontvangst en uitgaaf doorgaans gelijk uitkomen (1).

De *Tamegan*, de *Mayhou*, de *Agaow* en de *Jahou* zijn de voornaamste personen na den Vorst. Des Konings willekeur strekt zich zelfs tot het leven van den eersten niet uit, schoon deze hetzelfde telkens bij zijne hulde daaraan onderwerpt. De *Tamegan* helpt den Vorst in het rijksbestuur, de *Mayhou* zorgt voor alle plegtigheden en buitenlandsche betrekkingen, de *Agaow* is Opperbevelhebber van het leger, de *Jahou* is Opperregter en Opperrentmeester tevens; derzelver verkiezing, aanstelling en afzetting staan geheel aan den Vorst (2).

De Koning heeft verscheidene paleizen van zulk eene uitgebreidheid, dat elk schier

(1) DALZEL Int. bl. 19—22.

(2) DALZEL bl. 210.

schier eene vierkante *Engelsche* mijl gronds bestaat. Een muur van klei, omtrent twintig voet hoog, omvangt zulk een paleis; in het midden van elke zijde van dit vierkant is een wachthuis, met riet gedekt en met bekkeneelen bezet; rondom de binnenplaatsen tuschen de gebouwen, waaruit het paleis verder bestaat, zijn galerijen onder rieten afdaken; de vloeren der binnenplaatsen zijn de gewone grond, maar der gallerijen zijn vastgetreden kleibanen; de muur is op sommige plaatsen met eene soort van pijaarde gewit. Midden in dit gansche gebouw staat een gesticht van twee verdiepingen, omtrent dertig of veertig voet hoog, hetwelk meer tot praal dan gebruik schijnt. De allerbinnenste deelen des koninglijken verblijfs worden zeldzaam door iemand anders betreden. **DALZEL** werd eenmaal toegelaten tot 's Konings slaapkamer, bij 's Vorsten ziekte, en vond het een afgezonderd rond vertrek van omtrent achttien voet middellijns; met een kegelvormig rietendak en gewitte muren van klei, en omringd door eenen muur van drie voet hoog, rondom geheel bezet met menschelijke bekkeneelen, terwijl de in-

gang met kakebeenderen geplaveid was. De rustbank was van *Europeesch* maakzel; eene kleine tafel, kist en twee of drie stoelen maakten het huisraad uit; de vloer was met een kleed bedekt (1).

Schoon zelf zich nimmer larende zien bij het gebruik van spijs, onthaalt hij de *Europeërs*, die hem bezoeken, zeer gastvrij aan den disch, menigmaal in zijne tegenwoordigheid aangerigt, somtijds onder de gallerijen van zijn hof, somtijds in de opene lucht op eene van deszelfs binnenplaatsen, wanneer groote zonneschermen boven het hoofd der gasten worden gehouden. Voorzien van koks, die in *Europa* of aan de *Europefche* richtingen langs de kust hunne kunst geleerd hebben, is hij zelfs in staat, zijne gasten naar de wijze hunnes lands te onthalen. De tafel is gedekt met een nieuw doek, ten dien einde gesneden en voorzien van mesfen en vorken met zilveren hechten, en de spijs wordt in schotels van tin of aardewerk opgebracht; de *Caboceërs*, gelijk de Grooten van *Dahomy* genoemd worden, — naar den *Portugefchen*

(1) DALZEL Int, bl. 22—26.

fchen naam *Cabeceiro*, een hoofdman (1) — en de waarschijnlijkste Troonopvolger zelf, plaatsen zich op den grond naast de gasten, die hun van tijd tot tijd eenige spijs toereiken, welke zij steelsgewijze zonder mes of vork gebruiken (2).

Het gansch onthaal van Afgevaardigden der *Europesche* stichtingen aan de kust strijdt zonderling door veelvuldige blijken van meerdere beschaving tegen de eigene ruwheid en wreedheid der *Dahomans* onderling en jegens hunne overweldigde naburen. *NORRIS*, een *Engelsch* zaakgelastigde, ondervond dit in 1772. Hij zag zich terstond bij zijne nadering der hoofdstad begroet uit naam van den *Mayhou* en gevraagd naar den dag zijner intrede, om met staatsie te kunnen ontvangen worden, waartoe de *Mayhou* en andere Opperhoofden met een talrijken en gewapenden stoet hem te paard zouden te gemoet rijden, en hem, onder de schaduw van groote zonnescermen, eerst een glas koud water, daarna een klein glas sterken drank, om op 's Konings

(1) DALZEL Inl. bl. 19. Aant.

(2) DALZEL Inl. bl. 26, 27.

nings gezondheid geledigd te worden , zouden aanbieden , terwijl de gewapende stoet zich in krijgsverrigtingen zou bezig houden. Vijftien kanonschoten verwelkomden hem aan de poort van *Abomey* ; de vertrekkende blanke lieden werden hem in 's Konings huis aangewezen ; en een Onderkoning noemde hem in 's Konings naam welkom , welke beleefdheid gevolgd werd door een geschenk van spijs en drank van 's Konings wege. Den tweeden dag na zijne komst had het gehoor plaats. De *Mayhou* ontving hem aan den ingang van de eerste hofpoort. Aan elke zijde van dezelve lag een versch afgehouden menschenhoofd met het aangezicht op den grond en den hals naar den ingang gekeerd. In het naburige wachthuis waren veertig vrouwen , met snaphaanen en houwens gewapend en twintig gesnedenen met blanke ijzeren roeden in de hand. De *Mayhou* geleidde den Gezant over eene binnenplaats naar eene tweede hofpoort , wier ingang even verschrikkelijk was. Hier wierp zich de *Mayhou* ter aarde en kuschte den grond , waarop de deur door eene vrouw geopend werd , die de ingang was voor een
twee,

tweede binnenhof, waar men ook de *Tamegan* vond, die met den *Mayhou* meermalen den grond kuschte, op welken nu zes menschenhoofden voor eene derde hofpoort lagen. Deze geopend zijnde vond men, al weder op eene binnenplaats, den Koning, gezeten op eenen stoel, met karmozijn fluweel bekleed en met goude franje versierd, en geplaatst op een tapijt, onder eene ruime en koele tent. De Koning rookte tabak, had zijnen gepluimden en omboorden hoed op, was in eenen losfen tabbard van karmozijn damast, met gele pantoffels aan de voeten, omringd door verscheidene vrouwen met waaijers om hem te verkoelen, en paauwenveders, om de vliegen te verjagen; eene andere vrouw lag geknield voor hem met een gouden kop voor zijn speekzel. De *Tamegan* en *Mayhou* kuschten nu vooral bij herhaling den grond, naderden den Koning al kruipende, en zich telkens eene menigte stof met de beide handen op het hoofd werpende. De Koning vergevoegde zich met de buiging van het Gezantschap, wees hertzelve een gestoelte aan, dronk het eene teug brandewijns toe, ver-

nam naar de gezondheid van zijnen broeder, den Koning van *Engeland*, gelijk hij hem noemde, en ontving de geschenken. Het gesprek werd door tolken gevoerd, die geen woord van den Koning overbragten zonder telkens eerst den grond te kuschchen, hetwelk bij alle herhaling of overbrenging van 's Konings woorden of bevelen altijd en het gansche rijk door plaats heeft. Den volgenden dag werd het Gezantschap onthaald op hofvermaken, in spel en dans bestaande, doch zoo gevaarlijk voor de danzers, dat het uitglippen van iemands been hem met zijnen val terstond zijn hoofd deed verbeuren, wordende dit als zoo onheilspellend aangezien, dat het terstond door het slachtoffer zelf moet worden afgeweerd; de dans gaat daarom even onverhinderd voort. Tweehonderd en vijftig openbare ligtekooijen vervingen dit Vorstelijke bal. Eindelijk had een optogt plaats van 's Konings vrouwen, tusschen de drie en vierduizend in etal. Tot de grootheid van dit feest behoorde een zevental personen, veroordeeld, om den volgenden dag te sterven, en nu aan hooge palen gebonden, die in den

den grond waren geslagen, met even zoo veel paarden tegen zich over, op dezelfde wijze vasgemaakt en tot het zelfde tot geschikt. Verscheidene dagen gingen onder gelijksoortige plegtige omgangen en danzen voorbij, allen aan elkanderen gelijk in wreedheid, zijnde telkens de ingangen der hofpoorten met nieuw bloed besprengd en een zeker aantal slachtoffers de akelige getuigen van alle de feestvertooningen. Het middagmaal werd doorgaans op eene marktplaats gehouden, waarwaarts men zich in plegtigen optocht begaf, onder galgen door, waaraan naakte lijken ten prooi van roofvogels hingen. Het gansch onthaal des Gezantschaps eindigde met de toelating tot het feest der *gewoonten* (1), gelijk hetzelfde wordt genoemd, welks verschrikkelijkheid al het gezag van onberispelijke ooggetuigen noodig heeft, om geloofd te kunnen worden.

Dit feest wordt jaarlijks gevierd, duurt verscheidene weken achter een en strekt bijzonder ter vereering van 's Konings voorouders, wier graven met het bloed

van

(1) DALZEL bl. 206--241.

van menschenoffers worden besprengd. Bij de aannadering van dit feest begeeft de Koning zich naar de oude hoofdstad *Abomey*, waar de koninklijke graven zijn, terwijl hij zijne boden, *Halfhoofden* genoemd, omdat zij half kaal zijn geschooren, aan de Bevelhebbers der *Europefche* bezittingen langs de kust afvaardigt, om ze tot dit feest te noodigen. Zij, die dit aannemen brengen geschenken mede, welke door tegengiften van gelijke of meerdere waarde worden beantwoord. Om den vierden dag of wel elken marktdag heeft eene vertooning van dit feest plaats, tot hetwelk in de tusschendagen alles in gereedheid wordt gebragt. Een dier dagen wordt aan zang en dans besteed; de liederen worden door zangers van beroep voor de vuist weg gezongen en vermelden doorgaans 's Vorsten lof; een andere marktdag wordt doorgebragt in een algemeen volksonthaal op 's Konings kosten; dan weder vermaakt men zich met allerlei spelvertooningen, welk alles eene gansche maand duurt; eindelijk heeft eene geschenkuitdeeling plaats, die van een hoog, daartoe opgerigt, tooneel geschiedt. Hetzelve is

rond.

rondom behangen met allerlei stoffen en doeken en versierd met wimpels en vlaggen en kostbare zonnescermen; de menigte wordt van hetzelfde tot op zekeren afstand geweerd door middel eener doornheg; voorts is het volgestapeld met allerlei goederen, als snoeren van tweeduidend *Cauris*-schelpen, stukken van gouden zilver-laken, zijden stoffen, koraalsnoeren, *Europefche* lijwaten, *Brazilsche* tabak, tabakspijpen, bottels voor sterke dranken en andere artikelen meer. De Koning zelf beklimt met alle zijne Grooten dit tooneel, vergunt elk hunner de keus van eene der kostbaarheden, werpt daarna een snoer van *Cauris* onder de menigte en wordt daarin gevolgd door de overige Opperhoofden, die alles over de leuning des tooneels werpen, behalven eenige *Cauris*-snoeren, die bewaard worden voor enkele gunstelingen, zich tusfchen het tooneel en de heg bevindende. De menigte zwoeft en dringt en vecht nu onderling, om zich deze giften toe te eigenen, maar, bij die gelegenheid zonder wapentuig zijnde, zou 'er geen bloed gestort worden, indien men niet wreed genoeg was, om ook eenen, aan

han-

handen en voeten gebonden, mensch onder den hoop te werpen, gelyktijdig met eenen gemuilbanden krokodil, benevens een koppel gekortwielte duiven, hetwelk de schrikkelijke verwarring en bloedgierigste woestheid voortbrengt, daar elk zich belijvert, om een gedeelte dezer offers magtig te worden, waardoor die ellendeling zoo wel, als deze dieren, spoedig wordt van een gescheurd (1). Oorspronkelijk is deze gewoonte eene godsdienstige instelling en geenszins een willekeurig vermaak, hetwelk te noodiger moet worden opgemerkt, wijl daardoor de onmenschelijkheid eenigzins verminderd en de verkeerdheid des begrijs meer beklagelijk wordt. Door deze *gewoonte* viert men den lijkdienst der overledene Koningen, wier graven de tijdelijke Troonbezitter jaarlijks moet besprengen met menschenbloed, en wiens menscheijkheid alzo; hoe vreemd het ons ook klinke, lof verdient, wanneer hij dat offer slechts tot éénen mensch bepaalt, en daartoe geenszins de onschuld of de vreem-

(1) DALZEL Inl. bl. 33—40. Gesch. bl. 255—257.

vreemdelingschap, maar het misdrijf of de vijandschap vordert (1).

Geheel anders gaat het toe bij het overlijden der Koningen. Op het oogenblik dat de Koning de geest geeft beginnen zijne vrouwen het allerschrikkelijkst bedrijf; eerst vermorzelen en vernielen zij al het huisraad, kostbaarheden, gereedschappen en alles, wat haar of den overleden bijzonder heeft toebehoord, waarna zij elkanderen om het leven brengen. Deze vernieling en moord zijn niet te sluiten voor dat de opvolger benoemd is en bezit genomen heeft van den troon (2). In 1789 duurde dit schriktooneel twee en een halven dag. Vijfhonderd vijf en negentig vrouwen werden bij die gelegenheid door hare eigene gezellinnen vermoord, dat is, volgens de begrippen van dat volk, afgezond-

(1) R. NORRIS woonde dit feest der gewoonten bij in 1772. L. ABSON, *Britsch Gouverneur van Wydah*, gedurende 27 jaar, maakte van hetzelfde bijzondere melding voor de jaren 1782, 1798 en 1791. DALZEL, deszelfs opvolger in dat Bewind, heeft beider aantekeningen verzameld en met zijn gezag bekrachtigd.

(2) DALZEL *Gesch.* bl. 261—263.

zonden , om den overleden in de andere wereld ten dienste te staan (1).

Bij 's Konings uitvaart, die binnen drie uren na deszelfs dood reeds door de *Caboceërs* wordt verzorgd, is het gansche rijk in oproer; het volk slaat zich op de borst, werpt zich op den grond en schijnt zinneloos van rouw; verwarring en regeringeloosheid heerschen alom; elk wapent zich en allerlei geweldadigheden worden straffeloos gepleegd. Het lijk wordt vervoerd naar het paleis te *Abomey* en aldaar begraven. Allen, die in het oproer sneuvelen, worden in het zelfde graf geworpen. Behalve dezen wordt een groot aantal menschen opzettelijk daartoe omgebragt, terwijl het eerste bezoek door den Troonopvolger bij zijns vaders graf eenen ganschen weg van bloed aflegt. „Om mijnen vader te zien, wil ik den geheelen weg over door bloed treden:” was het woord van den Troonopvolger in 1789, waartoe hij agt en twintig manspersonen gebonden met zich nam, die van

(1) DALZEL Gesch. bl. 250, 351. — Bij de *Herulers* verworpen zich de vrouwen naast de Hijken hunner mans.

van afstand tot afstand op zijn bevel gedood werden (1).

De lijfstraffelijke regtspleging beantwoordt alzins aan de wreedheid van dit wangeloof. Dezelve wordt ten uitvoer gebracht door de *Halfhoofden*, ons reeds aan den half geschoren kruin bekend, van wiens overige haar een half dozijn snoeren van aan een geregene menschentanden over den regter schouder, borst en buik tot aan de linker knie afhangt. Zij brengen den Koning het hoofd van den veroordeelden in eenen zak, wanneer het vonnis elders door hun is uitgevoerd; anders wordt het op eene paal ter strafplaats zelve gesteld. Bij de veroordeeling tot den dood of slavernij wordt altijd de verbeurdverklaring der goederen gevoegd ten voordeele van den Koning, zoo wel als de slavernij van alle de dienaars, bloedverwanten en vrienden van den veroordeelden. Het regt zelf hangt daarbij zoo zeer van de willekeur des Konings af, dat eene oproeping voor het geregt als de

(1) DALZEL Gesch. bl. 264, 349—351 en 382.

de aankondiging wordt gehouden voor het verlies van vrijheid of van leven. Het aan stukken kappen der veroordeelden, het inslaan der hersenen, het oprijten van het ligchaam, zoo wel om gering misdrijf zonder opzet, als om voorbedacht en snood geweld, en de onverbeterlijkheid der openbare dieverij slechts te midden en gedurende deze onmenschenlijke strafoefeningen, vervullen den geest met te grooten wrevel, om bij deze trekken van barbaarsheid langer te vertoeven (1).

Niet min wreed, maar min afschuwelijk zijn de kriegsgebruiken dier barbaren, wijl het woeden der hartstogten bij dezelve nog eenige versooning vordert, die aan de koelbloedigheid der regtspleging niet kan worden toegestaan. De Koning onderhoudt eene staande krijgsmagt, onder het opperbevel van zijnen *Agaow* met verscheidene Onderbevelhebbers, doch wier soldij voornamelijk afhangt van den voorspoed harer veldtogten. In buitengewone gevallen moet al,

(1) DALZEL Gesch. bl. 124, 125, 185—187, 361—363.

al, wat weerbaar is, zich voegen onder zijne banieren, wanneer elk *Caboceër* aan het hoofd zijner onderhoorigen optrekt, en de Koning zelf somtijds te veld komt aan de spits zijner vrouwen. Dezen worden daartoe geregeld in den wapenhandel geoefend en verrigten alle krijgswegingen niet min vaardig, dan de mans, hebbende hare bijzondere veldteekenen en eigene trommels, trompetten en fluiten, en strekkende hare krijgswertooningen doorgaans tot een onthaal voor *Europesche* Afgezanten, in wier oogen zij de *Amazonen* schijnen van den ouden tijd (1). De gewone dragt der krijgslieden is een grasskleed, gelijk men het noemt, van gespleten en aan een gewezen palmladeren, hetwelk met verscheidene kleuren geverwd en om de lendenen geslagen wordt. Zij hebben voorts een patroontas van eigen maakzel en een kruidkoker van eene kalebas, met allerlei tooverteekenen besneden; ook beschilderen zij hun aangezicht en ligchaam met allerlei figuren, om zich verschrik-

(1) DALZEL Int. bl. 17, 18. PREVOST D. V. bl. 125.

kelijk voor den vijand te maken (1). Elk krijgsman heeft van 's Konings wege eenen jongen bij zich, om zijn schild, mondbehoefden en veldtuig te dragen, die, in het veld opgebragt, naderhand de beste krijgsman wordt. De geregelde benden, met musketten, schilden en zwaarden gewapend, zijn zeer bedreven in het gebruik dier wapenen. Omtrent drie duizend man, in geschikte verdeelingen gescheiden, waar van elke haren Bevelhebber en krijgsvaan had, trok voor het oog van NORRIS voorbij 's Konings paleis; vlak voor deszelfs ingang wierpen zich de gelederen op den grond, kuschten denzelven en sprongen weder op met verwonderlijke vlugheid en orde, en in den tijd van twee uren vuurden zij meer dan twintig malen af met de volmaaktste gelijkheid (2). Het kanon echter schijnt bij hun meer een werktuig van eerbewijzing, dan wel van krijgsgebruik te zijn. Midden in de hofplaats vond NORRIS twee en twintig tweeponders en twee zesponders zonder affuiten, slechts op balken

(1) DALZEL Inl. bl. 28, 29.

(2) DALZEL Gesch. bl. 85.

ken liggende, om bij begroetingen en openbare feesten gebruikt te worden (1). Te veld is het krijgsvolk in tenten gelegerd, naar bijenkorven gelijkende, voor tien of twaalf man ieder geschikt (2). De slag wordt in geregelde orde geleverd: beleid en moed niet slechts, maar ook list, worden bij denzelven aangewend (3). Soms heeft het tweegevecht bij uitdaging van wederzijdsche Bevelhebbers plaats (4). Zonnescermen zijn de vaandels, aan wier behoud of verlies de overwinning of nederlaag verknocht is (5). De tijding eener overwinning wordt door den Koning met alle mogelijke betuigingen van vreugde beantwoord; zijne Bevelhebbers en alle de *Caboceërs* ontvangen groote geschenken en vieren verscheidene dagen lang zegedanzen, waarbij geen mondkost gespaard en brandewijn in overvloed wordt geschonken, terwijl de hoofden der verwonnenen worden

(1) DALZEL Gesch. bl. 216, 217.

(2) DALZEL Gesch. bl. 55. PREVOST D. V. bl. 124.

(3) DALZEL Gesch. bl. 98, 99, 25 en 26.

(4) DALZEL Gesch. bl. 291.

(5) DALZEL Gesch. bl. 391.

den ten toon gesteld. Waren dit nu slechts de hoofden der verslagenen in het veld, maar hier vertoont zich weder de wreede bloed-dorst der *Dahomans* in de gruwzaamste razernij. Men vergenoegt zich niet met de rompen der gesneuvelden aan boomen op te hangen en de hoofden voor den Koning te verzamelen, noch ook met de krijgsgevangenen op de onmenschelijkste wijze te behandelen; men stelt zijnen roem in huizen te bouwen en gronden te plaveijen met bekkeneelen en beenderen, en men slacht daartoe honderden op de graven der Koningen, waarbij men nog honderden opoffert tot dank voor de overwinning. In 1785 zong men zich schor aan 's Konings kriegsroem; *Cauris* en doek waren de geschenken voor Bevelhebber en krijgsman, en een bouwmeester werd gelast, de muren van het paleis met bekkeneelen te verrijken. Deze, eene juiste berekening verzuimd hebbende bij den aanvang, was reeds ver daarmede gevorderd, wanneer hij zijnen voorraad te klein vond; hij verzogt alzoo zijn werk te mogen hervatten, om de bekkeneelen wat wijder van een te plaatsen, ten einde geregeld uit te ko-

komen , maar de Koning weigerde zijne toestemming , zeggende : „ nog hoofden genoeg te zullen vinden , om het werk op den gezetten voet te vervolgen .” En nu de maat behoorlijk genomen hebbende , bevond men nog honderd zeven en twintig bekkeneelen te kort te komen ; de hokken , waarin de krijgsgevangenen waren opgesloten , werden geopend , en het vereischte getal slagtoffers daar uit genomen , die alle in koelen bloede onthoofd werden , na dat hun aangezegd was , waartoe men hun noodig had (1). Zij , die in den slag of naderhand den dood ontkomen , worden gevangen gehouden , om als slaven verkocht te worden en alzoo een lot te verbeiden , hetwelk voor den mensch , die zich als mensch in den hoogen adel zijner redelijke natuur gevoelt , oneindig schrikkelijker is dan de wreedste dood en door de onmenschelijkheid van handelaars en meesters dikwijls zoo duldeloos gemaakt wordt zelfs voor hun , in wien men dat hooge gevoel van menschenwaarde naauwelijks vooronder-

(1) DALZEL Gesch. bl. 326—329, en 37, 38, 46, 61 en 62.

derstelt, dat de menschheid zelve zich daarover niet min ontzettend heeft begonnen te wreken in *America*, als zij hare stem nadrukkelijk tegen dien gruwel heeft doen hooren in *Europa*. Om die stem te bestrijden behaagde het ABSON eene lange redevoering mede te deelen, die Koning ADAHOONZOU tegen hem zou gehouden hebben, na dat hij hem eenige plaatsen vertaald had uit geschriften voor en tegen den slavenhandel, toen ter tijde in *Engeland* uitgekomen. De korte inhoud derzelve is deze. „De blanken kennen den aard der *Zwarten* niet, waarin zij niet minder, dan in kleur verschillen; — men hervormt hun niet door *Europefche* vaststellingen; — de volkeren van *Africa* zijn door de gesteldheid des lands te weinig van een gescheiden, om buiten krijg te leven; — hunne staatkunde duldte het leven niet van verwonene vijanden midden onder derzelve overwinnaars; — ze te verkoopen, om ver weg te worden vervoerd, is eene menschelevendheid, die zelfs verderflijk zou worden, indien het vorstelijk paleis niet bleef pralen met een genoegzaam aantal bekeeneelen, om den Koning geducht te maken voor

voor zijne naburen; — net ophouden van den slavenhandel zal den krijg niet doen flaken, die geenszins om het gewin gevoerd wordt van dien handel, maar het zal den dood doen aan al, wat dan krijgsgevangen wordt; — ook eischt de dienst der afgestorvenen altijd vele schimmen, waarvan de blanken geen begrip hebben; — en de krijgsgevangen, die verkocht wordt, zegent op het oogenblik altijd zijn lot. (1)" Dus redeneerde dan, volgens ABSON, deze Vorst, op eene wijze, zijner gruwzame regering waardig, maar weinig den lof verdienende des gezonden oordeels, door den Schrijver aan dezelve gegeven en veel minder nog alle de onmenschelijkheden verschoonende, welke zich de gewinzoekende handelaars of wreede meesters tegen hun gewaand eigendom veroorloven (2).

Het is zeer twijfelachtig, of de *Dahomans* zich wel onthouden van het vleesch hunner krijgsgevangenen: in hunne spreekwijzen ten minste zijn blijkbare kenmerken

van

(1) DALZEL Gesch. bl. 370—379.

(2) DALZEL Gesch. bl. 36, 37, 103 en 117.

van zulk eene barbaarsheid, welke vroeger onder hun kan hebben plaats gehad. De snoeren van menschentanden, door krijghelden gedragen op straffe des doods, indien zij eenigen tand bestaan aan te rijgen, wiens eigenaar niet door hunne eigene hand is omgekomen, schijnen al mede, indien niet voor blijken van deze gruwzaamheid, ten minste van derzelver vroeger aanzijn aangemerkt te mogen worden (1). Het bewaren der hoofden van verwonnene Vorsten is in dit opzigt niet minder opmerkelijk. Eenigen van 's Konings vrienden kwamen, op zijn bevel, voor NORRIS uit een binnenvtrek met een ondiep koper bekken, waarin onder eenen hoogen stapel van katoene en zijde doeken met twee vlaggetjes daarboven, eene porseleine kom geplaatst was, die het hoofd bevattede van zulk eenen Vorst, zijnde droog en gaaf bewaard en hebbende het haar aardig opgekruld. „ Deze is die karel, — was daarbij des Konings taal, — die mij zoo veel moeite gaf; indien ik in de handen mijner

(1) DALZEL Gesch. bl. 53. PREVOST D. V. bl. 124.

ner vijanden kop te vallen, wensche ik even welvoegelijk behandeld te worden (1)''

Een mengelmoes van bijgeloovigheden maakt den Godsdienst der *Dahomans* uit, waarvan men zich buiten staat verklaard heeft een voldoende berigt te leveren. Het *Portugefche* woord *Feitiço*, tooverij betekenende, is bij de *Africaanfche* kustbewoners zoo wel, als bij de *Europefche* bezettingen, algemeen geworden onder de uitspraak van *Fetish*, doch in den zeer onbepaalden zin of van eenige Godheid zelve, of van eenige aanbidding derzelve, als mede in dien van naturelijke geneesmiddelen zoo wel als van gewaande toovermiddelen der Priesters, die den naam van *Fetish*-mannen dragen. Hunne Godheid fchijnt hun slechts als een Bescherm-god van hun land voor te komen, en het is de *Tijger*, dien zij zich als het beeld dier Godheid hebben verkoren. Een reep parkement, met eene spreuk uit de *Koran* befchreven, en door hun van de *Moren* gekocht, is het voorname toovermiddel, in welks

(1) DALZEL Gefch. bl. 268, 269, en 307, 308.

welks bezit zij zich veilig achten. Dezelve hangt in hunne vertrekken, die voorts opgesierd zijn met ruwe afbeeldingen, welke met bloed beverwd, met palmolie besmeerd, met vederen bestoken en met eijeren beklad zijn, en echter bijzondere voorwerpen van hunnen eerbied schijnen (1). Overigens heeft bij hun geen gemeenschappelijke eerdienst plaats; alleen schijnen hunne marktdagen heiliger gehouden te worden, schoon zij met gemakkelikheden worden gevierd. Hun geloof in een voortdurend bestaan na den dood is blijkbaar genoeg uit hunne veelvuldige menschenoffers, met oogmerk om in de andere wereld hunne overwinnaars te gaan dienen (2). Opmerkelijk is hunne wijze van bezweren bij het omzwaaijen van een brandend hout, onder den wensch, dat de verborgen dief, bij voorbeeld, mag sterven en uitgebluscht worden als dat hout (3). De besnijdenis, onder hun in gebruik, wordt niet in de eer-

(1) DALZEL, Inl. bl. 9—11. Gesch. bl. 344.

(2) DALZEL Gesch. bl. 71.

(3) DALZEL Gesch. bl. 187.

eerste dagen der kindsheid verrigt, maar aan de tijdsbepaling der groot geworden zoons overgelaten, wier liefkoozingen echter tot na die verrigting worden afgewezen door het andere geslacht. Volgens DALZEL heeft bij dat geslacht eene bijzonderheid plaats, welke ons aan het *Hottentotsche voorschoot* herinnert, en door hem, even als dat door LE VAILLANT, aan eene grillige kunstbewerking wordt toegeschreven (1).

Gedurende den tijd der regelen, der zwangerheid en der zooging, welke aldaar bij de drie jaar duurt, onthouden zich de vrouwen van hare mans, met eene geheele onttrekking aan derzelver bijwoning, zijnde voor haar, in die omstandigheden, een afzonderlijk kwartier der stad geschikt even als een ander voor de openbare vrouwlieden, welke het Bewind onderhoudt en waarbij zoo wel als bij de veelwijverij de mans zich deze vrouwelijke strengheid laten welgevallen. De onbestaanbaarheid der veelwijverij bij de evenredigheid der beide geslachten.

(1) DALZEL *Int. bl.* 31. — Zie D. V. *bl.* 69, 70.

slachten, vooral daar men drie of vier duizend vrouwen aan den Koning en van één tot drie honderd vrouwen aan deszelfs Staatsdienaars en Grooten vergunt, maakt in elke stad een zeker geëvenredigd aantal algemeene vrouwlieden noodzakelijk voor den geringen, wien geene eigene vrouw gebeuren mag. De prijs van derzelver gemeenschap is vast bepaald, en, hoe gering die zij, brengen zij daarvan nog eene zware belasting op, hetwelk het haar niet mogelijk maakt, te leven van dit schandelijk gewin, en haar alzoo dringt om tevens eenig eerlijk bedrijf aan de hand te houden. Het is de Koning, die willekeurig over de eer van het vrouwelijk geslacht beschikt. Het gansche ouderlijke gezag staat eeniglijk in zijne hand; alle kinderen zijn, als zijne onderdanen, zijn eigendom; hij verdeelt ze over de gansche uitgestrektheid van zijn rijk ter voorkoming van gevarelijke familieverbindtenissen, en deelt naar welgevallen op de groote feesten het aantal der aanwezige vrouwlieden uit onder de vreemde gasten, zijnde zelf tevens zoo ver van allen minnetijver bij zijn drie-duizend-tal verwijderd, dat

dat hij van de vergunning harer personen aan zijne Hovelingen, aan vreemde Gezanten en aan anderen een blijk van vorstelijke genade maakt (1).

Zuiver huwelijksgeluk en vurige kindreliefde zijn door die instellingen ten eenemaal vreemd in de huizen der *Dahomans* (2), en daarmede tevens de allereerste bronnen der beschaving en vertedering vergiftigd. Van daar dan ook dat vreemde mengzel van zoo veel eigene woestheid en overgenomene beschaafdheid, in hunne feesten, ter eere van *Europefche* Gezanten, vooral blijkbaar (3).

Gastvrijheid, edelmoedigheid, dapperheid en de uiterste reinheid op hunne kleeding, spijs, verblijf en ligchaam zijn de loffelijke hoedanigheden, welke overigens in het karakter der *Dahomans* worden erkend (4): waartegen achterhoudend-

(1) DALZEL Inl. bl. 31, 32. Gesch. bl. 213, 225; 160 dn 168.

(2) DALZEL bl. 213.

(3) DALZEL Inl. bl. 14, 32. Gesch. bl. 84, 184, 185.

(4) DALZEL Inl. bl. 12. — Hunne zeep wordt van palmolie en potasch gemaakt.

dendheid en trouwloosheid in hunne staatkundige betrekkingen als hatelijkheden worden opgemerkt, die echter in hunnen dagelijkschen handel en omgang geene openhartigheid noch rondheid van aard buiten sluiten (1).

De liefhebberij voor zang- en toonkunst is bij hun algemeen. Hunne speeltuigen zijn trommels, trompetten, fluiten en schellen, en, volgens DALZEL's verzekering, weten 's Konings vrouwen kleine deuntjes met de vier onderscheidene stemmen en op niet onaardige wijzen te zingen (2). Bij hun zijn ook zangers, die, als de oude *Barden*, bij plegtige gelegenheden de geschiedenis des lands opdreunen, staande aan de poort van 's Konings huis en vergezeld van jonge lieden, die door sterk geheugen uitmunten en zich van jongs af aan deze oefening wijden (3).

Zij hebben geene bijzondere taal, welke hun

(1) DALZEL *Inl.* bl. 32, 33. *Gesch.* bl. 343, 344.

(2) DALZEL *Inl.* bl. 18, 19. *Aant. Gesch.* bl. 224, 229, 232 en 314.

(3) DALZEL *Inl.* bl. 36, 37.

hun van hunne naburen op vrij verren afstand in het rond onderscheidt, maar spreken dezelfde *Neger*-taal met verscheidene staten (1).

Opmerkelijk zijn hunne namen, of liever bijnamen, door derzelver karaktermatige beteekenis zoo wel, als zeer zonderlinge keuze; als ABAVOU of *Moerashond*; EYEE of *Alap*. ADAHOONZOU nam bij zijne komst ten troon den naam aan van AI YAW SOO, of *Mannetjes Oester*, die bezwarelijk te openen is, en ontving van eenen naburigen Vorst ter gelukwensching over zijne bevestiging op den troon den naam: YEC MA SA HOO BEATE COSRU GLOH, dat is: *een elefant kan zich niet verschuilen onder de Swish-potten*, zijnde deze potten breede, ondiepe, met dunne klei bestreken korfjes van teenwerk, waaronder zij houtskool branden ter verdrijving van mieren en ander ongedierte. — „Mijn naam is DEDDI MA TRONU, *niet rasch maar gestadig*:" gaf dezelfde ADAHOONZOU eenmaal ten antwoord

(1) DALZEL Inl. bl. 9.
VI. DEEL. D

woord aan eenen naburigen Afgezant (1).

Schelpen, *Cauris* genoemd en van de *Maldivische* eilanden ingevoerd, maken het geld der *Dahomans* in den handel uit. Duizend *Cauris* worden eene *Ackey* genoemd en hebben de waarde van onzen daalder. De Koning betaalt met deze schelpen, aan snoeren geregen van veertig stuks, doch waarvan zijne vrouwen de veertigste schelp afhouden voor de moeite van het aanrijgen. In den gewonen handel worden zij los en zonder korting gegeven bij *Tockys*, *Galhinas*, *Ackey*s, *Cabesfes* en handel-oncen (2).

Van

(1) DALZEL bl. 264, 266, 271, 274 en 313.

(2) DALZEL Inl. bl. 20. Gesch. bl. 216, 236, van waar wij deze tafel der geldberekening ontleenen.

40 <i>Cauris</i>	1 <i>Tockey</i> of <i>Moer</i> N ^o . 40	f :- 2 - 3 $\frac{1}{2}$
5 <i>Tockey</i> s	1 <i>Galhina</i>	200 f :- 6 - :
5 <i>Galhina</i> 's	1 <i>Ackey</i>	1000 f 1 - 10 - :
4 <i>Ackey</i>	1 <i>Cabesf</i>	4000 f 6 - : - :
4 <i>Cabesfes</i>	1 handel-once	16000 f 24 - : - :

Voorts vinden wij op het hoofd van elken verslagenen in den krijg door ADAHOONZOU twaalf *Ackey*s meer gesteld, dan hij gemeenelijk voor

Van de eigenlijke spelen der *Dahomans* vinden wij geen gewag gemaakt; alleen wordt gemeld, dat onder de koninglijke vermaken wel eens gerekend wordt het aanschouwen van de vraatzucht zijner onderdanen, waarvan zich sommigen binnen weinig jaren doodeten, om Zijne Majesteit op het gezigt hunner gulzigheid te onthalen (1).

Het reizen voor vreemde Afgezanten en voor de Grooten des lands geschiedt in hangmatten, door twee mans gedragen, of ook op kleine paarden. Elk perzoon heeft doorgaans zes dragers, die elkanderen telkens verpoozen, en wier gang een gedurige draf is, waarop zij wel vijf kwartier gaans in een uur afleggen. Men vindt op onderscheidene plaatsen ook huizen, aan eenen van 's Konings Bevelhebbers behorende, die geschikt zijn tot herberg en onthaal

voor eenen levenden slaaf betaalde, en den marktprijs der slaven en slavinnen elders door hem bepaald op twee en dertig *Cabesfes* voor de eersten en zes en twintig voor de laatsten. DALZEL Gesch. bl. 288 en 265.

(4) PREVOST D. V. bl. 126. DALZEL bl. 63.

haal voor blanke reizigers. Eene kruik koel water en een pot bier, *Pitto* genoemd, worden hun daarin aangeboden (1).

Men treft onder dit volk sommigen aan, die hoofdwrongen, katoene hembden, lange broeken en turkschlederen schoenen dragen. Dezen worden *Malaya's* genoemd, spreken en schrijven *Arabisch* en reizen gansch *Africa* door als opkoopers van huiden en vellen, welke zij looijen en bereiden tot paardetuigen, tabaksbuidels en andere noodwendigheden of gerievelijkheden. Zij schijnen eigenlijk *Mahomedaansche* zendelingen te zijn, die zich algemeen zeer geëerbiedigd zien en niet vruchteloos arbeiden aan de voortplanting van hun geloof, schoon de dadelijke overgang tot hunnen Godsdienst nog maar zeldzaam bij de *Negers* schijnt plaats te hebben (2).

De geduchtste nabuur van *Dahomy* is de Koning der *Eyoos*, aan wien jaarlijks eene schatting in *Cauris* en koopwaren wordt opgebracht (3). De *Tetish* der *Eyoos* is de Zee,

(1) DALZEL bl. 53, 191 en 194.

(2) DALZEL Voorred. bl. XXX. Gesch. bl. 230—232.

(3) DALZEL Inl. bl. 21.

Zee, gelijk de *Tijger* die der *Dahomans*. Om de geduchtheid hunner magt te doen begrijpen, vertellen zij, dat hun Koning, te veld willende trekken, zijn krijgsvolk oproept en hetzelfde over eene dikke en taaije buffelshuid laat gaan, tot dat dezelve daarvan versleten is, wanneer hij oordeelt volks genoeg in de weer te hebben. Bij de *Eyoos* is de Koning niet zoo zeker van zijnen troon als bij de *Dahomans*, schoon anders even willekeurig regerende. Een geschenk van papegaaijers, door afgezonden des volks hem aangeboden, is eene beleefdheid, waarmede hem te kennen wordt gegeven, reeds lang genoeg geregeerd te hebben, hetwelk doorgaans wordt beantwoord met 's Vorsten zelfsmoord. *Eyoo* zelf, hoe magtig ook, schijnt cijsbaar te zijn aan een nog magtiger volk, *Tappah* geheeten en ten noordwesten gelegen (1).

Wij hebben in de voorstelling der *Dahomans* gebruik moeten maken van de afbeeldingen, welke de beschrijving van DALZEL versieren en tooneelen schetzen, door

(1) DALZEL Gesch. bl. 21, 27, 126, 131, 303 en 390.

door hem zelven bijgewoond. De Koning van *Dahomy*, op zijnen troon gezeten om gehoor te verleen, met zijnen eersten Staatsdienaar aan zijne voeten en op eene slaafsche wijze door eene zijner vrouwen gediend, beantwoordt in deze voorstelling aan het karakter des ganschen volks, bij hetwelk de Koning alleen alles is, voor wien alle onderdaanen zonder onderscheid van geslacht of stand ellendige slaven zijn.

WHY-

oning
n om
ersten
eene
uwen
elling
, bij
voor
cheid
zijn.

W H Y D A H.

Tot in 1727 was *Whydah* de naam van een onafhankelijk Koningrijk aan de westkust van *Africa*, nevens dat van *Ardra* de grootste zeeftaat in de nabuurschap van *Dahomy*, en met *Coto* en *Popo* de eigenlijk genoemde *Slaaf-kust* uitmakende voor den *Europeschen* handel. Voor de verovering van *Whydah* door de *Dahomans* ten gemelden tijde hadden de *Hollandfchen*, *Franschen*, *Portugefchen* en *Engelfchen* in de hoofdstad *Xavier* hunne welversterkte bezittingen, die allen vernield werden door den veroveraar *GUADJA TRUDO*, zoo dat men bezwarelijk de grachten onder-

sneidt, die weleer deze sterkten omringden. Veertig jaren lang worstelden de *Whydahs*, om zich te bevrijden van het juk der *Dahomans*, en in 1772 gelukte het hun, onder bemiddeling van den *Engelschen* Gouverneur *ABSON*, een gunstiger verdrag te sluiten, waardoor hun de voordeelen van eenen ongestoorden handel en gezellige gemeenschap werden verzekerd: evenwel bleven zij aan de oude overweldigers onderworpen en werden zij geregeerd door eenen Onderkoning, wiens leven in de hand bleef van den Koning der *Dahomans*. Dit ondervonden zij in 1775, wanneer *ADAHOONZOU* hunnen Vorst ter dood verwees op de beschuldiging van zich beklagd te hebben, dat de Koning de schoonste vrouwen voor zich behield en zijnen helden de onbevalligste gaf, en van zich het regt aangematigd te hebben, om voetzolen te dragen en zich een zonnescherm boven het hoofd te laten houden door een blanken (1).

Whydah alzoo als een wingewest van
Da-

(1) DALZEL, *Geschiedenis van Dahomy*, bl. 30, 54, 183 en 275.

Dahomy aan te merken en deszelfs inwoners in gestalte, zeden en gebruiken met de *Dahomans* zeer overeenkomstig zijnde, kan het onnoodig schijnen, van dit volk eene afzonderlijke beschrijving en afbeelding te geven. Voor zoo ver echter de berigten wegens de *Dahomans* zich voornamelijk bepaald hebben tot derzelver landsbestuur, hofhouding en krijgssaken, zonder veel gewag hunner huizelijke leefwijze, godsdienst en zeden, en hiervan breeder verslag ten aanzien der *Whydahs* is gegeven, moet het noodwendig geacht worden, hetzelfde niet voorbij te gaan, maar zorgvuldig op te nemen, ten einde de voorstelling der *Africanen* van deze streek te voltoojen.

De schoonheid en vruchtbaarheid van de ligging en den grond dezer landstreek is eenstemmig door derzelver beschrijvers erkend. Zij wordt van twee rivieren doorsneden, die in *Ardra* hare bronnen hebben, en is langs de kust zeer vlak, doch rijst ten noordoosten tot eene keten van hooge bergen, wier zachte glooljing het gansche land in een tooneel verkeert, het-

welk met zijne veelvuldige rijk beschaduwde gehuchten, net verdeelde weiden en koornakkers, den zeeman reeds op verre afstand verrukt en hem, bij zijne landing, als in een paradijs ontvangt. Dit mag het met regt heeten voor den inwoner, die 'er rijkdom van granen, moeskruiden en vruchten heeft, driemaal in het jaar kan oogsten, vee, gevogelte en visch in overvloed voor zijne nooddrift vindt, en aan de verzamelingen der *Euro-pesche* natuurminnaars de schoonste schepfelen uit het planten- en dierenrijk kan verschaffen (1).

De luchtstreek echter heeft dezelfde ongemakken met nog grooter veranderlijkheid, als die van *Dahomy*, en is niet weinig in ongezondheid toegenomen door de achte-loosheid der veroveraars, die den grond op vele plaatsen onbebouwd hebben gelaten, welke te voren zoo vlijtig en zuinig door de inwoners bearbeid werd, dat zij daarop na den oogst terstond weder zaaiden en
geen

(1) PREVOST D. VI. bl. 13—18 en 95—104.

geen plekje zelfs tusſchen hunne hutten en heggen onbeplant lieten (1).

De volkrijkheid dezes lands was ook voor dezelfs overweldiging en onderdrukking zoo groot, dat men het aantal der ſtrijdbare mannen op tweemaal honderd duizend kon ſchatten (2). Mans en vrouwen zijn 'er bijzonder welgemaakt en kloek van geſtalte, maar min glinſterend zwart van huid, dan de *Jaloffi*. Onoogelijk maakt hun echter het algemeen gebruik om den kruin gansch kaal en glad te ſcheren en met denzelven meestal bloot te loopen, hetwelk zonder onderscheid van geſlacht of jaren plaats heeft. De mans houden daarbij den baard ook even kaal (3). Zoo wel de vrouwen als de mans beminnen het be- prikken van de huid zoo zeer, dat hun aangezicht gelijkt naar dat van iemand die door de kinderziekte is misvormd; inzonderheid moet het benedenſte gedeelte van der

(1) DALZEL Geſch. bl. 51. PREVOST D. VI. bl. 13.

(2) DALZEL Geſch. bl. 3. PREVOST D. VI. bl. 14.

(3) PREVOST D. VI. bl. 23.

der vrouwen ligchaam met velerleije figuren pronken (1).

Het gemeen loopt gansch naakt, uitgezonderd om den middel, waar het eenen schaamlap van katoen of ook wel van gevlochtene biezen draagt. Voornamelijk vrouwen dragen verscheidene stukken stof boven elkander in de gedaante van rokken, waarvan de bovenste al korter is dan de onderste, en die gezamenlijk eenen aanmerkelijken wrong rondom de heupen maken. De kleeding van de Grooten des lands verschilt niet veel van deze vrouwelijke dragt; en beide de geslachten schikken zich even zeer op met armrings, halsnoeren, hoofdsierfels en allerlei schitterenden en rinkelenden pronk, terwijl een hoed met pluimen, bij den allergrootsten praal, het hoofd der mannen, en een net bearbeid mutsje van stroo, in de gedaante eener pauselijke kroon, dat der vrouwen dekt (2).

Men leeft hier meest van graan en moeskruid, schoon men vleesch en visch in overvloed heeft en 'er naar genoegenge-

(1) DALZEL Int. bl. 30.

(2) PREVOST D. VI. bl. 27—29.

*gebruik van maakt. De runderen zijn hier evenwel ligt en de schapen zeer klein. Vetgemeste honden leveren de aangenaamste schotels. *Kanki*-brood van fijn gewreven *Indiaansch* koorn, met een weinig palmolie, eenige *Tams* of andere aardvruchten en een kalebas met *Pisso* of dun bier maken het dagelijksch voedsel uit van het gemeen (1).

Jegens *Europeërs* gaat dit volk den lof na van de uiterste beleefdheid en dienstvaardigheid, gepaard met de hoogste bescheidenheid in het vorderen van loon of vereering, maar tevens met de grootste naauwgezetheid op hunne eigene gebruiken. Onderling nemen zij geene mindere welvoegelijkheden in acht, waar slechts eenige meerderheid in rang dezelve vordert. De mindere valt den meerderen, het zij hem bezoekende, het zij hem toevallig ontmoetende, te voet, kuscht driewerf den grond, klapt in de handen en biedt hem zijnen zegen, hetwelk door den meerderen zittende of staande met een zacht handge-

(1) PREVOST D. VI. bl. 29, 30. DALZEL Gesch. bl. 223.

geklap en wederkeerigen wensch wordt beantwoord. Bij ontmoeting van gelijken rang, begroet men elkander met een gelijktijdig handgeklap en nederknieling. Sprekende houdt men de hand voor den mond, om met den adem niet te hinderen; en zoo ver strekt zich de kiefsche welvoegelijkheid der beide geslachten in het openbaar uit, dat de vrouwen eene boete kunnen vorderen, wanneer zich een manspersoon onbeschoft ontbloot (1). Naarstigheid is beider hoofddeugd en verbazend zijn de vorderingen van hunnen vlijt. Behalve den landbouw bestaat het handwerk in spinnen, weven, smeden en velerleijen kunstarbeid. De vrouwen geven de mans niet toe in werkzaamheid; maar brouwen, koken, vlechten, planten, zaaijen, wieden en drijven den kleinen handel ter markten, die om de vier dagen wederkeeren. Inzonderheid zijn de mans dienstbaar als lastdragers, daar zij voor klein loon met eene dragt van honderd pond gewigts op het hoofd op eenen zoo snellen draf wegloupen,

(1) PREVOST D. VI. bl. 23—25. DALLZEL Gesch. bl. 7.

pen, dat lediggaande *Europeërs* hun bezwarelijk bijhouden. Diefachtigheid echter bederft al dit loffelijke in hunnen aard niet weinig voor den arbeid zoo wel als voor den handel, dien dezen van hun vorderen, waarover zij zich zoo weinig schamen, dat zij, aangesproken zijnde, stout genoeg durven vragen: „ of men meent, dat zij zoo zwaren arbeid zouden doen voor zoo gering een loon, indien zij niet vrij mogten stelen (1)?"

De veelwijverij vergunt ook hier tien tot twintig vrouwen aan eenen *Caboceër*, en verscheidene honderden aan de Grootten des lands. De minnaar vraagt de vader om zijne dochter, en schenkt haar de eerste klederen, welke zij ooit gedragen heeft, daar hij haar geheel naakt, zonder eenigen bruidschat, ontvangt. Hij slacht voorts een schaap, eet het met hare ouders, zendt haar, wijl zij zijne 'dischgenooten nog niet mag zijn, daarvan een stuk, en voltrekt de bruiloft met een paar flesfen brandewijn, waarna de ouders hare dochter bij den man achterlaten. De slaaf,
eene

(1) PREVOST D. VI. bl. 23—27.

eene flavin tot zijne vrouw begerende, vraagt haar van haren meester, wien de zoons uit dit huwelijk als slaven toekomen, gelijk de meisjes aan den zijnen. De minneijver gedooft niet, dat geringeren de oogen slaan op de vrouwen der Grooten; zij zijn zelfs verplicht, door een geschreeuw hunne komst in derzelver huis te kennen te geven, op dat de vrouwen vooraf zorgvuldig verwijderd worden. In geval van ontucht met eene der vrouwen van eenen voornamen persoon is het leven van den overspeler veeg. Bij opgekomen weerszin zendt de man de vrouw naar hare ouders terug met een dubbeld geschenk zijner huwelijkskosten, of loopt de vrouw zelve naar hare ouders, die aan den man deze gemaakte kosten enkeld vergoeden. De strengste afzondering heeft ook hier als bij de *Dahomans* plaats, maar ook dezelfde schadelijke wijze van schadeloosstelling voor dezelve en voor de ongerijmdheden der veelwijverij. In daartoe bepaalde hutjes van tien voet lang en zes breed moeten zich algemeene vrouwlieden op vastgestelde dagen laten vinden. Deze vrouwlieden zijn niet zelden uitlandsche slavinnen, bij uitersten wil

wil aan het gemeen geschonken, als blijken eener verdienstelijke barmhartigheid. De verwaarloosde toestand der vrouwen brengt niet weinige inlandsche dochters tot dezen versoeijelijken stand, in welken haar de geringe waardering der magdelijke eer zoo veel te gemakkelijker doet overgaan. — Zeer vroeg houdt de vruchtbaarheid der vrouwen op, ook is dezelve niet zeer groot, als een natuurlijk gevolg van het twee of driejarig zoogen der kinders en van de strengste afzondering gedurende dien tijd: het klein aantal kinders bij elke vrouw wordt echter rijkelijk vergoed door het onmatig groot aantal derzelven bij de menigte van bijwijven te zamen genomen. Vaders van twee honderd levende kinderen zijn 'er, gelijk men stellig verzekert, geene zeldzaamheden. De kinders bewijzen grooten eerbied aan de ouders; onderling zijn de jonge aan de oude zeer ondergeschikt. De vrouwen zelve naderen de mans knielende, ten zij ze *Betas* of *Priesteressen* zijn, wanneer zij dezelfde hulde voor zich van hare mans vorderen. De jongens worden op hun vierde, vijfde, zesde, achtste of tiende

de jaar besneden, zonder dat eenige reden wordt gegeven van dit gebruik: ook bij het andere geslacht heeft hier iet, als bij de *Dahomans*, plaats. De oudste zoon is erfgenaam van alles, ook van zijns vaders vrouwen, welke hij als zijne eigene behandelt, uitgezonderd zijne moeder, welke hij afzonderlijk verzorgt. De nalatenschap van eenen *Cabocèr* integendeel vervalt geheel aan den Oppervorst (1).

Ten uitersten verzot op dobbelspel, zetten zij geld en goed, vrouwen en kinderen, land en lijf op de kans van het spel: dit geschiedt echter alleen bij oogluiking of in het geheim, zijnde zulk waagspel onder hun door de wet verboden. Zij slijten anders den ledigen tijd in praten, rooken en drinken onder het geboomte of in gebouwen ter algemeene bijeenkomst; of zij vermaken zich met zang en dans, waarbij zeer gebrekkig speeltuig wordt gebruikt, hetwelk zich eeniglijk door luid geraas aanbeveelt, zijnde het den *Euro-peërs* even min gelukt, hun oor smaak in de

(1) PREVOST D. VI. bl. 30—36.

de bekoorelijkheden hunner toonkunst te doen vinden, als hunne tong in de toebe-reiding hunner spijsen (1).

In geval van ziekten, die veelvuldiger geworden zijn, na dat de *Dahomans* het land geweldig ontvolkt en aan het luchtbederf van eenen verwordenden grond hebben overgegeven, stelt men de meeste hoop in toovermiddelen, waartoe men zich eene plek gronds onder den blooten hemel met eenig hekwerk afsluit, ten einde 'er de vereischte gezondheidsoffers te verrigten. Men is nogtans zoo afkeerig van den dood, dat men deszelfs naam niet noemt uit vrees van hem te verhaasten; zelfs is het eene halsmisdad, van den dood tegen den Oppervorst te spreken. Op de graven der Grooten worden hun schild, boog, pijlkoker en slagzwaard nedergelegd met alle de tooverteekenen van hun en hun geslacht, maar nooit hun vuurgeweer, schoon zij snaphanen en pistolen gebruiken. Twaalf maanden duurt de rouw van den erfgenaam, die zich ook zoo lang van zijns vaders vrouwen

(1) PREVOST D. VI. bl. 36—38.

wen onthoudt, welke al dien tijd in afzondering wonen zonder eenigen tool of andere kleeding, dan eene rouwmat om den middel (1).

De *Whydahs* gelooven wel aan een Opperwezen, maar achten hetzelfde te hoog verheven voor hunne onmiddellijke vereering, welke zij daarom aan *Fetishes* brengen, schoon zij zich in buitengewone omstandigheden en wanneer zij zich door hunne *Fetishes* zelve verlaten of wel verraden wenen, de aanroeping en vereering van het Opperwezen schijnen te veroorloven. Alsdan worden gansche nachten zoo wel als dagen in gewijde zangen en danzen doorgebracht en niet alleen dieren, maar ook menschen zonder onderscheid van geslacht of ouderdom geofferd. Het denkbeeld eener helle op eene zekere plaats onder de aarde en dat van een boos wezen vooral schijnt hun veel gemeenzamer. De *Slang*, de *Boomen* en de *Zee* zijn hunne voorname *Fetishes*, waarvan de *Slang* de allervoornaamste is. De hulde der *Boomen* wordt het meest in acht genomen in

(1) PREVOST D. VI. bl. 39—41.

in tijden van ziekte, wanneer men brood van *Mais* of rijst aan den voet des heiligen booms legt, dien de zieke daartoe verkiest. Bij langdurige stormen en onweders offert men aan de *Zee*, door het bloed van een offerdier in zee te brengen en voorts eenen ring in dezelve te werpen. De invloed van de *Zee* en het *Geboomte* is zeer juist afgescheiden, maar beiden staan zij onder de heerschappij van de *Slang* (1); in welken *Mythus* men zeer gaarne de erkenning zou lezen van een kustbewonend en aan vele ziekten onderhevig volk, voor den zegen van wind en weder op zee in den handel, en van het plantenrijk voor de gezondheid, beiden onderworpen aan eene hoogere Wijsheid, indien slechts de overige bevattingen dezer menschen zulk eene verklaring eigenaardig genoeg maakten.

Behalve de *Boomen*, de *Zee* en de *Slang*, van welke laatste wij nog nader moeten spreken, vereeren de *Whydahs* hunne voornaamste rivier, welke zij *Eufraat* noe-

(1) PREVOST D. VI. bl. 41—44.

noemen, met eenen jaarlijkſchen omgang, waarbij zij eenige geſchenken in haar midden werpen. Ook hebben zij eene Godheid, *Agoye* genoemd, welke zij raadplegen in een beeldje van zwarte klei, hetwelk naauwelijks eene menſchelijke geſtalte heeft, en welks hoofd eene kroon draagt van hagediſen met roode vederen doormengd, uit wier midden eene *Sagaay* uitſteekt, dwars door eene hagedis heen, met een halve maan daar onder. Het ganſche beeldje is maar achttien duim hoog, doch zit op een voetſtuk van eenen voet hoog, gelijk ook de hagediſenkroon even zoo hoog boven hetzelve uitſteekt. De raadpleging geſchiedt door het werpen met balletjes, wier oneffen worp een gunſtig antwoord is (1). Het wigchelen is, behalve bij dit beeldje, ook bij alle andere voorkomende dingen onder de *Whydahs* zoo algemeen, dat derzelver bijzondere *Tetisles* ontelbaar kunnen geacht worden. Bij elke onderneming ſlaat men het oog op een of ander dier, gewas of levenloos voor-

(1) PREVOST D. VI. bl. 44, 44.

voorwerp, hetwelk men als eene Godheid vereert, wanneer de onderneming wel slaagt.

De *Slang*, het voorwerp hunner bestendige en diepste vereering, is in de daad van eenen zeer vriendelijken aard, zoo dat zij zich gemeenzaam laat behandelen, bij ongeluk met den voet getreden zich niet wreekt en zelfs de vijandin is van andere venijnige slangen. Hare lengte is doorgaans van acht en een half voet, hare dikte is naar evenredigheid grooter, hare kleur is gevlamd met wit, geel en bruin. Volgens de overlevering zou zij geene inboreling des lands maar van elders overgekomen zijn, door afkeer van der menschen ondeugd aldaar tot deze verhuizing genoopt, en weldra de voorkeur hebben verworven boven alle andere *Fetishes*, gelijk men haar dan ook eenen tempel ter eere gebouwd en eenen priesterstoet ter oppassing toegevoegd heeft, terwijl men zich verbeeldt, dat zij in haren tempel onsterfelijk leeft. Alle slangen van deze soort vinden overal het gunstigst onthaal in de woningen van *Whydah*, en

worden 'er met zoo grooten eerbied behandeld, dat derzelver minste belediging als heilighennis wordt gewroken, ja dat men zelfs geen woord van minachting van deze Godheid kan verdragen. 'Er zijn ook, behalve den grooten tempel, vele, zoogenaamde, slangen-huizen door gansch *Whydah*, waarin eene Priesteres woont, die de offers der voorbijgangers aanneemt, de geloften der raadplegers overbrengt en in naam der Slange voorschriften van onthouding geeft, die zeer godsdienstig worden opgevolgd. In alle algemeene en bijzondere ongelegenheden is de Slang de toevlucht, welke met veelvuldige offers gezogt wordt. Het zijn de Priesters, die deze offers vorderen, en ze somtijds tot menschenoffers drijven, terwijl zij zelve den allerdiepsten eerbied voor de oude Slang jaarlijks door den allerprachtigsten omgang vernieuwen. Voormaals had na de krooning hunner Koningen de allergrootste omgang plaats, aan welks hoofd de moeder des Konings ging, die, bij de *Dahomans* ten minsten, deze zonderlinge overeenkomst had met de groote Slang,

dat

dat zij even onsterfelijk als dezelve werd gehouden (1).

Behalve de veelvuldige offerhanden, die doorgaans gebragt worden, vindt de zeer kostbare slangendienst deszelfs onderhoud in het bijgeloof, dat alle jonge dochters eenmaal in het jaar gevaar loopen van zekere bezetenheid, waarvan zij, door eenigen tijd in de slangenhuizen te verblijven, hersteld worden, en voor welk verblijf eene aanzienelijke som betaald wordt. Dit verblijf zelf gaat met omstandigheden gepaard, wier geheim op bedreiging des levens wordt aanbevolen, en wordt voor een groot aantal van meisjes gevolgd door eene aanneming in de orde der Priesteressen, welke voorts bij de huwbaarheid der daartoe uitverkorenen eene geheime trouwplegtigheid met de slang vieren, waarvan de openbaar wordende vruchten de plaatsvervanging der Godheid door de Priesters ken-

(1) PREVOST D. VI. bl. 47—55. DALZEL Gesch. bl. 315. Behalve 's Konings eigene moeder is 'er eene naam-moeder van den Koning, wier karakter, van de eene op de andere overgaande, onsterfelijk is, even als de Koninglijke waardigheid, afgezonderd van den vorstelijken persoon.

kenbaar maken. De personen der Priesteressen zoo wel , als der Priesters zijn onschendbaar ; de laatstgenoemden maken een afzonderlijk geslacht uit , aan wier hoofd de *Groot-Fetisher* staat , wien alleen de gemeenzame toegang vrijstaat tot de oude Slang en die denzelven slechts eenmaal aan den Koning , drie maanden na zijne krooning , vergunde. De Priesteressen , bijzonder kennelijk aan de veelvuldige beprikking van derzelver huid , zijn , uit hoofde harer onschendbaarheid , doorgaans de ondragelijkste vrouwen van de mans , met welke zij leven (1).

Behalve moord , brandstichting en overspel met de vrouwen der Grooten , hebben de *Whydahs* schier geene halszaken : maar deze drie misdrijven worden gruwzaam gestraft. De beledigde echtgenoot heeft het regt des levens over zijne overspelige vrouw , maar moet de straf der wet vragen tegen den overspeler , ten zij hem in het misdrijf overvallende. Ander misdrijf wordt met geld geboet. Tooverbezwingen strekken ten bewijze van schuld of onschuld. Ook de

(1) PREVOST D. VI. bl. 56-60.

de waterproef geldt hier, maar omgekeerd van het geen zij in *Europa* tegen tooverij bewijzen moest, wijl het naar den grond gaan schuld, doch het ontzwemmen van de rivier de onschuld bewijst. Plegtige verbindtenissen worden bekrachtigd met eenig bloed der beide partijen in een kuilje aarde te laten loopen en wederkeerig van deze nat geworden aarde een klein gedeelte te verzwelgen. De schuldeischer heeft regt op den persoon van den schuldenaar en van deszelfs vrouwen en kinderen, om ze gezamenlijk te verkoopen tot slavernij; dezen niet magtig kunnende worden, staat het hem vrij, den eersten slaaf, die hem ontmoet, van wien dezelve ook zij, voor zich te behouden (1).

De regering in *Whydah* was weleer gelijkvormig aan die der *Dahomans*, en volgt nu geheel derzelver instellingen, worden de door hunne Onderkoningen gevoerd. Ook hier hadden te voren de gruwzaamste ongeregeldheden plaats bij de troonopvolging; evenwel schijnt de onmenschelijkheid vrij wat minder geheerscht te hebben bij de

(1) PREVOST D. VI. bl. 61—69.

de *Whydahs*, dan bij de *Dahomans*. Zij lieten hunnen Vorst wel door velen volgen naar de andere wereld, om 'er hem te dienen, maar begroeven de afgeslagene hoofden zoo wel als de rompen. Al mede komt bij hun geen gewag van het feest der *gewoonten* voor, noch ook iet van den moord der kriegsgevangenen, die zij altijd voor losgeld veil hielden, tot dat zij ze aan de *Europeërs* verkocht hadden (1). Het was voorzeker de gemeenzamer omgang der *Whydahs* met de *Europeërs*, waaraan dit verschil van hunne beschaving bij die hunner barbaarsche naburen en overweldigers was toe te schrijven; welk verschil in de leefwijze der Grooten naar vele *Europeesche* zeden nog kennelijk is.

De nevensgaande afbeelding stelt de *Whydahs* voor in derzelver laagsten stand, om dat die stand de minste verandering bij de overweldiging der *Dahomans* heeft kunnen ondergaan. Terwijl de man in vollen draf de goederen der *Europeërs*, wier tenten aan de kust gezien worden, op zijn hoofd wegdraagt, is de vrouw op-

let-

(1) PREVOST D. VI. bl. 69—91.

lettend in het zaaijen van *Turksch* koorn op den roodachtigen kleigrond. Achter de aarden wal, die dit graanveld afscheidt, is de grond zuinig aan meloengewas besteed. Het werktuig, waarmede zij den grond omhaalt, is bij de hand, gelijk ook de boog, om voorkomend wild te treffen. De afbeeldingen bij PREVOST hebben de voorwerpen tot deze voorstelling geleverd, in welke de uitdrukking der kloekte, sterkte, vlugheid en werkzaamheid van dit volk het hoofddoel was, welks bereiking de bescheiden Regter beoordeele.

MAN:

MANDINGUEZEN.

De *Mandinguezen* dragen hunnen naam naar den Staat van *Mandinga*, in de binnenlanden van *Africa* gelegen, schoon zij wijd verspreid van denzelven tot aan de westkust diens werelddeels leven, en zelfs in hunne afzonderlijke Staten eenen gansch onderscheiden regeringsvorm volgen (1). Zij bewonen de oevers van de rivier de *Gambee*, bij derzelver uitstorting in zee tusfchen den 13den en 14den graad Noorderbreedte, en verspreiden zich op den

13den

(1) M. PARK, Reize door de binnenlanden van *Africa* in 1795—1797. Deel I. bl. 34.

13den graad Westerlengte van *Greenwich* tot aan en over de rivier de *Senegal*, zich voorts uitstrekkende tot aan en langs de binnenlandfche rivier de *Folika* of den *Niger*. Aan de kust hebben zij de *Jaloffs* tot hunne noordelijke, de *Feloups* tot hunne zuidelijke naburen; binnens lands maken zij ten noorden de fcheiding uit tusfchen de *Mooren* en *Negers*, terwijl eene groote keeten bergen hun zuidelijk van *Ethiopie* afzondert (1).

Schoon de luchtftreek in de binnenlanden tusfchen den 13den en 14den graad zeer heet is, wordt dezelve echter noch brandende, noch drukkende gevoeld. Overal, waar het land slechts heuvelachtig is, befpeurt men eenige koelte, en in Zomermaand wordt de gansche dampkring door geweldige rukwinden beroerd, die met onweders vergezeld en van regens gevolgd worden en voorloopers zijn van het regengetij, hetwelk tot in Slachtmaand voortduurt met eenen doorgaanden zuidwesten wind. Het regengetij wordt met gelijke onweders afgebroken en door eenen noord-

(1) Zie de kaart van PARK's reize.

noordoosten wind vervangen, die het gansche overige jaar aanhoudt. Dezelfde verzengende wind, dien wij in *Dahomy* vonden, uit het noordoosten opgekomen, waait ook hier, verzeld met eene dikke mist, die het zonlicht taant met eene dof roode kleur, en alle vochtigheid dermate aantrekt, dat hij alles verschroeit, wat hem voorkomt. Zijne werking wordt nogtans zeer weldadig geacht, wijl de lucht gedurende het regengetij zoo vochtig is, dat men doorgaans als in een dampbad leeft, hetwelk alles uitzet en verslapt, en tevens alle kleederen en huisraad bederft; men ondervindt ook eene wezenlijke verademing in alle ongesteldheden en eene verlevendiging van den geest, schoon de *Harmattan* door zijne droogte zelfs de lippen klooft en veel pijn aan de oogen veroorzaakt (1).

Vele landen dezer streken schijnen nog met derzelver oorspronkelijke bosschen beslagen, en over het geheel levert de grond bij gebrek aan betere bebouwing veel minder verkwikkingen op, dan men van de vruchtbaarheid der luchtstreek zou verwach-

(1) PARK D. II. bl. 167—169.

wachten. (1). Zorgvuldiger is men in de verzameling van de kostbaarste delfstof, die in deze landen nimmer in aders, maar altijd in kleine korrels, ter grootte van een speldeknop tot die van eene erwt toe, schier geheel zuiver gevonden wordt onder eene groote hoeveelheid zand of klei. Over de verzameling en zuivering van dit goudpoeder, hetwelk *Sanoo Munko* genoemd wordt, zullen wij nader spreken (2).

De bijzondere geesfel der *Mandingue-sche* velden zijn de sprinkhanen, die in korten tijd de boomen geheel ontbladeren en den ganschen grond, waarop zij vallen, kaal scheren. Het geraas van derzelver uitwerpzels op de bladeren der boomen, gelijkt naar dat van eene regenbui, zoo schrikkelijk groot is derzelver menigte, die als eene wolk oprijst, zoodra de boom ontbladerd is, en altijd de streek van den wind in hare vlucht volgt (3). Uit de veelvuldige veengron-

den

(1) PARK D. II. bl. 172, 173.

(2) PARK D. II. bl. 233, 239.

(3) PARK D. I. bl. 207, 208.

82 MANDINGUEZEN.

den en kreeken rijst geen minder verschrikkelijk heer van moskieten voor de menschen op, hetwelk hun zelfs geduchter is, dan de krokodillen, die in den *Niger* niet ongewoon zijn (1).

De bevolking dezer landstreek schijnt geenszins geëvenredigd aan de vruchtbaarheid van den grond, noch aan de gemakkelijheid, waarmede elk denzelven kan bekomen. De grenzen der onderscheidene Staten zijn zelfs schraal bewoond, en vooral worden de moerasfige gronden, als de ongezondste, het meest ontweken.

Eene wonderbare gelijkheid van gemoedsgesteldheid wordt aan alle de volkeren, onder den naam van *Mandinguezen* begrepen, toegeschreven; ook komen zij in gelaat en voorkomen zoo wel als in zeden en gewoonten genoegzaam overeen, om ze in het algemeen te beschrijven en af te beelden (1).

De mans zijn doorgaans boven de middelbare lengte, wel gemaakt en tot zwaren arbeid geschikt; de vrouwen munten door

(1) PARK D. II. bl. 83.

(2) PARK D. II. bl. 174.

door levendigheid en bevalligheid uit. De *Neger*-kleur en het *Neger*-gelaat is allen eigen, zij zijn echter niet zoo zwart als de *Jaloffs*; maar meer platneuzig en diklippig dan dezen (1). Slechts éénen witten *Neger* heeft PARK, op zijne langdurige reis, te *Manding* gezien, wiens vel zeer onooogelijk als dat van een lijk uitzag, en wiens kleur de inborelingen zelve hielden voor het gevolg eener ziekelijke gesteldheid (2).

Een hooge ouderdom is onder de *Mandinguezen* eene zeldzaamheid. Het hoofd grijst den meesten reeds met het veertigste jaar; hunne ziekten zijn echter niet veelvuldig. De meest gemeene en gevarelijkste zijn de koorts en de buikloop. Daartegen kwellen hun meer een puistige uitslag, de melaatsheid en een schurft van de allerergste soort, hetwelk de huid op alle plaatsen openscheurt, de nagels doet afval-

(1) PARK D. I. bl. 38, 39. PREVOST D. IV. bl. 181 en 164.

(2) PARK D. III. bl. 56. Zie vooral de zeer belangrijke aantekening van deszelfs Vertaler M. VAN DEN ENDE.

84 MANDINGUEZEN.

vallen, de beenders van de vingers aansteekt en ze eindelijk van de gewrichten afscheidt. Aan deze invretende en afschuwelijke kwaal, door de *Negers Ballajou*, of ongenezelijk, genoemd, verliezen zij somtijds de handen en voeten zelve. Nog lijden zij veel door het draakje of den draakworm, van wel twee ellen lang, die plat, smal en wit is; dezelve houdt zich onder de huid, vooral bij de voorname gewrichten, op en wordt door de inbo-relingen aan het gebruik van bedorven water toegeschreven. Aan die zelfde oorzaak wijten zij het zwellen hunner nekklieren, hetwelk in sommige streken zeer algemeen is (1). Eindelijk is het wegens hun gestel opmerkelijk, dat zij voor de minste verandering van weder hoogst gevoelig zijn en dikwijls over koude klagen, wanneer de *Europeër* onder de hitte nog schier bezwijkt (2).

De *Mandinguezen* zijn over het algemeen menschen van zeer beminnelijken aard;

(1) PARK D. II. bl. 193—201. PREVOST D. IV. bl. 134.

(2) PARK D. I. bl. 69.

aard; voor zich zelven vrolijk, weetgie-
rig, ligt geloovig, eenvoudig en gaarne
geveid; voor anderen goedwillig, ver-
plichtende, liefderijk en onbaatzuchtig; voor
hunne landslieden met broederlijke harte-
lijkheid beziel; voor vreemdelingen gast-
vrij, gul, deelnemende en zorgvuldig;
voor hunne ouden vol eerbied; voor
hunne moeders bovenal met een
drift van dankbare liefde beziel;
hun geboorteland gehecht met tederhe-
den, die hun elders het heimwee doen
gevoelen (1). Zij verdienen den naam
niet van lui te zijn, schoon de lucht-
streek geene groote werkzaamheid toelaat.
Wanneer de nood het vordert, arbei-
den zij met eenen ijver, die niet grooter
kan verlangd worden (2). Zij zijn ook
vrij van die eigenzinnigheid, welke zoo
dikwijls onkunde en domheid met ver-
waandheid vereenigt, daar zij een leven-
dig

(1) PARK D. I. bl. 38, 82, 83, 86,
144, 145. D. II. bl. 178, 180.

(2) PARK D. II. bl. 106, 107. De naam
van lui heeft herten onregte nagegaan. PREVOST
D. IV. bl. 182.

dig gevoel hebben van hunne minderheid bij de *Europeſche* kunstvorderingen (1). Die zelfde bewustheid echter hunner minderheid maakt hun achterdochtig in den handel met *Europeërs* (2); ook zijn zij geenszins vrij te spreken van diefachtigheid, wat men ook ter verſchooning moge zeggen wegens de ſterkte hunner verzoeking bij *Europeſche* goederen. (3).

De kleeding van mans en vrouwen beſtaat uit katoene lijwaat van hun eigen maakzel. Die der mans is een loſhangende overrok, niet ongelijk aan een priesterlijk koorkleed, met eenen broek, die tot op de helft der beenen valt; voorts dragen zij voetſolen en witte katoene kappen op het hoofd. Twee ſtukken laken, elk zes voet lang en omtrent drie breed, maken de kleeding der vrouwen uit; het eene ſlaan zij om den middel, van waar het haar als een rok tot op de enkels hangt; het andere wordt los weg over de borst en ſchouders heen geworpen.

De-

(1) PARK D. III. bl. 82.

(2) PARK D. I. bl. 52.

(3) PARK D. II. bl. 175—178.

id bij
Die
erheid
el met
s vrij
men
we-
j Eu-

en be-
eigen
angen-
pries-
k, die
voorts
atoene
en la-
t drie
ouwen
middel,
op de
s weg
orpen.
De-

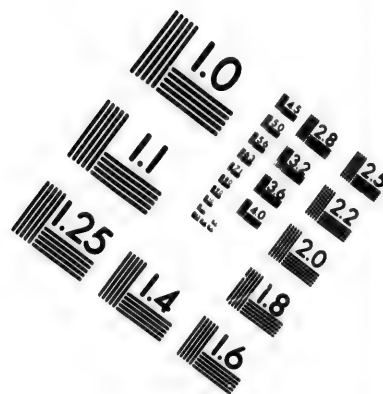
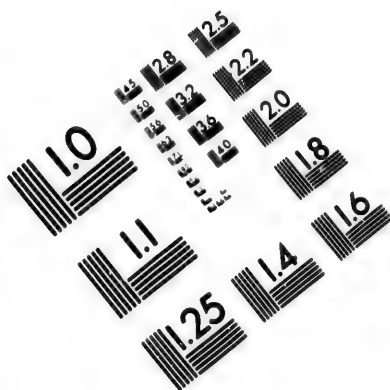
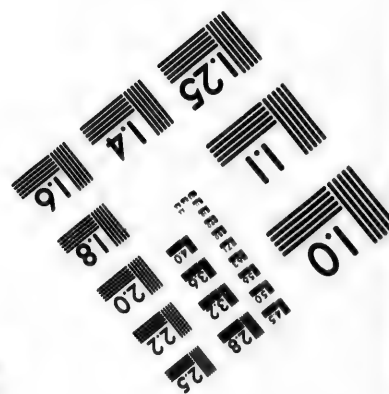
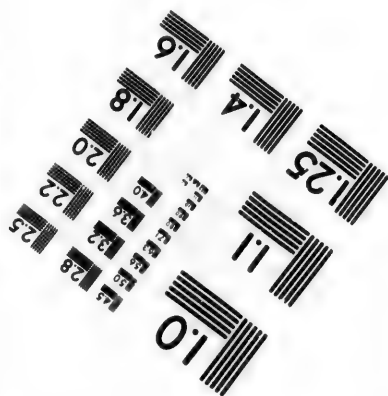
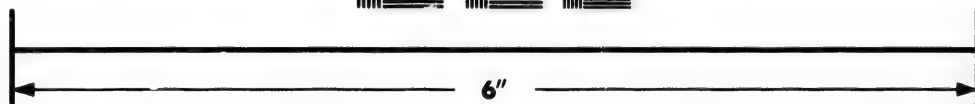
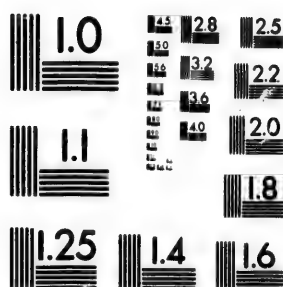

IMAGE EVALUATION TEST TARGET (MT-3)

Photographic
Sciences
Corporation

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

**CIHM/ICMH
Microfiche
Series.**

**CIHM/ICMH
Collection de
microfiches.**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1984

Deze kleeding is algemeen bij alle de *Mandinguezen*; het vrouwenhulzel alleen onderscheidt zich in verschillende Staten. In sommigen dragen zij een hoofdsierfel, *Jalla* genoemd, hetwelk eene soort van hoofdwrong is; elders omhangen zij het hoofd met snoeren van witte kralen en pronken zij voor het voorhoofd met een smal plaatje goud; witte schelpjes, op eene bevallige wijze gerangschikt, wisselen bij anderen de koralen af; het een zelf wordt op eenige plaatsen in de hoogte opgezet, door het ondersteken van een kusfentje, en versierd met eene bijzondere soort van koraal, door bedevaartgangers medegebragt van de *Rooide zee* en tegen hoogen prijs verkocht (1).

De meeste versierfels der vrouwen worden van goud gemaakt, en zijn aanmerkelijk wgens derzelver zwaarte, dan bearbeiding. Zij zijn zelfs lomp en ongemakkelijk, vooral voor de ooren, die daarvan dikwijls uitscheuren of onmatig gerekt worden, zoo dat de vrouwen veelal eenen
riem

(1) PARK D. I. bl. 38, 39, 40. D.
bl. 11.

riem van rood leder over den kruin van het hoofd dragen, om de ooren in deze dragt te ondersteunen. De halsketens zijn met meer smaak vervaardigd, en geven zelfs blijken van vinding in de verschillende rangschikking van onderscheidene korallen en goudwerken; ook maken zij een zeer bevalligen opschik uit. Al het goud te zamen, hetwelk eene vrouw van aanzien in haren vollen tooi op deze wijze draagt, kan ter waarde van vijf tot achthonderd guldens worden geschat (1).

De *Mandinguezen* stellen hoogen prijs op reukwerk, en bedienen zich daartoe van verschillende ligtsmeltende gommen, die hun uit de *Moorsche* landen in pakjes van een pond zwaar worden aangebragt; zij leggen dezelve in heeten asch en bewicrooken daarmede hunne woning zoo wel als hunne kleederen (2).

Aan deze keurigheid beantwoordt overigens hun gewoon verblijf zeer weinig, zijnde hetzelfde eene naauwe en ongerijfelijke stulp, bestaande uit een ronden muur van klei, omtrent vier voet hoog, met een ke-

(1) PARK D. II. bl. 247.

(2) PARK D. I. bl. 106.

kegelvormig dak van bamboesriet, overdekt met graszoden. Zulk eene stulp maakt zoo wel het verblijf hunner Opperhoofden als hunner geringste personen uit, en is voor beiden even eenvoudig in huisraad. Eene horde van riet, omtrent twee voet hoog van den grond op vier staken gelegd en met eene mat of osenhuid gespreid, strekt hun tot slaappleats. Eene waterton, eenige aarden potten ter spijsbereiding, houten drinkschalen en kalebasfen, nevens een of twee lage stoelen maken voorts al het huisraad uit. Daar de veelwijverij ook hier gebruikelijk is, heeft elke vrouw hare eigene stulp, die allen door eene hegge van gespleten bamboesriet, op de wijze van mandewerk, aan elkanderen verbonden en ingesloten worden, welke plaats men *Sirk* of *Surk* noemt. Een aantal van zulke ingeslotene plaatsen, met enge doorgangen tussehen dezelve, maken eene stad uit, zoo als de *Mandinguezen* haar heeten. Alle de hutten zoo wel als de ingeslotene plaatsen zijn nogtans zonder eenigen anderen regel bij elkanderen gebouwd, behalve dien, om

den ingang naar het zuidwesten te rigten (1).

Elke stad heeft een groot getimmerde van gevlochten rietstokken, in de schaduw van eenig hoog geboomte opgeflagen. Hetzelve wordt de *Bentang* genoemd en is de groote plaats, waar alle regtszaken worden verhandeld en waar zich de lediggangers gaarne ophouden, om hunne pijp te rooken en over het nieuws van den dag te spreken. In de meeste steden hebben ook de *Mahomedanen* eene *Misfura* of moskee, in welke zij dagelijks hunne gebeden doen (2). Nog schijnt in elke *Sirk* of afgeslovene plaats een afgezonderd verblijf te zijn voor vreemdelingen; hetzelve wordt de *Baloon* geheeten (3). Eene hooge aarde wal, aan de buitenzijde met paalwerk en doornstruiken bezet, sluit de *Mandinguesche* steden veelal in, waarvan de grootsten niet meer dan achthonderd of duizend hutten bevatten (4). Het witten

(1) PARK D. I. bl. 40, 41.

(2) PARK D. I. bl. 41, 42.

(3) PARK D. II. bl. 47.

(4) PARK D. I. bl. 66, 67.

ten der hutten met een mengzel van asch van beenderen, waaronder zij gewoonlijk een weinig gom gebruiken, geeft aan hunne steden een schitterend aanzien (1). Deze bepleistering verhoedt nogtans het bederf der stulpen niet in den regentijd, wanneer de muren doorweekt worden en niet zelden onder het gewigt van het dak bezwijken, zoo dat 'er dikwijls verscheiden te gelijk in éénen nacht instorten (2).

Zij, die langs den *Niger* of de *Gambia* wonen, bevaren deze rivieren met kanoos van een bijzonder maakzel, zijde zamengesteld uit twee uitgeholde stammen van dikke boomen, in de lengte aan elkanderen gevoegd, en dus zeer lang en onevenredig smal, zonder dek of mast, maar bij derzelver onevenredigheid ruim en zwaar genoeg, om vier paarden en verscheidene menschen te gelijk over te voeren (3). Daar wij echter ook van vischers-kanoos gewag gemaakt vinden, is het gansch on-

waar-

(1) PARK D. III. bl. 10.

(2) PARK D. II. bl. 105.

(3) PARK D. II. bl. 59, 60.

waarschijnlijk, dat dezen van zulk een onhebbelijk maakzel zullen zijn, schoon ook groot genoeg voor drie of vier menschen (1).

Het dagelijksche voedsel der *Mandinguezen* verschilt eenigzins naar de landstreken, die zij bewonen. Gemeenlijk ontbijten zij 's morgens vroeg met eene pap van meel en water, een weinig rijnsch gemaakt door toevoeging van tamarinde. Twee uren na den middag doen zij den maaltijd met eene soort van podding. Het voornaamste onthaal valt des avonds voor en duurt tot na middernacht; bij hetzelfde wordt soep, met vleesch daarin, gebruikt (2). Het brood wordt toebereid van de kleine, melkachtige, gecele en zeer geurige beziën van den *Rhamnus Lotus*, bij hun *Tombe-rongs* genoemd. Deze beziën worden eenige dagen in de zon gedroogd en daarna in een houten mortier zachtens gewreven, tot dat het meelachtige gedeelte van den steen is afgescheiden; voorts wordt dit met water gemengd en tot koken gekneet, die

(1) PARK D. II, bl. 82.

(2) PARK D. II, bl. 205, 206.

die in de zon gedroogd, in kleur en geur naar zoete koek gelijken. De steenen der beziën worden daarna in een ketel met water sterk geschudt, om het meel los te laten, hetwelk zij nog hadden behouden, welk water daardoor een zoeten en aangename smaak krijgt en, met toevoeging van een weinig gestampte gierst, de pap voor het ontbijt levert, welke zij *Fondi* noemen. De inzameling der beziën zelve geschiedt op een kleed, onder den heester gelegd, waarvan men ze doet afvallen door de struiken met een stok te slaan (1). Niet min opmerkelijk is hunne boterbereiding van den *Shea*-boom. Deze boom groeit schier allerwege in deze gewesten van zelve in de boschen op, bij wier omhakking hij echter zorgvuldig gespaard wordt; hij wordt met den *Americaanschen* eik vergeleken en zijne vrucht bij den *Spaanschen* olijf, om wier gedaante hij onder het geslacht der *Sapota* wordt gebracht. De pit dier vrucht ligt gewikkeld

(1) PARK D. II. bl. 176—179. De Reiziger houdt dezen heester voor den *Lotus* van PLINIUS. *Hist. Nat. L.* XIII. c. 17.

keld in eene zoete vleeschachtige zelfstandigheid onder eene dunne groene schil. De gansche vrucht wordt eenige dagen lang gedroogd boven een luchtig vuur van hout, of ook wel in de zon, waarna zij, gestampt en gekookt zijnde, eene biter afgeeft, die *Sheatoulou* of boombiter genoemd wordt, en in de daad de stevigheid en het voorkomen heeft van de *Europeſche* biter, ja deszelfs plaats gelukkig vervangt, wijl zij, zonder zout, een geheel jaar goed blijft en in witheid, vastheid en smaak voor den besten van koemelk, die PARK immer proefde, niet behoeft onder te doen. Het droogen der vrucht in de zon is tot het leveren van dit voortbrengzel min vermogend, dan boven het vuur, en van daar, dat niet slechts het aankweeken van dezen boom, maar ook het behandelen der vrucht en het toebereiden van de biter een belangrijk hoofdartikel uitmaakt van den *Africaanſchen* handel en nijverheid in deze streken (1).

De drank der *Mandinguezen* is bier en me-

(1) PARK D. I. bl. 49. D. II. bl. 73, 109. D. III. bl. 68, 69.

mede, waarin zij zich niet zelden te bulten gaan. Dezulken onder hun, die den *Mahomedaanschen* godsdienst hebben aangenomen, gebruiken niet dan water, hetwelk uit zeer diepe bornputten geschept wordt (1). Het bier, hetwelk in kracht en smaak veel van het *Engelsche* heeft, wordt gebrouwen uit koorn, bij de Kruidkundigen *Holcus Spicatus* genoemd, hetwelk vooraf wordt gemout, en waarbij, in de plaats van hop, gebruik gemaakt wordt van eenen wortel, die een aangenaam bitter geeft. Zij noemen dezen drank *Neodollo* of geest van koorn, en hebben hunne eigenlijke bierhuizen, waarin zij zich in grooten getale rondom aanzienelijke vaten van dit geestrijke vocht plaatsen en tot bedwelming toe met elkanderen drinken (2).

Het snuiven en rooken van tabak is bij alle *Mandinguezen* eene dagelijksche habelijkenheid. Hunne pijpen zijn van hout of riet met eenen fraai gemaakten kop van

(1) PARK D. II. bl. 206. D. I. bl. 91.

(2) PARK D. I. bl. 79, 211. D. II. bl. 49.

ardewerk en wel eens zes voet lang (1). Deze verkwisting is bij hun nog geenszins de grootste; 'er heeft eene andere plaats en wel omtrent een voorwerp, waaraan niet ligtelijk zou gedacht worden. Hetzelve is het zout. Het is niet vreemd bij hun, een kind aan een stuk klipzout te zien zuigen, als bij ons aan een stuk broodzuiker. Zoo heerschend, zegt PARK, is de trek naar zout bij het veelvuldig gebruik van groeiend voedsel. De involging van denzelfden valt den bewoners der binnenlandfche streken echter zoo kostbaar, dat te zeggen, *die man gebruikt zout bij zijn eten* hetzelfde is, als hem een *rijk man* te noemen (2).

Op zekere plaats vond PARK de *Mandinguezen* weinig kiesch op hunne spijzen, schoon zij vee en koorn hadden in overvloed. Te *Teefee*, eene groote doch onbewalde stad, bediende men zich van rotten, mollen, eekhorentjes, slangen, sprink-

(1) PREVOST D. IV. bl. 183. PARK D. II. bl. 203.

(2) PARK D. II. bl. 206.

sprinkhanen en andere dieren, bij de voor-
namen zoo wel als bij de geringen, tot
voedzel. Daar ter plaatse vond hij ook de-
ze bijzonderheid, dat voor de vrouwen
het gebruik van eljeren ongeoorlofd was,
zijnde het aanbod daarvan voor haar eene
belediging, schoon de mans in hare tegen-
woordigheid eljeren eten. Nergens elders
vond hij echter deze bijzonderheid bij de
Mandinguezen (1), omtrent wier spijs hij
alleen nog opgeeft, dat de schaarsheid hun
meermalen den bloesem van de *Mais* in
melk of in water tot spijs doet stoven (2).

Bij den maaltijd gebruikt men eeniglijk
de rechterhand, waarop men niet minder
gezet is, dan op de in acht neming der
gewone beleefdheden bij wederkeerige ont-
moeting. Men vraagt elkander altijd naar
den welstand, ook wenscht men elkande-
ren altijd *goeden dag* en *goeden avond*,
hetwelk beantwoord wordt met de her-
haling van dezelfde vraag of wensch,
en de toevoeging van *mijn vriend*. Bij
de-

(1) PARK D. I. bl. 135.

(2) PARK D. II. bl. 147.

deze begroetingen reikt men elkanderen de regterhand toe (1).

De bezigheden der *Mandinguezen* staan in veelvuldigheid en in kunstmatigheid gelijk aan de mate van beschaving, welke reeds uit de opgegevene bijzonderheden blijkt, en leveren ons eene aanzienlijke reeks op bij de vermelding van hun bedrijf. Gedurende den regentijd geeft hun de bearbeiding van het veld veel werks; en in het drooge jaargetijde houden zij, die nabij de rivieren wonen, zich voornamelijk met de vischerij onledig, terwijl de binnelanders zich aan de jagt overgeven (2). De landbouw wordt ijverig en gelukkig genoeg door hun gedreven, om hun te doen zeggen: „de honger is bij ons onbekend.” Zoo wel vrouwen als mans nemen deel aan de bearbeiding van den grond, waartoe men zich van een lang en scherp houweel bedient, maar waarbij men zich tevens van wapentuig voorziet tegen de vijan-

(1) PARK D. II. bl. 206, en 190. PRE-
VOST D. IV. bl. 183.

(2) PARK D. II. bl. 207.

vijandelijkheden der *Mooren*. De landman
 steekt zijn veld in akkers af, waarvan elk
 door hem aan drie slaven ter bearbeiding
 wordt gegeven, terwijl hij zelf zijnen grond
 slechts in leen heeft van den Oppersten,
 aan wien dezelve weder vervalt bij gebrek
 aan bearbeiding, doch door wien zij in
 eigen erfgoed vergund wordt in geval van
 voldoening aan de gestelde voorwaarden.
 Wanneer de *Harmattan* het gras verzengd
 heeft, wordt het in brand gestoken, het-
 welk een verschrikkelijk gezigt oplevert,
 doch gevolgd wordt door een frisch en
 zacht groen (1). De vischerij geschiedt
 met korven en netten. De korven zijn
 wel twintig voet lang en worden als fuiken
 in den stroom gezet; de netten zijn van
 katoenen garen, en worden op gelijke wij-
 zen, als bij de *Europeërs*, ter vischvangst
 gebruikt. In de netten vangt men inzon-
 derheid zekeren kleinen visch, ter grootte
 van onze sprut, die op onderscheidene
 wijzen ten verkoop wordt toebereid. De
 meest gewone is, dat ze, uit het net
 komende, in een mortier gestampt, daarna
 in

(1) PARK D. II. bl. 45, 169, 170, 173.
 G 2

in de zon gedroogd en voorts tot groote klompen, als broodzuiker, zamen gevoegd wordt. Deze klompen, wier reuk zich weinig aanprijst, worden verkocht, bewaard en van tijd tot tijd bij brokken gebruikt, die, in kokend water ontbonden, de *Kouskous* of soep der *Africanen* uitmaken(1). Ter jagt gaande bedienen zij zich van pijlen boog, en zijn zij zoo behendige schutters, dat zij de kleinste voorwerpen op verre afstand in eenen boom treffen: maar nooit schieten zij in de vlucht. Hoogstbelangrijk is hunne elefantsjagt. Op zekere tijden in het jaar komen de elefanten in groote kudden hunne gewesten doorkruizen om voedsel of water te zoeken, wanneer de poelen midden in de boschen zijn uitgedroogd en zij door gebrek naar de meeren en rivieren worden gedrongen, van waar zij met den regentijd naar de boschen te rug trekken. Die gelegenheid neemt men waar tot derzelver jagt, die altijd gemeenschappelijk geschiedt door

(1) PARK D. I. bl. 92—94. D. II. bl. 82, 86, 207.

door partijen van vier of vijf personen met leefstogt voor vijf of zes dagen en van kruid en lood tot deze jagt voorzien. De ondervinding maakt de jagers afgeregt op de berekening van den afstand, waarop zij de elefanten zullen aantreffen; maar nooit vallen zij de kudde zelve dezer dieren aan, zij loeren op de enkelden, die zich van de kudde slechts genoegzaam verwijderen, en welke zij dan gezamenlijk tuschen het lange gras kruipende naderen, tot dat zij op eenen elefant te gelijk kunnen losbranden; dit gedaan hebbende werpen zij zich weder in het gras neder en wachten, tot dat het dier, na vruchteloze poging, om deszelfs wonden te verzachten, door ze allen met den tromp te onderzoeken, woedend in het rond loopende bezwijkt, wanneer zij ten tweedemaal vuren en daarmede hunne prooi doorgaans ter neder vellen. De huid wordt afgestroopt en met pennen op den grond gespannen, om te droogen, daarna worden de geliefdste stukken van het vleesch weg gesneden en al mede aan dunne strooken in de zon tot nader gebruik gedroogd, eindelijk worden de tanden met eene handbijl uit de kaken ge-

slagen. Deze bijl dient hun tevens, om boomen neder te houwen, waarin honing is, dien zij als voedsel gebruiken, en met welken zij bij het elefantenvleesch zich dikwijls maanden lang ter jagt generen. De jagers leveren de elefantstanden, die het groote voordeel hunner jagt uitmaken, aan reizende kooplieden, die hun het schietgeweer bezorgen, en daartegen het ivoor naar de kust brengen voor den *Europeschen* handel. Eenigen dier kooplieden verzamelen in één jaargetij eene lading voor wel vier of vijf ezels. Alle de tanden, die zij aanbrengen, worden echter den elefanten niet uit de kaken geslagen, velen worden in de boschen gevonden, die meest al afgebroken zijn, wanneer zij door ouderdom te zwak worden, om de kracht te wederstaan, waarmede het dier gewoon is heesters uit den grond te rukken, om zich met derzelver wortelen te voeden (1).

Niet min belangrijk, dan de elefantenjagt, is de goudverzameling der *Mandinguezen*. Na het einde van den oogst, in het begin van Wintermaand, wanneer de
stroom

(1) PARK D. II. bl. 208, en 251—259.

stroomen en beken zeer gezakt zijn, wordt door het Opperhoofd der stad een dag bepaald, om de *Sanoo Koo* of het goud waschen te beginnen, hetwelk door de vrouwen geschiedt. Eene spade, om het zand op te graven, eenige kalebasen, om het zelve af te spoelen en eenige penneschachten, om het stofgoud na het afgieten te bewaren, is hiertoe al het gereedschap. Bij der vrouwen uittocht wordt een os geslacht tot derzelver onderhoud, maar ook velerlei toovermiddel gebruikt en met gebeden vergezeld, op dat toch die dag gelukkig, en niet onheilspellend zij. Het zand der beken te waschen is de gereedste weg, om het stofgoud te krijgen, maar indien de stroom niet eens eenen nieuwen loop neemt, vindt men weinig in het jaarlijks doorgezogte zand. Waar de snelheid van den stroom al het zand heeft weggespoeld, zoekt men tuschen de bloot gekomen keisteentjes, hetwelk zeer moeilijk is, maar somtijds beloond wordt met het vinden van stukjes goud, die *Sanoo Birro* of goudsteentjes genoemd worden. Voordeeliger wijze ter goudverzameling is het boren van putten in de nabuurschap van eenen heuvel, waarop men

eenig goud ontdekt heeft : met dit boren gaat men voort, gedurig de opgeworpen aarde door wasfching beproevende, tot dat men aan de laag komt, die het goud bevat, of anders door eenen rotsachtigen grond in het verder boren belet wordt. De putten worden gegraven door mans, maar de wasfching geschiedt ook hierbij door vrouwen. Een fijn roodachtig zand met kleine zwarte spikkels 'er in, is doorgaans het goudspellend stof, hetwelk in wijde kalebasfen opgezonden wordt. De bewasfching zelve geschiedt in eene kalebas met genoegzaam water, die door de vrouw eerst langzaam, daarna snel geschud en in de rondte gedraaid wordt, tot dat het zand, waaruit het goud bezonken is, over den rand vliegt, hetwelk zij zoo dikwijls herhaalt met eene nieuwe aanvulling van water, als het goud nog niet geheel zuiver op den bodem der kalebas wordt achtergelaten (1). Het gevonden stofgoud wordt in de penneschachten bewaard, die met katoen worden toegestopt, en welke zij, die ze verzameld hebben, als lauren in het

(1) PARK D. II. bl. 240—247.

het haar steken. Hij, die eenen geschikten grond naarstig bearbeidt, wordt geacht gedurende het drooge jaargetij 200 veel gouds te kunnen verzamelen, als twee slaven waardig zijn. Hoewel de vrouwen, door jaarlijkse oefening, zeer handig zijn in het zuiveren en de mans in het vinden van dit hooggeschatte stof, oordeelt men echter, dat eene naauwkeuriger naarsporing van den oorsprong der goudvoerende stroomen door ontdekkingen van veel grover goudstof zou beloond worden, en dat het gebruik van kwiksilver, den inborelingen onbekend, nog zeer veel, nu verloren gaande, sijner stof zou behouden. Een klein gedeelte van dit goud wordt tot der vrouwen tool gebruikt, een ander wordt door de *Statées* of slavendrijvers gebruikt ter goedmaking van de kosten hunner reizen naar en van de kust; doch verre het grootste gedeelte wordt jaarlijks door de *Mooren* in ruiling uitgevoerd tegen zout en andere koopwaren. Te *Kamalia*, eene kleine en door de handeldrijvende *Mooren* maar weinig bezochte stad, beliep de som van het goud, voor den zouthandel alleen opgegaard, bij de twee-

duizend guldens, waarna zich de grootheid van dien handel te *Kancaba*, *Kankaree* en andere groote steden naauwelijks laat berekenen, wyl eene plaat klipzout van omtrent twee en een halven voet lang, veertien duim breed en twee dik, waarvan vier de lading van eenen ezel en zes die van eenen os gerekend worden, somtijds bij hun zes entwintig guldens geldt (1).

De *Europeſche* waren, naar de *Gambia* overgevoerd, verschillen bij de *Mandinguezen* zeer veel in prijs naar gelang van derzelver aanvoer, of ook van de vrees voor binnenlandschen krijg. De laatste is het echter, die hun tot dezen handel voornamelijk in staat stelt, daar zij gewoonlijk slaven in ruiling geven voor de *Europeſche* goederen. De prijs van eenen slaaf was, toen *PARK* zich te *Kamalia* othield, van negen tot twaalf *Minkallies*, terwijl men drie of vier *Minkallies* gaf voor een schietgeweer, zoo dat de waarde van eenen mensch bij dezen verfoetjelijken handel gelijk gesteld werd met drie snaphanen, ja, het geen nog duldelloozer is, ten

(1) *PARK* D. II. bl. 248, 249.

ten zelfden tijde betaalde men van tien tot zeventien *Minkallies* voor een paard (1). De *Minkalli* zelf is bij hun een zeker gewigt gouds ter waarde van vijf guldens en tien stuivers; hetzelfde wordt gewogen met *Teskeclisfis*, welke zwarte boonen zijn, waarvan 'er zes op één *Minkalli* gaan. De schelmerij weekt deze boonen somtijds in *Shea*-boter, om ze zwaarder te maken, of werpt 'er wel eens geslepene keisteentjes voor in de plaats, maar is toch geenszins algemeen. Men draagt altijd kleine schalen tot dezen handel bij zich. Men bedient zich hier ook van de kleine schelpjes, onder den naam van *Cauris* bekend, en even als bij de *Dahomans* in gebruik. Eindelijk heeft men nog voor den handel tot eenen algemeenen maatstaf aangenomen de *Barra* of de staaf van ijzer, zoo dat men twintig bladen tabak eene *Barra* tabak noemt, eene stoop rum eene *Barra* rum, en waarbij de *Barra* van de eene waar gelijk geschat wordt met die van de andere; doch, wijl de betrekkelijke waarde der goederen ver-

(1) PARK D. I. bl. 47—50. D. II. bl. 248—259.

108 MANDINGUEZEN.

veranderlijk is, naar gelang van de schaarsheid of ruimte van derzelver voorraad, is ook aan de *Barra* een gezetten prijs voor den *Europeſchen* handel toegekend van elf ſtuivers (1).

De handwerken der *Mandinguezen* zijn niet min belangrijk dan hun handel in goud, ivoor, wasch, huiden en ſlaven. Hunne vrouwen zijn vlijtig in het ſpinnen van katoen, hetwelk zij bereiden, door het op eenen gladden ſteen of hard hout met eene ijzeren rol te drukken, tot 'er al het zaad uitvalt. De draad, welke zij 'er van ſpinnen, is meer verdienſtelijk wegens ſterkte dan fijnheid, en een gansch jaar naarſtig doorwerkende, kan eene vrouw van zes tot negen kleeden van deze ſtof reeden, welke zij voor anderhalve of twee *Minkallies* ſlijt. De mans houden het weefgetouw, op dezelfde wijze, als het *Europeſche*, aangelegd, maar zoo ſmal, dat de webbe zelden breeder is dan vier duim; daarna zijn de vrouwen weder de blaauwverwifters dezer ſtof

in

(2) PARK D. I. bl. 50—52. D. II. bl. 67 en 209.

in een afrekzel van *Indigo* - bladeren, welke zij ook gedroogd en tot poeder gewreven naar plaatsfen , waar zij ontbreken , ten zelfden gebruike verzenden , hetwelk eenen schoonen purpergloed aan het blaauw geeft door toevoeging van eenig loog. Voor dit spinnen , weven en verwen , en ook voor het opnaaijen der kleederen met eigen gemaakte naalden , zijn geene afzonderlijke ambachten geschikt ; de werklieden in ijzer en in leder onderscheiden zich alleen. De laatsten worden *Karrankeas* of *Gaungay* genoemd en reizen overal op hun handwerk rond. Zij lootjen en bereiden de schaaps- en geitenvellen tot de uiterste zachtheid en verwen ze rood of geel , ook bewerken zij de osfen- en elefantshuiden tot voetzoelen en ander gebruik : de eersten houden zich nabij de kust bezig met het smeden , maar binnenlands ook met het smelten van het ijzer in kunstig aangelegde en met houtskool aangevulde smeltovens , waaruit zij een hard en bros metaal bekomen , hetwelk nog zeer veel bearbeiding van den smid vordert , om dienstbaar te zijn tot mesfen en ander tuig , hetwelk zij 'er ech-

echter zeer wel van weten te vervaardigen. Dezelfde kunstwerkers weten ook het goud te smelten en 'er draad van te trekken, gelijk zij het voorts tot velerleije versierselen bewerken (1).

Naauwlijks verdient het, na deze proeven van vergevorderde kunst, eenig gewag, dat men hier de fraaiste korfjes vlecht, velerleije aardigheden van biezen maakt en aan de kalebasen allerlei kunstwerk toevoegt, in welk alles de minst beschaafde volken het menschelijk vernuft alreeds doen blijken: belangrijker is het thans van hunne kundigheden, uitspanningen en Godsdienstoefeningen te spreken.

De taal der *Mandinguezen* is de algemeene taal der gansche landstreek. Behalve deze, van welke wij wel woordenlijsten, maar geene bijzonderheden, vermeld vinden, spreken zij *Kreool-Portugeesch*; ook is onder hun het *Arabisch* niet ongemeen, voor zoo ver zij *Mahomedanen* zijn; waarbij zij nog eene zekere taal schijnen te hebben,

(1) PARK D. II. bl. 208—216. PREVOST D. IV. bl. 210—213.

ben, welke zij voor hunne vrouwen geheim houden (1).

Hunne tijdrekening bepaalt zich bij het aantal van *Regentijden*; het jaar verdeelen zij in *Manen*; den dag tellen zij bij *Zonnen*; elken dag verdeelen zij in morgen, middag en avond, en naar den stand der zon aan den hemel wijzen zij de verdere onderverdeelingen aan. Men vindt bij hun volstrekt geene sterrekundige denkbeelden; eene zon- of maanverduistering is in hun oog tooverwerk. Hunne aardrijkskunde stelt zich de aarde voor als een wijd uitgestrekt vlak, welks grenzen met sneeuw en duisternis omtogen zijn. Aan gene zijde der zee, die hun eene zoutrivier schijnt, vermoeden zij het land der blanken, maar nog verder dan hetzelfde verbeelden zij zich een reuzenland, alwaar hunne slaven gebragt worden; van alle landen echter achten zij hun eigen het gelukkigste en alle vreemdelingen beklagenswaardig (1). Het schrij-

ven

(1) PREVOST D. IV. bl. 223—233. PARK D. I. bl. 33, 45. D. III. bl. 88—109.

(2) PARK D. II. bl. 191—197.

ven is in hunne oogen schier niets anders dan tooveren (1): zoo geweldig ontval-
len ons hier dezelfde menschen weder,
die wij ons in zoo vele opzigten van han-
del en kunstwerk zeer aanmerkelijk boven
de volkeren, waarvan wij nog gewaag-
den, hebben zien naderen.

In hunne uitspanningen beminnen de
Mandinguezen bovenal de vertellingen,
waarna zij uren lang onder hunne pijp zit-
ten te luisteren, zeer veel gelijkende naar
de *Arabische* nachtvertellingen, maar,
volgens PARK, veel aardiger en kluchti-
ger dan dezen (2). De toon- en danskunst
volgen in rang op deze uitspanning, maar
schieten ver bij derzelver volmaking te
kort. Het ontbreekt hun evenwel niet aan
verscheidenheid van speeltuigen, daar zij
eene soort van cither met drie, eene
groote harp met agttien, eene luit met
zeven snaren, en een staafspel van twintig
stukjes hout hebben, behalve eenen groo-
ten en kleinen trommel, aan het eene
einde open, eenige sluitjes en schelletjes,
de

(1) PARK D. I. bl. 73.

(2) PARK D. I. bl. 58.

de *Joem-joem* der *Hottentotten* (1) en de elefantstanden, waarop zij een zeer aangenaam walddoorngeluid voortbrengen (2). Hunne zangers maken eenen geheel afzonderlijken stand uit, die uit twee klassen van menschen bestaat; de eerste en talrijkste, *Jilliokea's* genoemd, zijn rondreizende Barden, altijd gereed, om een gezelschap met vertelzels te vermaken, met de geschiedenis des lands te onderhouden, of met, voor de vuist weg, liederen te zingen ter eere der Opperhoofden en van elk, die voor dezen ijdelen lof eenen goeden maaltijd over heeft; de laatste zijn godsdienstige liederen van den *Mahomedaanschen* Godsdienst, die gewijde liederen zingen en veeleer zwervende Priesters mogen genoemd worden, allerlei je Godsdienstige plegtigheden verrigtende ter afwending van rampen of verwerving van gunsten. Beiden staan zij bij het gemeen in zeer hooge achting, en geschieden

(1) PARK D. I. bl. 87. Vergel. D. V. bl. 58.

(2) PARK D. I. bl. 172, 173. D. II. bl. 203—205.

den 'er steeds voor hun zeer rijke inzamelingen (1). Het voor de vuist zingen is echter geenszins bijzonder eigen aan die van de eerste foort; ook de vrouwen verzoeten zich niet zelden de arbeid door eenige liederen, welke hun de omstandigheden opgeven, waarvan PARK zelf eenmaal het voorwerp was. Op eenen klagenden toon zongen eenige jonge vrouwlieden, onder het katoenspinnen, wegens hem: „ de „ winden loeiden en de regen viel, — de „ arme blanke, mat en moede, kwam en „ zette zich onder onzen boom, — hij „ heeft geene moeder, om hem melk te „ brengen, noch wijf, om zijn koorn te „ malen. — *Het Koor.* Laat ons met „ den blanken mededogen hebben; hij „ heeft geene moeder, om hem melk te „ brengen, noch wijf om zijn koorn te „ malen.” Een lied, hetwelk bij de zuiverste eenvoudigheid zoo veel goedhartigheid en tedergevoeligheid kenmerkt, dat de herinnering aan de noodkreet van zoo menige flavin onder de snerpande zweep van

(2) PARK D. I. bl. 87. D. II. bl. 203—204. D. III. bl. 20, 21, 26, 27.

van den *Americaanschen* planter daarbij een even duldeloos verwijt wordt voor het gevoel en geweten van den *Europeër*, als steeds het tafereel blijft van den bijstand der *Africanen* aan *Europefche* fchibbreukelingen tegen over dat van den gruwzamen flavenhandel aan de *Africaanfche* kust (1).

Het worstelen behoort tot de zeer gemeenzame vermaken der *Mandinguezen*. De aanschouwers fcharen zich daartoe in eenen ruimen kring. De worstelaars zijn sterke en vlugge knapen, vol eerezucht en moed, en van jongs af op deze lichaams-oefening afgeregt. Zij ontdoen zich in het ftrijdkamp van alle kleeding, behalve den broek, wrijven zich het lijf met olie of boomboter in, naderen elkanderen op handen en voeten, weren alzoö met de hand elkanders flagen af en loeren op de kans om elkander bij de knieën te grijpen, waarna de eigenlijke worsteling met groote behendigheid en overleg aanvangt. De trommel dient bij dezen wedftrijd, eerst om de vergadering te doen nederzitten, daarna om het

(1). PARK D. II. bl. 62—65.

het teeken ten aanval te geven, voorts om de worstelaars aan te vuren, en eindelijk om eenen algemeenen dans te regelen, in welken de aanschouwers deel nemen, allen met schelletjes aan de armen en beenen (1), en onder een veelvuldig handgeklap, hetwelk bij elk hunner danzen een noodzakelijk vereischte schijnt (2).

Het slaan op trommels en het blazen op elefantstanden heeft ook dagelijks tot een Godsdienstig oogmerk plaats, ter bekendmaking, dat de avondgebeden aanvangen (3). Meest alle de *Mandinguesche* volkeren zijn, ten aanzien van den Godsdienst, in twee groote sekten verdeeld, in *Mahomedanen*, welke *Bischereen*, of *ware geloovigen* genoerd worden, en *Heidenen*, die *Kafirs* of *ongeloovigen* en ook wel *Souakies* of *drinkers van sterke dranken* heeten. De laatsten maken het grootste gedeelte uit. Bij hun is ook het bestuur des lands,

(1) PARK D. I. bl. 77, 78. PREVOST D. IV. bl. 207.

(2) PARK D. II. bl. 204.

(3) PARK D. I. bl. 172, 173.

lands, waarin de anderen eeniglijk van goeden raad mogen dienen (1). De *Mahomedanen* laten niets onbeproefd, om hunne gezinte uit te breiden, en bedienen zich gereedelijk van de wapenen ter bekeering der Heidenen, doch laten zich ook ligtelijk bevredigen met eenig voorgewend geloof. „Zoo niet het gansche volk van „*Kasfon* den *Mahomedaanschen* godsdienst „omhelst en dit door elf openbare gebeden bewijst, kan zich ALMAMI ABD- „EL CADER, — een *Arabiesch* vorst, — „niet onzijdig houden, maar zal hij zijne „wapenen tegen *Kasfon* keeren.” Door deze bedreiging werden alle de inwoners van *Teesee* bekeerd, doch niet verder, dan tot het doen der gebeden, wijl zij onder de *Johars* of *Jowers* moesten gerekend worden, die bij zu'k eene bekeering alle hunne oude gevoelens behouden en zelfs sterken drank blijven drinken (2). De echte *Bifchereun* nemen zorgvuldig de instellingen van hunnen aangenomen Godsdienst

(1) PARK D. I. bl. 64, 65.

(2) PARK D. I. bl. 140, en 164. D. III. bl. 50, 51.

dienst in acht. Nooit verzuimen zij hunne gebeden voor den maaltijd, noch ook de dagelijksche morgen- en avondgebeden; de *Rhamadan* of vasten wordt door hun met naauwgezetheid gevierd en hunne vrouwen geven hun geenszins toe in eerbied bij de openbare gebeden (1).

De *Kafirs* of *ongeloovigen*, onder de *Mandinguezen*, hebben hunne geheel eigene Godsdienstbegrippen, vermengd met de onnozelste ligtgeloovigheid en het buitensporigst bijgeloof, en echter der bijzondere opmerking alzins waardig. Behalve de vereering der nieuwe maan, waarin zij met de *Bifchereen* deel nemen, schijnen zij geene eigenlijke Godsvereering te hebben. Bij de eerste verschijning der maan spreken zij binnensmonds een gebed uit, waarin zij God danken voor zijne goedheid gedurende het schijnen der vorige maan, en smeeken om zijne gunst, zoo lang zich deze zal vertoonen. Dit biddende houden zij de handen voor het aangezicht, waarna zij in dezelve spuwen en 'er over het ge-
laat

(1) PARK D. III. bl. 15, 23 en 31.

laat mede wrijven (1). Voor het overige stellen zij zich God, schoon als Schepper en Onderhouder van alles aangemerkt, zoo verheven van natuur en verre verwijderd van den sterfeling voor, dat het, in hunne oogen, dwaasheid is, aan den minsten invloed van gebeden op de onveranderlijkheid zijner besluiten of de wijsheid zijner oogmerken te denken; en wanneer men hun vraagt, waarom zij dan tot deze dwaasheid overgaan bij het opkomen der nieuwe maan, antwoorden zij: „het gebruik eischt dit, waarin „wij onze voorvaders volgen.” Zij gelooven, dat het Opperwezen het bestuur der ondermaansche zaken aan ondergeschikte Geesten aanbeveelt, en op dezen achten zij, dat hunne tooverplegtigheden zeer grooten invloed hebben. Een witte vogel, aan den tak van zekeren boom opgehangen, de kop van eene slang of eene hand vol vruchten zijn de gewone offers, om de gramschap dier Beschermgeesten af te weren of derzelver gunst te verwerven (2).

Tə!

(1) PARK D. II. bl. 192.

(2) PARK D. II. bl. 194—196. D. I. bl. 127.

Talrijk zijn daartegen de voorbehoedmiddelen, waarvan zich het bijgeloof bedient tegen allerlei kwaad, en die alhier *Sapphies*, elders *Fetishes*, *Amuletten*, *Grisgris* en *Domini* genoemd worden. Deze *Sapphies* zijn spreuken uit den *Koran*, door *Mahomedaansche* Priesters op stukjes papier geschreven en aan de *Kafirs* zoo wel, als aan de *Bischereen*, verkocht. Zij worden in horens van schapen, als in scheeden of kokers gedragen, ook wel in het vel van eene slang of krokodil rondom den enkel gewonden, om den voet te beveiligen tegen den beet dezer dieren. In oorlogstijd vooral moeten zij het lijf tegen de vijandelijke wapenen dekken; en ten allen tijde strekken zij om gebreken des ligchaams te voorkomen of te genezen, hetzelve voor honger en dorst te beveiligen en in alle gevallen van het leven van de gunst der Beschermgeesten te verzekeren. Dat de *Bischereen* hooge waarde stellen in zulke *Sapphies* laat zich gemakkelijk verklaren uit dezelfde gewoonte der *Arabieren*, wier godsdienst zij omhelzen, en bij wien dit eene bijgeloovige verbastering schijnt van de aanbeveling der *Joodsche* wet, om, tot le-

levende herinnering aan hare voorschriften, dezelve op linten geschreven om de handen en het voorhoofd te binden, in huis en op den weg bij zich te hebben en aan de posten der deuren te hechten (1): maar bij de *Kafirs* is dit bijgeloof eene geheel blinde naarvolging, en beiden geven zij zich onderling zoo weinig toe in de buitensporigheid daarvan, dat men nauwelijks kan zeggen, wie zich hierin het belagchelijkst maken. Een oude *Kafir* verzocht PARK eene spreuk te schrijven op het plankje, welk hij hem daartoe aanbod, zeggende: „zoo de *Sapphie* van eenen *Moor* goed is, moet die van eenen blanken nog beter zijn (2).” Een ervaren *Bischereen* verzocht hetzelfde van hem als een behoedmiddel tegen alle slechte lieden, maar waschte het schrijfsplankje daarna met een weinig water af in eene kalebas, en dronk dit water in eenen teug op, om de gansche kracht der spreuk zich toe te eigenen, likkende daarna nog het schrijfsfeltje af, tot dat het droog was, op dat hem

toch

(1) PARK D. I. bl. 72, 73.

(2) PARK D. II. bl. 78, 79.

toch geen enkele trek van het tooverschrift mogt ontgaan (1). Geenszins bepaalt zich het bijgeloof tot deze dwaze spreukvereering: PARK liep eenmaal gevaar, zich het hoofd kaal te zien scheeren op grond van het bijgeloof, dat het haar van eenen blanken eene *Sapphie* is, welke deszelfs bezitter alle de kundigheden bezorgt van den persoon, die het gedragen heeft (2). Op reis verschaft zich elk eene *Sapphie* naar eigene keus; meestal mompelt men eenige spreuken terwijl men op eenen steen spuwt, dien men daarna uit den weg werpt en waarmede men tevens alle hindernissen op de reis weggenomen waant (3). Eer men zich in een dicht bosch begeeft, fluit men driemaal op een stuk hol bamboesriet, hetwelk men aan den hals draagt, daarna legt men zijne speer dwars voor den ingang, prevelt men eenige gebeden, en herhaalt men dit driedubbeld gefluit, waarop men zich gerust verlaat, wanneer men hetzelfde niet hoort beantwoorden.

(1) PARK D. II. bl. 127, 128.

(2) PARK D. II. bl. 44.

(3) PARK D. I. bl. 80.

woorden (1). Een zekere breedgetakte boom, *Neema Taba* bij hun genoemd, hangt vol van een onnoemelijk aantal oude voden of lappen laken, door de reizigers, die de woestijn doortrekken, in welke hij staat, geduriglijk vermeerderd: mischien werd de allereerste lap aan dezen boom ten teeken opgehangen, dat in zijne nabijheid water gevonden werd, het geen naderhand in dit bijgeloovig gebruik is overgegaan (2). Elders ligt een aantal aarden potten op een gestapeld, die men eenmaal had gevonden, zonder te weten, hoe ze 'er gebragt waren, en welke men daarna aan eenen hemelschen eigenaar toeschreef, wiens eigendom men nu nimmer voorbijgaat, zonder 'er eene hand vol gras op te offeren, om ze voor den reger. te dekken (3). Bijzonder is ook de waarde, welke jonge lieden op den zegen der ouden stellen: de jonge *Bischereen* vooral geven gaarne deze of gene geschenken voor een heilspeliend woord, het geen voor hun wordt uit-

(1) PARK D. I. bl. 164.

(2) PARK D. I. bl. 80.

(3) PARK D. II. bl. 100.

uitgesproken (1). Daartegen nemen de moeders niet zelden in de grootste overhaasting de vlucht met hare kinders voor vreemdelingen, uit vrees voor den opslag van derzelver oogen op hars lievelingen, wijl zij daaraan eene heillooze tooverkracht toeschrijven: eene bijgeloovige vrees door het geheele Oosten zoo wel als hier, en ook bij de Ouden zoo wel als thans door Reizigers en Letterkundigen opgemerkt (1). In het geven eindelijk van geschenken wordt de witte kleur als een bijzonder kenmerk van goede gunst geacht (3).

Zelden laten zich de *Negers* in gesprek uit over hunne eigenlijke Godsdienstige gevoelens, vooral als men met hun wil spreken over hunne begrippen van eenen toekomstigen staat, wanneer hun de grootste eerbied bevangt, maar ook het gesprek terstond wordt afgebroken met de betuiging: „niemand weet daarvan iets.” Zij schijnen echter met ecnige ongedurigheid

(1) PARK D. I. bl. 95.

(2) PARK D. I. bl. 147, 148. *Aant. van den geleerden Vertaler.*

(3) PARK D. I. bl. 154.

heid naar een ander leven uit te zien, wanneer het hun tegengaat (1).

Beide de geslachten, zoo wel der *Bischeeren* als der *Kafirs*, worden, bij derzelver huwbaarheid, besneden; bij de laatsten heeft dit echter niet als eene godsdienstverrigting plaats, maar als een middel, gelijk zij wanen, ter bevordering der vruchtbaarheid. Doorgaans geschiedt deze kunstbewerking aan verscheidene jonge lieden tevens, die daarna, twee maanden lang, van allen arbeid bevrijd zijn, gezamenlijk de steden en dorpen der nabuurschap, al zingende en dansende, doortrekken en overal van de inwoners wel onthaald worden; de jongelingen en de jonge meisjes maken daartoe twee afzonderlijke gezelschappen uit, die *Solimana's* genoemd worden (2).

Het huwelijk der jonge meisjes is niet zelden het gevolg van deze plegtigheid. Zij zelve behoeven daartoe niet aangezocht te worden door hare minnaars, die alles met hare ouders kunnen afdoen. Dezen vorderen eene vergoeding voor het verlies van
haar

(1) PARK D. II. bl. 196.

(2) PARK D. II. bl. 181, 182.

haar gezelschap en hulp, hetwelk door-
gaans op de waarde van twee slaven bere-
kend wordt, ten zij de dochter zeer schoon
is, hetwelk den eisch der ouders verhoogt.
Het met hun eens geworden zijnde, geeft
de minnaar zijnen wensch aan de dochter te
kennen, en staat eeniglijk aan haar de keus,
om hem tot man te nemen of altijd onge-
huwd te blijven, hebbende hare ouders
daarna geene vrijheid, om haar aan eenen
anderen te verlooven, maar de versmaade
minnaar in zulk een geval het regt, om de
dochter als slavin weg te nemen. Het eten
van eenige *Kolla*-nooten, door den minnaar
aan de ouders aangeboden, is het onder-
pand van het gesloten verdrag (1). Het
huwelijk wordt in tegenwoordigheid van
een zeker aantal personen gevierd. Men
slacht daartoe eenen stier of geit en maakt
eene groote hoeveelheid spijs gereed. Te-
gen den avond wordt de bruid in eene hut
gebragt en met behulp van bejaarde vrou-
wen in den dosch gestoken, die altijd van
wit katoen is en haar van het hoofd tot de
voeten bedekt. Alzoo zet zij zich midden
op

(1) PARK D. II. bl. 182, 183.

op eene mat neder in den kring dier vrouwen, welke haar vele lessen geven voor haar volgend gedrag, doch daarin dikwijls worden afgebroken door reijen van zingende en dansende meisjes, meer vrolijk en aardig, dan welvoegelijk en zedig. Inmiddels houdt zich de bruidegom voor de deur van hare hut bezig met de gasten van beide geslachten, onder welken hij almede *Kolla*-nooten uitdeelt en voor elks aandeel aan den maaltijd zorgt. Na denzelven slijten dezen den ganschen nacht in zang en dans. Tegen middernacht laat zich de bruid heimelijk geleiden naar de hut, die hare woning zijn zal, en verwijdert zich de bruidegom van zijne gasten op een gegeven teeken; doch met den morgenstond wordt het jonge paar reeds bezocht door de vrouwen, die, zich van de vroegere eerbhaarheid der bruid verzekerd hebbende, rondom het huwelijksbed danzen, zonder welke bevinding geen huwelijk voor verbindend gehouden wordt (1).

De veelwijverij is bij de *Bischereen* zoo wel als bij de *Kasirs* in gebruik, bij de eersten

(1) PARK D. II. bl. 184.

sten echter tot een viertal vrouwen bepaald. De prijs, dien de man voor zijne vrouwen geeft, doet hem haar meer beschouwen als zijne gekochte slavinnen, dan wel als de gezellinnen zijns levens; elk derzelve heeft echter op hare beurt het algemeene opzigt over de spijsbereiding en het gedrag der eigenlijke slavinnen, en hoe hoog de *Mandinguez* zijn gezag ook doe gelden, hij voert hetzelfde niet hard noch wreed en is vrij van alle lage ijverzucht. Hij behoeft zich ook weinig te beklagen over de vrijheid, welke hij aan zijne vrouwen bij alle openbare vermaken vergunt, wijl de voorbeelden van overspel onder haar zeer zeldzaam zijn (1). Meer lijdt de huisfelijke rust van de geschillen der vrouwen onderling. De man is wel derzelver scheidsman, maar moet zijne uitspraak somtijds door eenige tucht doen gelden, alvorens de rust hersteld wordt. De getuchtigde of in het ongelijk gestelde vrouw kan zich hier over beklagen bij het Opperhoofd der stad, die hare zaak in het gerigt brengt, doch waar zij

(1) PARK D. H. H. 125, 126.

zij zelden in het gelijk gesteld wordt, en, zich nu nog niet willende schikken naar haar vonnis, brengt eene zeer zonderlinge tuchtroede de zaak spoedig aan een einde (1).

Nabij den ingang van elke stad hangt een kleed van vermomming, gemaakt van boomstems en voor den *Mumbo Jumbo* geschikt. Door dien naam verstaat men een vreezelijken bullebak, door de *Kafirs* inzonderheid gebruikt, om huiskrakeelen te voorkomen of beslisschend te eindigen. De man zelf of iemand zijnentwege begeeft zich met den avond buiten de stad en steekt zich in dit momtuig, hetwelk hem volstrekt onkenbaar maakt. Een luid geschreeuw door de naburige boschen kondigt zijne komst in de stad aan, alwaar hij zich, zoodra het donker is, naar de *Ben-tang*, of gerigtsplaats, begeeft, waarnaar op zijn herhaald geschreeuw alle de inwoners zamenvloeijen. Gaarne zouden de vrouwen, wier geweten niet zuiver is, zich hiervan verschoonen, maar, opgeroepen, mogen zij niet te huis blijven. De

me-

(1) PARK D. II. bl. 187.
VI. DEEL. 1

menigte vangt nu een plegtig feest aan met zang en dans, hetwelk tot den middennacht voortduurt. Omtrent dien tijd wijst de *Mumbo Jumbo* de schuldige aan, welke daarop gegrepen, uitgekleet, aan een paal gebonden en met de roede van *Mumbo* nadrukkelijk geëesfeld wordt onder een aanhoudend gejuich van alle aanwezigen, vooral van de overige vrouwen. Met het aanbreken van den dag neemt deze zonderlinge en wanvoegelijke regtspleging een einde (1). Opmerkelijk is het, dat het geheim van den *Mumbo Jumbo* eeniglijk bij de mans bekend is, en nog wel bij dezulken alleen, die tot hetzelfde zijn toegelaten onder plegtige verzekering van het voor zich te zullen bewaren. Onderling over den *Mumbo* sprekende, hebben zij eene taal, die de vrouwen zelve niet verstaan, en waarbij zij ook, in dit momtuig verftoken, een geluid maken, hetwelk naauwelijks van een mensch voortgebragt schijnt. In 1727 had een Opperhoofd de zwakheid het geheim van den *Jumbo* aan eene zijner vrouwen te openbaren, die hetzelfde niet verzwij-

(1) PARK D. I. bl. 73—75.

zwijgen kon; beiden werden zij op bevel van den zelfden *Mumbo Jumbo* van kant gemaakt (1).

De arbeid der verlossing schijnt aan de *Mandinguesche* vrouwen weinig smart te kosten; zij verbijten dezelve ook liefst en roepen zelden eenige hulp in. Zij zelve reinigen het kind, en wikkelen het in een lap katoen. Met de veertien dagen nemen zij het al reeds op den rug, en leggen het niet af onder al hare bezigheid, tot dat het aan zich zelve kan worden overgelaten, wanneer zij het naakt op den grond laten kruipen (2).

Ook hier zoogen de moeders, tot dat de kinders alleen kunnen loopen, en houden dit niet zelden drie volle jaren uit, gedurende welken tijd zij zich van haren man onthouden; van daar heeft eene vrouw zelden meer dan vijf of zes kinders (3).

Met den zevenden of achtsten dag na de geboorte heeft een feest plaats *Ding Koon Lee* genaamd of *het scheren van het kind*

(1) PREVOST D. IV. bl. 244 en 223.

(2) PREVOST D. IV. bl. 198, 199.

(3) PARK D. II. bl. 180.

kind zijn hoofd, waarin de plegtigheid van dit feest met de daad gelegen is. Voor de genoodigden is daarbij een gastmaal aangeregt, van gemale koorn en zure melk, *Dega* geheeten. De Priester, die een *Bifchereen* is, spreekt een lang gebed over deze spijs uit, neemt daarna het kind in de armen en zegent hetzelfde en het gansche gezelschap tevens met een tweede gebed, voorts fluistert hij het kind eenige spreuken in het oor en spuwt het driemaal in het aangezicht, waarna hij den naam van hetzelfde overluid uitspreekt en het aan de moeder terug geeft. Nu verdeelt de vader de *Dega* onder de aanwezigen, waarvan men gaarne iet mededeelt aan gevarelijke zieken, wijl men daaraan, na deze zegening, een geneeskundig vermogen toeschrijft (1).

Niet altijd worden de kinders naar de ouders genoemd, maar dikwijls naar eenige aanmerkelijke omstandigheid: zoo wordt een kind, hetwelk kort na den dood van een ander geboren wordt, meermalen *Karfa* of *vervangen* genoemd. Behalve dezen eigen naam heeft hetzelfde nog den geslacht-

(1) PARK D. II. bl. 188, 189,

slacht- of stamnaam, *Kontong* geheeten, bij welken de *Mandinguezen* gaarne genoemd worden, wijl zij zeer veel prijs stellen op de oudheid hunner afkomst.

Terstond na de benoeming van het kind wordt het op verschillende deelen des lichaams beschilderd op eene wijze, niet ongelijk aan het *Tasoueren* der Zuidzee-eilanders (1).

De moederlijke zorg bepaalt zich geenszins bij de lichamelijke opvoeding der kinders; de zedelijke gaat haar doorgaans zoo ernstig ter harte, dat eene der eerste lessen, welke zij denzelven voorhouden, die is van altijd de waarheid te spreken (2). Ook blijft de verstandsoefening niet overal voor de meisjes bij het spinnen van katoen, het malen van koorn en het verrigten van ander huishoudelijk werk, of voor de jongens bij de bearbeiding van den grond, de jagt, de visfcherij en wapenhandel bepaald, maar aan beider onderwijs in meer redelijke kundig-

(1) PARK D. II. bl. 187, 189.

(2) PARK D. II. bl. 179, 180. D. I. bl. 181, 182.

digheden zijn in de voornaamste steden bijzondere schoolinrigtingen gewijd. PARK was te *Kamalla* bij eenen schoolmeester te huis, die zeventien jongens en twee meisjes tot leerlingen had; de eersten ontvingen zijn onderwijs bij het licht van een groot vuur voor den dageraad en ook laat in den avond, wordende zij bij dag als huis-slaven van den leermeester aangemerkt, voor wien zij allerlei veldarbeid en huiswerk verrigteden; de laatsten werden op den dag onderwezen. Behalve den *Koran* en een paar verklaringen van denzelven bezat deze schoolmeester verscheidene handschriften, onder anderen van eene *Arabische* overzetting der boeken van MOZES, als mede van DAVIDS *Psalmen* en van den Profeet JESAIAS (1), in welke allen

ve-

(1) De *Nederduitse* Vertaler van PARK teekent hierbij aan, dat men in de *Allgemeine Literaturzeitung* gemeend heeft, dat het *Lingili la Isa*, door PARK voor het boek van JESAIAS gehouden, een *Euangelie* van JESUS moet geweest zijn: daar het echter aan den Reiziger geene geringe stof tot droefheid was, het licht des *Euangeliums* geheel uitgesloten te zien bij de *Mandinguezen*, onder wien hij de kennis aan de geschie-

schie-

vele inlaschingen wegens MAHOMED moeten geweest zijn, vermits PARK 'er deszelfs naam duidelijk in onderkende, schoon te onbedreven in de *Arabische* taal, om over de inlaschingen zelve te oordeelen. Van daar dat hij bij de *Mahomedaansche Negers* eene genoegzame kennis aan de geschiedenis des Ouden Verbonds aantrof, welke hem niet meer verraschte, dan zijne gelijke Bijbelkennis hun bevreemdde, waarschijnlijk om dat hunne onderwijzers hun de blanken als diep onkundig in deze zaken hadden voorgesteld, aan welk verkeerd denkbeeld zij ook door de blanke handelaars aan de kust geenszins waren onttrokken. De *Kafirs* zijn niet min gesteld op het onderwijs hunner kinders, dan de *Bischereen*, en deden daardoor den vromen PARK denken, dat *Christen* scholen met het best gevolg onder hun zouden kunnen opgericht worden. In de *Mahomedaansche* scholen ontbreekt het geenszins aan bemoediging van

schledentfen des Ouden Verbonds vrij algemeen voad, kan het niet wel verondersteld worden, dat hij zich zoo zeer wegens dat boek zal vergist hebben.

van den maaijver der kinderen; 'er worden geregelde schoolproeven genomen van de gemaakte vorderingen in het lezen van den *Koran* en het opzeggen der gebeden, na welker goedkeuring den leerling de laatste bladzijde van den *Koran* in handen wordt gegeven, die dezelve leest en daarna tegen zijn voorhoofd drukt onder het zeggen van *Amen*, waarop hem met broederlijke handdrukking de naam van *Bischiereen* wordt gegeven. Nu is de opvoeding voltooid en koopen de ouders hunnen zoon weder los, door den schoolmeester eenen slaaf in deszelfs plaats te geven, wien hij zelf anders zoo lang tot slaaf blijft, tot dat hij door eigen vlijt zijn losgeld kan bijeenbrengen (1).

In gevallen van ziekten en verninking des lichaams mengt zich bijster bijgeloof met opmerkelijk kunstbedrijf. Terwijl men op onderscheidene deelen des lichaams *Sappies* legt en velerleij tooverplegtigheden angstvallig waarneemt, gebruikt men tevens het stoombad tegen de koorts en onderscheiden boomschors tegen den

100

(1) PARK D. III. bl. 1—9.

rooden loop, het eerste echter met gelukkiger gevolg dan het laatste. Beenbreuken en verrekkingen worden door eenvoudige spalken en verbanden hersteld, die slechts met koud water worden vochtig gehouden. Verzweringen worden door schroei-ijzers geopend en derzelver wonden met boombladeren, *Shea*-boter of koedrek verzacht of gezuiverd. Nabij de kust wordt het lancet ter aderopening gebruikt, elders en bij plaatselijke ontstekingen gebruiken zij kochorens als laatkoppen, aan wier spits einde de lucht wordt uitgezogen door een klein gaatje, hetwelk de zuiger daarna met wasch weet te sluiten, waarop eene ruime bloedontlasting onder den hoorn volgt (1).

Een overluid en naar gehuil van bloedverwanten en bureu kondigt het te kort schieten der kunst bij den dood van voorname personen aan, en in den avond van den zelfden dag des overlijdens wordt doorgaans reeds de uitvaart gevierd. De eigene hut des overledenen of een naburige boom, onder wiens schaduw hij gewoon was te rusten, wordt de plaats, waar het lijk, in

wit

(1) PARK D. II, bl. 198—202.

wit katoen gekleed en in eene mat gewonden, aan de aarde wordt vertrouwd. Een aantal stekelachtige takkeboschen beveiligen het voor het opgraven der wolven, wanneer hetzelfde buiten de wal der stad is begraven, maar nergens wijst eenig ander gedenkteeken de grafplaatsen aan (1).

De regering onder alle de *Mandingue*-sche volkeren is eenhoofdig; dezelve wordt gevoerd door den *Mansa* of Oppervorst en zijnen Staatsopvolger, *Farbanna* genoemd; hem volgen de *Alkaid*s of Bevelhebbers over de verschillende gewesten. De onderdanen zijn in vrije lieden en slaven verdeeld; onder de eersten hebben de kooplieden, of *Slatees*, die den handel met vreemden drijven, het hoogste aanzien, en in het algemeen draagt men den ouderdom grooten eerbied toe. De oudste volgt zijnen vader op den troon. In geval van minderjarigheid wordt des overleden naaste bloedverwant tot de regering geroepen, die dezelve blijft voeren, als ware 'er geen zoon geweest. Schattingen bij bijzondere gelegenheden geheven en algemeen

(1) PARK D. II, bl. 202, 203.

meene regten op den doorvoer van goederen maken de inkomsten der Staten uit. Van de kust binnen 's lands reizende betaalt men deze tollén in *Europefche* waren, uit de binnenlanden terugkeerende in ijzer en boomboter (1). De post van *Alkaid* of Bevelhebber in de bijzondere fteden is erfelijk en beftaat in het bewaren der openbare rust, het inzamelen der tollén en fchattingen en het voorzitten in den gerigts-handel. De regtbanken zelve, *Palavers* geheeten, zijn zamengefteld uit de oudften der ftad, voor zoo verre deze vrije leden zijn, en worden met veel ftatigheid onder den blooten hemel gehouden. De zaak wordt van weerszijde onderzocht, de getuigen openlijk gehoord, en de uitspraak door de goedkeuring der omftanders gevolgd. Zonder eigene gefchrevene wetten, bij gebrek zelfs van eigen fchrift, volgt men gemeenlijk het oud gebruik in de regtsoefening: zints de invoering der *Mahomedaanfche* leer zijn echter ook vele burgerlijke inrigtingen van den Profeet in gebruik gekomen, welke men in eene verzameling van

(1) PARK D. I. bl. 65, 66.

van aantekeningen op den *Koran* vindt, onder den naam van *Al Sharra* in hunne handen. Daar echter de *Palavers* uit *Kafirs* zijn zamengesteld, die zelve deze geschriften niet lezen noch ook erkennen, treden de *Bifchereen* als regtsgeleerden en pleitbezorgers op voor de aanklaagden of aanklagers en voeren het geding met geene mindere haarklooverijen, zaakverwarringen en langwijgheden, dan waarin zich eene baatzuchtige praktijk bij de *Europeërs* oefent (1).

Alleraanmerkelijkst is de slavenstaat bij de *Mandinguezen*, zoo wegens deszelfs overwigt in aantal boven de vrije lieden, als met opzigt tot den aard der slavernij en de oorzaken, waaruit dezelve bij hun ontstaat. Het getal der slaven staat tot dat der vrijen als drie tegen een. Kost en kleeding is het eenige loon voor derzelver arbeid en de verzwaring of verligting van hun lot hangt van den aard hunner meesters af. Het algemeen gebruik heeft echter in de behandeling der slaven zekere regels ingevoerd. De in huis geborene

sla-

(1) PARK D. I. bl. 35—38.

slaven worden zachter behandeld, dan de voor geld gekochte. Over de eerste strekt zich het gezag van den meester slechts tot eene gematigde straf uit; zelfs mag hij hun niet verkoopen zonder regterlijk verlof of buiten eigen broodgebrek, wijl in het laatste geval zijne schuldeischers zelve in den prijs zijner slaven hunne schadeloosstelling mogen zoeken. Alle de voor geld gekochte en in den krijg gevangene worden zonder eenige bepaling aan de willekeur der eigenaars overgelaten. De marktprijs dier ongelukkigen neemt in hoogte toe, naar gelang zij verder van hun geboorteland zijn verwijderd, en alzoo minder aan de vlucht kunnen denken. Om deze reden heeft 'er eene gedurige verhandeling en vervoering van slaven plaats, hetwelk hun lot zoo onzeker als ellendig maakt. Alle deze rampzaligen zijn alzoo of geborene of gewordene slaven. De eersten worden in den handel hooger geacht dan de laatsten, om dat zij, van jongs af aan den arbeid en het gebrek gewoon, hun hard lot minder verwenschen. Krijgsgevangenschap, hongersnood, schuld en misdrijf brengen den vrijgeboren in sla-

ver-

vernij. De oorlog, de eerste bron der slavernij, levert steeds het grootste aantal op. Gebrek aan voorzorg tegen schaarschen oogst en aan weldadige inrigtingen tegen bijzondere ongelegenheden, doet den armen *Neger* niet zelden zijne vrijheid veil bieden voor zijn leven, en zijne kinders, die toch van honger zouden omkomen, verkoopen, om hun en zich zelven te behouden (1). Onvermogen, om wettige schulden te betalen, wordt door verlies van vrijheid gevolgd, om dat perfoon en goederen beide de waarborgen zijn voor des schuleischers eigendom. Ook den *Europeër* wordt dit regt toegekend op den inboreling, hetwelk zich zelfs zoo ver uitstrekt, dat hij, buiten staat om zich van zijnen schuldenaar of deszelfs huisgenooten meester te maken, eenen anderen inboreling van dezelfde stad in zijne plaats mag aangrijpen en vasthouden, tot dat deszelfs vrienden den schuldenaar gevonden en gedrongen hebben of ter voldoening der schuld, of ter overgave van zich zelven als slaaf aan den schul-

(1) PARK D. II. bl. 150.

schuldeischer, die, bij gebreke daarvan, zijnen genomen gijzelaar kan verplichten tot het betalen van het dubbeld beloop der schuld, of hem zelven als slaaf mag verkoopen. De misdrijven, waarop de slavernij als straf gesteld is, zijn moord, echtbreuk en tooverij. Bij echtbreuk heeft de beledigde persoon de keus, den belediger te verkoopen of hem voor een genoegzaam rantzoen vrij te geven. De misdaad van tooverij is bij de *Mandinguezen* die der vergiftiging of van heimelijken aanleg tegen de gezondheid of het leven van anderen. Uit eene der opgenoemde oorzaken in slavernij gekomen, blijft men in dezelve tot den dood toe, ten zij men de erkentelijkheid van zijnen meester door eenigen uitstekenden dienst tot vrijlating beweegt; of dat men, ten strijd gevoerd, twee krijgsgevangenen tot eigen losprijs terugbrengt. Het ontloopen is de eenige weg, dien zich de slaaf gemeenlijk open ziet; de gelegenheid daar toe wacht hij jaren lang zonder het minste blijk van ongeduld af, en nimmer laat hij haar onbeproefd voorbijgaan, tot welke proefneming de oorspronkelijke bergbewoner echter doorgaans meer gereed bevonden

den wordt, dan de inboreling der valei-
jen (1).

De oorlogen, die een oneindig grooter
aantal menschen in slavernij brengt, dan
de drie overige oorzaken gezamenlijk, zijn
van tweederleijen aard. *Killi*, een woord,
hetwelk *uitroepen*, *uitdagen* beteekent, is
de naam van den openlijk aangekondigden
krijg. Dezelve loopt doorgaans in eenen
veldtocht af. Zelden denkt de verwonnene
aan het beproeven van een tweede krijgs-
kans; de nederlaag verspreidt meestal eenen
verdoovenden schrik, waarvan de over-
winnaar zich slechts heeft te bedienen,
om krijgsgevangenen te maken en ze ge-
bonden met alle hunne goederen te ver-
voeren. De oude, zwakke, onvervoer-
bare of onverkoopbare worden niet zelden
om hals gebracht. Het zelfde lot treft ge-
woneijk het verwonnen Opperhoofd. Het
haastig vluchten der zwakste partij maakt
den oorlog min verderflijk, dan dezelve
op dezen voet anders moest worden. Na
den aftocht der overwinnaars keeren de
vluch-

(1) PARK D. I. bl. 42, 43. D. II. bl.
218—237.

vluchtelingen met behoedzaamheid weder tot hunne geboorteplaats, die hun altijd overdierbaar blijft, en, de vrede hersteld zijnde, herrijzen tevens hunne steden met eene nieuwe bevolking, die het geleden verlies weldra onmerkbaar maakt. *Tegria*, welk woord *plundering* of *rooverij* beteekent, duidt de andere soort van krijg der *Mandinguezen* aan. Dezelve wordt uit erfelijke geschillen geboren en tuschen de bewoners van het zelfde gewest, zonder eenige voorafgaande oorlogsverklaring, bij voorkomende gelegenheid ter voldoening aan overouden wrok, gevoerd. De inzameling van den oogst wordt meestal door deze vijandelijkheden gestoord, die dan eene wederwraak verwekken, welke door het Opperhoofd der streken wordt geregeld. De feestten zijn de eigenlijke tijden, waarop men met hem de ontwerpen smeedt, om hem of zijne voorouders op het nadrukkelijkst te wreken van naburige beledigingen; die ontwerpen worden geheim gehouden en op zijnen tijd door eenige waaghalzen uitgevoerd, die, met eenen dapperen leidsman aan het hoofd, in stilte de boschen doortrekken, in den

VI. DEEL. K nacht

nacht de zorgelooze stad of het dorp overvallen, alles plunderen en zelfs de inwoners wegvoeren, alvorens eenige hulp uit de nabuurschap kan opkomen. De wraak over zulk eenen aanval wordt nimmer uitgesteld, ook dan niet, wanneer de magt der aanvallers zeer ongelijk is; eenige vrienden vereenigen zich hiertoe gaarne en vergenoegen zich met hunnen vijand slechts enkele personen te kunnen ontvoeren; somtijds zelfs ziet men eenen enkelden man, wien de aanval een kind of bloedverwant ontnam, alles wagen, om verscholen in de boschen der vijanden, tegen wier overmagt zijne stadgenooten zich niet durven vereenigen, zijne kans af te wachten, dat hem een of ander jong en ongewapend mensch voorbijgaat, wien hij dan met tiggerwoede overvalt, naar het dichtste van het bosch sleept en bij nacht als slaaf wegvoert. Zulke gevangenen worden nimmer door den eigenaar voor zich behouden, wel verzekerd van derzelver zekere wederwraak, maar altijd verzonden naar verafgelegene streken. Zij, die in den geregelten krijg gevangen zijn, blijven bij de overwinnaars in eigen dienst, wan-

wanneer zij van zachtzinnigen aard zijn; vooral blijven de jonge vrouwen derzelve geliefde prooi: de overigen, die blijken geven van wrevel, worden zorgvuldig weggevoerd, en allen, die met de wapenen in de vuist gegrepen zijn, worden of ter dood gebragt, of aan de *Slaves* verkocht, die de binnenlanden doorkruizen, om slaven op te koopen en ze naar de kust te voeren (1).

De *Mandinguezen* bedienen zich in den krijg van vergiftigde pijlen en eigen gemaakt buskruid. Een katoenen draad, met het afkookzel van eenen heester, bij hun *Koona* genaamd en tot de *Echites* behorende, doortrokken, deelt het gif aan hunne pijlen mede, welke in dier voege vervaardigd zijn, dat derzelver punt en een gedeelte van dien draad in de wonde blijft, wanneer zij eenmaal tot beneden de weere haken in het vleesch zijn doorgedrongen (2). Tot het buskruid halen zij de salpeter in aanmerkelijke hoeveelheid, maar van klein kristal, uit de waterkommen, die in

(1) PARK D. II. bl. 224—230.

(2) PARK D. II. bl. 208.

in den regentijd vol staan, en bij het opdroogen boven den modder eenen witten uitslag vertoonen, die dan opgezameld en gezuiverd wordt. De *Mooren* voorzien hun van zwavel, uit de *Middellandsche zee* aangebragt. Beide deze hoofdstoffen van het buskruid stampen zij te zamen in een houten mortier, hetwelk hun echter een zeer ongelijken korrel levert, die in losbarsting veel zwakker is, dan het *Europeesch* poeder (1).

Schoon PARK, die ons tot deze uitvoerige beschrijving der *Mandinguezen* in staat heeft gesteld door berigten zijner reize, waarin de geest van onpartijdigheid zoo wel, als van dankbare erkentenis voor de gastvrije deugden dezer menschen, alzins doorstraalt, van oordeel is geweest, dat de afschaffing van den *Europeischen* slavenhandel geenszins onder hun die weldadige en wijde strekking zal hebben, welke 'er zich de menschenliefde van verbeeldt (2), zoo lang de aanleidingen ten oorlog tuschen vele kleine, naarijverige, krijgshaf-

ti-

(1) PARK D. I. bl. 208, 209.

(2) PARK D. II. bl. 237.

tige en wraakzuchtige Staten ontelbaar en en de denkwijze over het gevaarlijke van eenen verraschten vijand, dien men verwijderen of ombrengen moet, onveranderd blijven (1), heeft hij zelf echter het lot der rampzaligen, die de *Slatees* opkopen, om ze naar de kust te voeren, op zulk eene wijze beschreven, dat men niet kan nalaten derzelver dood onder de handen hunner overwinnaars alzins wenschelijker voor hun te achten. Een diep ingeworteld begrip, dat de blanken de *Negers* koopen, om ze te verslinden of wel om ze aan andere menscheneters te verkoopen, martelt hun met den schrik van duizend dooden gedurende hun verblijf in de handen der *Slatees*. Die onverwinbare angst, welke hun alles ter ontkoming doet beproeven, verplicht de slavendrijvers tot allerlei maatregelen van bewaring. Paar aan paar kluisteren zij ze aan den linker voet van den eenen en den regter voet van den anderen, met eene keten, welke hun het langzaam voortgaan vergunt, wanneer zij derzelver gewigt met een koord ophouden; voorts worden zij vier

(1) PARK D. II. bl. 224, 225.

vier aan vier aan vier met den nek aan elkanderen gebonden door eene sterke reep van ineen gedraaid leder. Bij nacht wordt hun een paar boeijen om de handen gedaan en somtijds ook een ligte ijzeren keten om den hals gelegd. Al die wreede voorzorg wordt tegen het wegllopen gebruikt ook bij dezulken, die zich in werkelooze vertwijfeling aan hun schriklijk noodlot overgeven, en wien deze onmenschelijkheid van hunne eigene kleurgenootten in de duldellooze verbeelding bevestigt, van gesleept te worden naar de feesten van blanke menscheneeters. Bij het minste blijk van wrevel tegen zulk eene behandeling, wordt hun een dik houten blok ter lengte van drie voet met eenen ijzeren beugel aan den enkel gesloten. Het belang van de *Slatees* vordert wel, dat de slaven welgedaan ter handelpaatsen komen; en daartoe worden zij, wanneer zij niet op weg zijn, elken morgen, met hunne kluisters aan, in de schaduw van het geboomte gebragt en aangemoedigd, om zich met dobbelspel en zang te vermaken: maar meerendeels blijven zij in diepe zwaarmoedigheid den ganschen dag met de oogen op

op den grond geslagen zitten , tot dat zij met den avond in ruime hutten gebragt en den ganschen nacht door huisflaven bewaakt worden (1). Jaren lang vertoeven de rampzaligen somtijds in dezen staat van onberekenbaar lijden hunner verbeelding, alvorens de opkooper een genoegzaam aantal heeft bijeengebragt, om met zijne *Coffie* , gelijk ze genoemd wordt, op te trekken naar de kust, wanneer het uiterst lichaamsleed de werking der verbeelding vervangt. Met zwaren last beladen en bij zeventallen aan lederen riemen gebonden, ondervinden zij spoedig aan de, nu voor het eerst ontkluisterde, voeten duldelooze kramptrekkingen bij het snel voortgedreven gaan : de grootste lijders mogen evenwel den togt niet vertragen; men ontsluit hun slechts van hun zevental en men vergunt hun eenen trageren tred, tot dat zij, bekomen van hunne smart, den ten achtergebleven weg met zoo veel sneller loop kunnen inhalen. De minste verdenking van onwilligheid wordt van de strengste geesfeling gevolgd, en de

(1) PARK D. III. bl. 12—14.

de minste uitrusting wordt nimmer, alvorens deze wreede beproeving vergund, terwijl gewapende mannen, met snaphanen toegerust, bij den geringsten schijn van zamenspanning, onophoudelijk den dood dreigen aan het zevental, hetwelk hun is toevertrouwd (1). Het zwakke geslacht deelt gelijkelijk in alle deze ellenden en wreedheden, en bezit in alle deszelfs aanminnigheden, die bij beschaafde volkeren zoo groote tooverkracht oefenen, geen vermogen genoeg, om de vleeschverscheurende zweep van den drijver te verbidden. De rampzalige NEALKE, die hare ellende niet langer voort kon slepen onder den last, die haar drukte, werd als halfstarrig behandeld, om dat zij bij het ontbijt de *Mocning* of watergort weigerde. Onvermogen deed haar achteraan komen, maar niet zoo ver, of men kon haar gejammer hooren over den pijn harer beenen. Nu onthief men haar van den last, dien men eenen anderen ellendeling oplegde, maar nu ook dwong men haar in de voorhoede te blijven. Terwijl de *Coffie*, aan een beekje uitrustende en

(1) PARK D. III. bl. 21—25.

en zich met wilden honing willende voeden, door eene schrikkelijke zwerm bijen op de vlucht werd gedreven, bleef NEALEE het wereloos slachtoffer van derzelver wraak. Zij was naar den stroom gekropen, om zich de bijen met water van het naakte lijf te houden, maar was te kort geschoten tegen hare vervolgers. Nu misten haar de *Slatees* en kwamen haar wedervinden, om haar aan den dood te ontrukken, dien zij minzaam zag naderen: men haalde haar zoo veel angels uit de huid, als men vermogt, men wiesch haar het ligchaam en wreef het met gekneusde bladeren; de wreedheid zelve scheen barmhartig te worden en sprak goede woorden, om haar weder te doen opstaan en den weg te vervolgen: maar aanuwelijks betuigde NEALEE, liever te willen sterven, dan eenen stap verder gaan, of de wreedheid werd woedende, barstede in schrikkelijke bedreigingen los en vervulde die terstond allergruwzaamst. De zweep deed NEALEE oprijzen en met tamelijken spoed voortgaan. Zou het dan ook bloote halfstarrigheid van haar geweest zijn? Men zou dit denken, daar

zij het nog vier of vijf uren uithoudt; men twijffelt hier niet aan, daar zij zelfs nu eene poging doet, om de *Coffie* te ontloopen. Maar ach! daar zijgt zij in het gras neder en nu is de zweep zelve krachteloos, want die heeft de laatste stuiptrekkende kracht der nature bij haar uitgeput. Men zet haar op eenen ezel; de koppigheid van dit dier werpt haar telkens af: nogtans blijft zij den *Slatees* te veel waard, om haar achter te laten. Nu dragen haar twee slaven bij verpoozinge op eene baar van bamboesriet, waarop zij met stroken van boombast gebonden is. Het veelvuldig knippen op de vingers kenmerkt de eigene vertwijfeling der genen, die haar torfchen; de dag komt eindelijk ten avond, de nacht geeft haar rust, maar geene kracht genoeg, om zich den volgenden morgen overeind te houden; men bindt haar nu als een lijk op den rug van den ezel, die haar telkens afwerpt en bij den laatsten smak eene zware kneuzing veroorzaakt. *Kang tegi*, *kang tegi*, schreeuwt hierop de gansche *Coffie* uit, maar, in plaats van haar de keel af te snijden, hetwelk die kreet eischt, ontnemt men

men de ellendige alle dekzel, en laat men haar leggen aan den weg (1). Affschuwelijk voorzeker is de bloeddorst der *Dahomans*, maar min gruwzaam dan deze wreedheid der slavendrijvers: het hart diens volks is een tijgerhart, maar dat der *Mandinguezen* is anders menschlievend en zacht. De vreemdeling, die bij hun komt, behoeft niet lang op de *Bentang* te blijven staan, om bij den een eenen of anderen te worden genoodigd, de *Slatee* zelf is even gastvrij als elk ander (2). „Nooit voegde ik mij — zeide LEDYARD — bij eene vrouwe in welvoegelijke en vriendelijke bewoordingen, zonder een even welvoegelijk en vriendelijk antwoord te krijgen. Was ik hongerig of dorstig, ongedaan of ziek — dus vervolgt hij — zij maakten geene zwarigheid, om mij bij te staan, en bragten mij hare verkwikking zoo ongedwongen en minzaam, dat ik, dorstig zijnde, den onaangenaamsten drank, en hongerig het groffte voedsel met dubbelden smaak gebruikte (3).”

Gaar-

(1) PARK D. III. bl. 32—37.

(2) PARK D. I. bl. 96.

(3) PARK D. II. bl. 178.

Gaarne keeren wij, onder hartelijke vervloeking van den krijg en de eigenbaat, die bronnen der vermelde gruwzaamheden, op LEDYARD'S woorden terug tot het anders zoo beminnelijke karakter der *Mandinguezen*, om met genoeg te kunnen vertoeven bij het bevallige tafereel, hetwelk ons deze menschen in hun dagelijksch bedrijf vertoont. Terwijl de man zich met de vischerij bezig houdt, is de vrouw vlijtig in katoenbewerking nabij hare hut onder de schaduw van den overdierbaren *Shea*-boom (1).

(1) Naar de Platen bij PARK voorkomende D. II. bl. 158 en D. III. bl. 68.

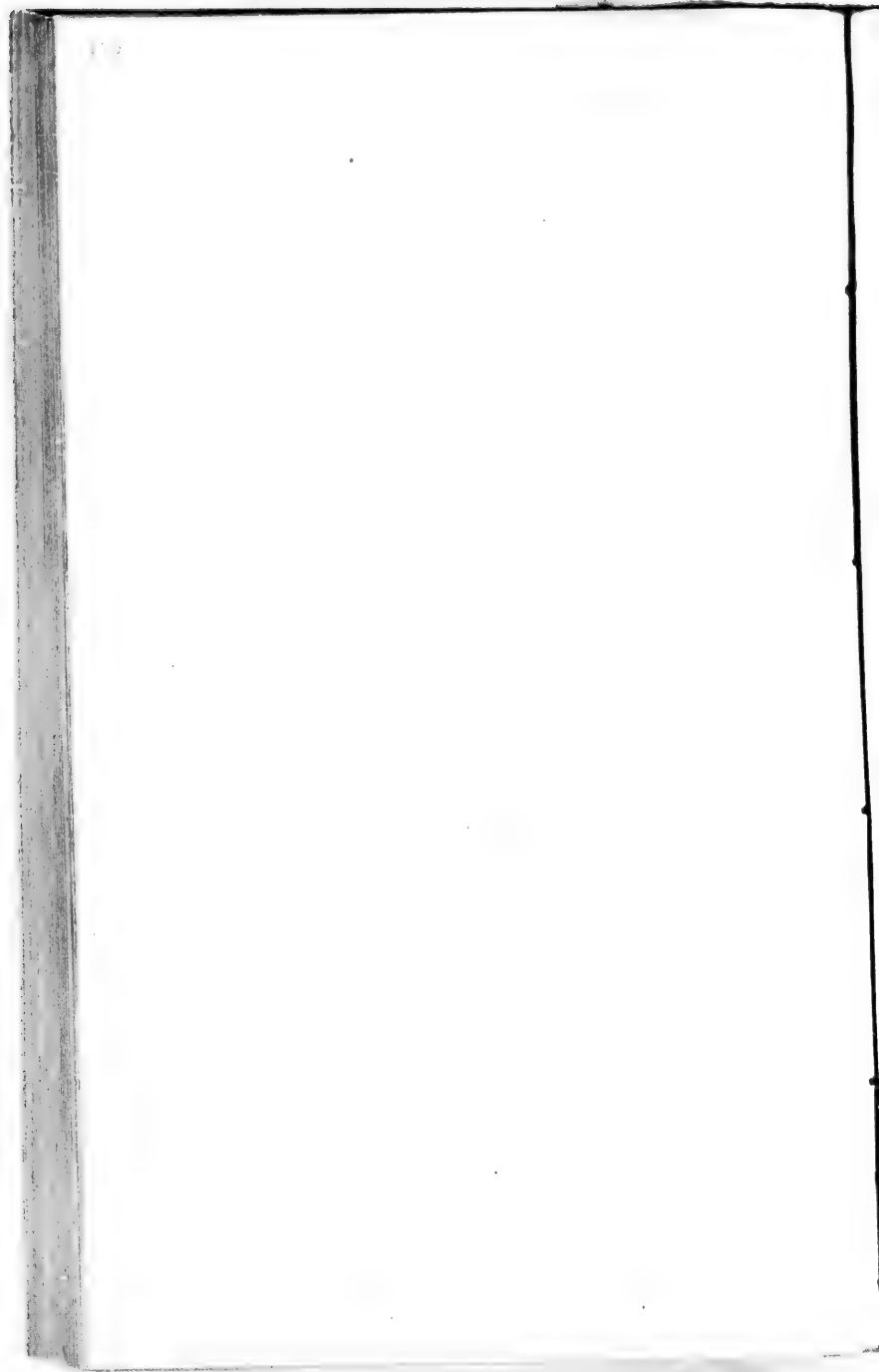
ijke ver-
baat, die
den, op
het an-
er Man-
e kunnen
el, het-
gelijsch
zich met
e vrouw
hare hut
dierbaren

orkomende

MANDINGUEZEN.

JA-

J A L O F S.

Senegambia, aan de westkust van *Africa* gelegen tusſchen de rivieren de *Gambee* en de *Senegal*, doch zich over de laaſte uitſtrekkende tot aan de woefſtijn van *Sahara*, en ten Oosten aan *Nigritie* grenzende, wordt voornamelijk bewoond door de *Jalofs*, die zich niet minder van de *Feloups* en *Foulahs*, hunne landgenooten, dan van de *Mandinguezen*, hunne naburen, onderscheiden.

De ligging van dit uitgeſtrekte land onder de verzengde luchtſtrek maakt 'er de hitte groot, welke echter door de weste
zee-

zeewinden dagelijks afgekoeld en door veelvuldigen regen op gezette tijden gematigd wordt. Hevige stormen en schrikkelijke onweders uit het zuidoosten vergezellen de laatste en duren doorgaans van Zomermaand tot Herfstmaand voort.

Zandige woestijnen en hoog gebergte wisselen de gedaante der binnenlanden af, terwijl de grond aan de kust vlak, vruchtbaar en wel doorsneden is. Dezelve brengt aldaar ook eenen rijken voorraad op van de verkwikkelijkste vruchten zoo wel, als van de heilzaamste geneesmiddelen en het smakelijkst voedsel; terwijl de ingewanden der aarde schatten van onwaardeerbare deelfstoffen bevatten, en derzelver oppervlakte bewoond wordt door kameelen, schapen, runderen, paarden, buffels, leeuwen, tijgers, luipaarden en elefanten, aapen, slangen, krokodillen, struisvogels en papegaaijen van velerleije soort. De wateren zijn vischrijk en de zee zelve brengt duizenden harer bewoners aan de kust. Maar niet min talrijk is ook hier het heer van kerfdieren, hetwelk door de boschen gonst, en waaronder de mieren-soorten veel.

veelvuldigst, de sprinkhanen verderflijkst zijn (1).

De *Feloups* zijn de onbeschaafde en ongeregelde redelijke bewoners van dit land, die een zwervend leven in de boschen leiden en zelve geenen handel drijven met de *Europeërs*, maar zich daartoe doorgaans van onderhandelaars uit de *Mandinguezen* bedienen. Zij hebben eene geheel eigene taal en staan bekend voor menschen van kwaadaardigen geest, wier twisten doodelijk, en wier wrakke erfelijk is, doch wier karakter loflijk blijft wegens eerlijkheid en trouw. De *Foulahs* daartegen hebben aanvallige gelaatstrekken, leiden een herderlijk leven, en onderscheiden zich aan hun taankleurig vel en zacht zijchtig haar (2). De *Jalofs* maken een werkzaam, magtig en krijgshaftig volk uit, hetwelk door de slavenhandelaars voor het schoonste *Neger*-volk wordt gehouden. Zij hebben den neus niet zoo plat noch de lippen zoo ver uitstekend als de overige *Negers*, maar munten boven allen uit door glinsterende zwart-

(1) DAPPER'S *Africa* bl. 396—404.

(2) PARK D. I. bl. 8, 32.

zwarchheid van huid. De vrouwen vooral zijn schoon geformd en worden zoo wel wegens dit voorregt, als uit hoofde van hare uitstekende vatbaarheid en leerzaamheid veel hooger geschat in den versocijlijken menschenhandel, dan de vrouwen van elders (1).

De mans dragen somtijds witte broeken met zeer ruime plooijen om de beenen en aan het lijf een rok, naar een koorkleed gelijkende, met zeer wijde mouwen; hierin schijnt hun praalgewaad te bestaan. Te huis, onder hunnen arbeid en bij hunne gemeenzame verkeerling, slaan zij slechts een katoenen, bontgekleurde en eigen bereide lap van anderhalf of twee ellen lang om den middel, die hun in de breedte tot over de knieën dekt. Nog een ander stuk doek van dezelfde stof en kleur dragen zij dan hierbij over het lijf, waarvan de beide einden met eenen strik van rood leder vereenigd worden op den regter schouder en

(1) DAPPER, *Africa* bl. 425. PREVOST D. IV. bl. 164, 165. PARK D. I. bl. 31. LEONARDI, *Bildliche darstellung aller bekannten Völker*. Leipz. 1801. IV. Hefz.

en achter denzelven op den rug nederhangen. De linkerborst en schouder blijven hierbij ongedekt even als de armen en de beenen, maar over den linker schouder dragen zij dan een roodleder draagband, waaraan zij op de regter heup eene kleine patroontasch hechten. Hunnen hals en het bovenste gedeelte hunner armen versieren zij met goudene ringen, waarin gekleurde steentjes en stukjes glas gezet zijn; om hunne enkels en boven hunne polzen verkiezen zij witte glaskoralen. Hunne ooren zijn met de zwaarste hangers voorzien, die zij slechts krijgen kunnen, en bij wier dragt zij de ooren voor het uitscheuren behoeden door middel van eenen riem over het hoofd. Boven het voorhoofd wordt het haar kort geschoren; van achteren dragen zij hetzelfde liefst in korte lokken, op stroohalmen van twee of drie duim lang opgerold. Somtijds dekken zij het hoofd met mutzen van doek, kroonsgewijze te zamen gevouwen; aan de voeten maken zij zolen vast door middel van gouden of zilveren kettingjes.

De vrouwen dekken het onderlijf met
VI. DEEL. L een

ven voor-
zoo wel
oofde van
leerzaam-
verfoetje-
vrouwen

e broeken
beenen en
koorkleed
ven; hier-
taan. Te
bij hunne
zij slechts
eigen be-
ellen lang
reedte tot
ander stuk
dragen zij
an de bei-
ood leder
r schouder
en

PREVOST
I. bl 31.
der bekanten

een helderblauw katoenen kleed, hetwelk zij om de heupen slaan en tot over de knieën laten afhangen; het bovenlijf en alle de overige deelen des ligchaams blijven naakt, doch zijn met vele versierfelen getooid, die zij even min als de bevalligheden harer ledematen onder eenig dekzel willen verbergen. Het voorname sieraad is bij haar het fraaiste koraal- en glaswerk, hetwelk aan lange snoeren geregen en in velerleije wendingen en slingeren om den hals, de schouders, borst, armen, handen en enkels gedragen wordt; zoo dat het gerammel en gekletter van al dien opschik haar reeds van verre hoorbaar en opmerkelijk maakt. Het hoofd en de ooren onderscheiden zich bij haar in tooi en kapzel geenszins van der mannen dragt. De jonge, ongehuwde *Negerinnen* weten zich bijzonder kenbaar te maken aan dubbelde koraalsnoeren, die zij om den hals, kruiseling over de borst, en onder de armen door slingeren, wanneer zij zich in den uitersten praal willen vertoonen (1).

De

(1) DAPPER *Africa* bl. 407. LEONHARDI *Bildl. darstell.*

De woningen der *Jalofs* zijn kleine ronde hutjes met spits toeloopende daken, voorzien van slaapsteden, anderhalven voet van den grond, met eene mat gespreid en met een dun matje van biezen gedekt. Ook bij hun onderscheiden zich de verblijven hunner Opperhoofden niet anders van die der geringeren dan in derzelve aantal, even als bij de *Mandinguezen*. Het hujsraad bestaat in hun wapentuig, vischtuig, kleine bijlen, ijzeren schopjes voor den landbouw en eenige aarden potten (1).

Behalve de jagt en visfcherij is de hoofdbezigheid der *Jalofs* de landbouw, dien zij niet slechts ten eigen gebruike oefenen, maar ook om den handel te drijven met de granen, welke zij telen. De arbeid des velds kost hun weinig moeite. In plaats van hunne velden te bemesten, steken zij, eene maand voor den regentijd, op het laatst van Grasmaand of in het begin van Bloei maand de stoppelen in brand, die van den vorigen oogst zijn blijven staan, en wier asch eene voordeelige bemes-

(1) DAPPER *Africa* bl. 406.
L 2

, hetwelk
t over de
ovenlijf en
haams blij-
versierfelen
le bevallig-
nig dekzel
ame sieraad
glaswerk,
egen en in
ringen om
t, armen,
t; zoo dat
al dien op-
oorbaar en
ofd en de
naar in tooi
nnen dragt.
nnen weten
n aan dub-
n den hals,
nder de ar-
zij zich in
nnen (1).

De

LEONHARDI

mesting van den grond uitmaakt. Als daarna de regentijd aanvangt, komen de *Negers* en *Negerinnen* met hunne kinderen in het veld. De man maakt met een haakachtig werktuig kleine gaten in den grond; de vrouw, welke het zaadkoorn in een doek om den middel draagt, legt het zaad in deze gaten neder, en wordt door de kinders gevolgd, die alle de gaten digt treden, het geen met eene vaardigheid geschiedt, welke het uitwerpen van het zaad met eene strooijende hand maar weinig in spoed toegeeft, en nogtans de meerdere moeite, daaraan verbonden, met schier ongeloofelijke vruchtbaarheid beloont. Met zestig of op zijn hoogst zeventig dagen is het koorn doorgaans rijp om geoogst te worden. Omtrent dien tijd schieten de roode *Turksche* boonen in bloei, welke men doorgaans tuschen de *Maï* inlegt (1).

Meer moeite en zorg heeft de *Neger* van de bewaring zijner akkers voor den roof der vogelen, de verwoesting der wilde zwijnen en elefanten en de vernieling der

(1) LEONHARDI *Bildl. d'arstelt.*

der apen, wanneer zijn graan begint te zwellen. Hier tegen leggen zij om hunne koornlanden kleine verschanfingen aan van palen, die zes voet boven den grond staan en in verscheidene liniën gerigt worden, tusschen welke zich de vrouwen en kinders plaatsen, om door aanhoudend geschreeuw den vijand af te keeren, waaraan echter de vogels ras gewoon zijn, die dan onvervaard in den akker vallen, doch waartegen de *Negers* zich de moeite geven, om de koornaren te omwoelen met sijn stroo, ten einde niet alles bij dezen roof te verliezen. Om de wilde zwijnen en elefanten af te keeren, die in eenen nacht het grootste koornveld kunnen verwoesten, steekt men des nachts vuren aan. Het overschot van den oogst wordt verruild voor ijzer, brandewijn, blaauw katoen, koperen bekens, mesen, en glaswerk (1).

Het meest gebruikelijke voedsel der *Jalofs* is de *Kouskous*, waaraan zij zoo zeer gehecht zijn, dat zij zouden achten zonder hetzelfde niet gegeten te hebben, schoon zij zich allerlei andere spijs rijkelijk hadden

(1) LEONHARDI *Bildl. darstell.*

den laten voordienen. De toebereiding van dit voedsel kost hun veel moeite. Men zet eenen houten bak op den grond van vijftien tot achttien duim diep met een houten stamper van vijf voet lang; in denzelfden stoot men de *Mai's* zoo lang, dat dezelve den dop los laat; daarna wordt zij op het dekzel van eene mand in dier voege geschudt, dat de wind de doppen wegvoert en het meel nederstort op een stuk doek, daartoe op den grond gespreid. Men herhaalt dit wannen meermalen, tot dat het meel gezuiverd is, hetwelk voorts in een schoonen houten bak gedaan wordt: inmiddels staat 'er eene aarden pot te vuur, hetwelk tusschen drie steenen aangelegd is, die eene treeft uitmaken, met water en vleesch, gevogelte, hoenderen of visch, het zij versch of gedroogd, en terwijl deze pot kookt, roert men het meel in den houten bak zoo lang met een weinig water om, tot dat het eene brij wordt, die alsdan op eenen steenen doorslag boven de te vuur staande pot geplaatst en door deszelfs stoom gaar gekookt wordt; dit geschied zijnde wordt deze meelkoek weder in eenen houten bak gedaan met het vleesch- of vischnat over-

overgoten, en na een kwartier uurs alzoo toegedekt gestaan te hebben, gelijktijdig, maar afzonderlijk, met het vleesch of den visch voorgediend.

Deze spijsbereiding is der vrouwen werk en geschiedt met de uiterste zindelijkheid. Zij dienen ook het eten voor aan de gasten, die op matten in het rond gezeten zijn en den grond tot disch zoo wel, als zitplaats gebruiken. Alvorens echter de spijs genuttigd wordt, houden zij de mans een kalenafschaaft met water voor, waaruit zij hun den mond waschen en de rechterhand, die tot lepel en vork moet dienen; dezelfde reiniging wordt ook na het eten herhaald. Ter plaatse, waar men palmwijn heeft, wordt daarvan eene kroes vol aangeboden: elders dient men slechts eene soort van bier voor (1).

Gelijk de *Shea*-boom onwaardeerbaar is wegens het zuivel, hetwelk hij levert, is de palmboom een zegen en sieraad voor de gewesten, waar hij bloeit. De bladeren leveren dekzel voor de hutten en hennip voor

(1) DAPPER *Africa* bl. 406, 407. LEONHARDI *Bild. darstell.*

voor de vischlijnen; de binnenste bast wordt tot doek verwerkt, de buitenste tot mandjes en matten. De vrucht geeft palmolie, die als boter gebruikt, of met den asch van den *Banaan*-boom vermengd in zeep wordt verkeerd; maar de palmwijn bovenal is deszelfs keurigste verkwikking. Om dien magtig te worden, heeft de *Neger* al zijne vlugheid en behendigheid noodig. Daar de ruwheid van den stam het beklimmen met behulp van de armen en dijen niet gedooft, maakt hij zich eenen hoepel van bamboes, dien hij zich om het lijf en om den boom vast sluit. Nu neemt hij dien hoepel in de beide handen vast, zet zijne voeten tegen den stam, schuift met den rug en de beide handen den hoepel telkens hooger, en beklimt alzoo den kruin des booms, alwaar hij even beneden denzelven een gat, omtrent een halven duim diep, in den stam boort, waarin hij een blad steekt, tot eene goot gevormd, en onder dezelve zijne kalebas vasthecht, die hij aan den arm gebonden medenam. Schoon de kalebas verscheidene pinten vocht houdt, loopt dezelve in éenen nacht vol.

Over

Over dag vloeit dit vocht zoo ruim niet, evenwel kan men geregeld eene maand lang tweemaal daags den palmwijn tappen zonder den boom te benadeelen, welke milde gift van denzelfden boom verscheidene jaren achter een duurt, ten zij men langer dan eene maand aftapt, in welk geval de boom sterft of langer tijd tot herstel noodig heeft. Na de aftapping wordt het legat zorgvuldig gestopt ter voorkoming van ongedierte, wier uitbroeiing in hetzelfde den boom zou doodden. — Versch getapt is de palmwijn als hui of wei in kleur en smaak, doch eenen dag oud gest hij tot wijn, die eene geestbedwelmende kracht heeft en daarom boven de versche verkozen wordt (1).

Het nageregt van den *Neger*-maaltijd is de pijp, dien de *Jalofs* rooken van hunnen eigen gebouwd en eigen bereiden tabak, en waarbij zij zich onderhouden met vertellingen. Vier- of vijfmaal daags gebruiken zij spijs, doch altijd soberlijk. Hun
go-

(1) PREVOST D. IV. bl. 288—290. WINTERBOTTOM in de *Alg. Vaderl. Letteroef.* voor 1805, bl. 64—66. *Mengelv.*

gewone drank is water en melk. De mans eten met hunne zoons, de vrouwen afzonderlijk met hare dochters, even als zij ook afzonderlijke hutten en slaapsteden hebben, waaruit zij nimmer ongeroepen het verblijf van den man naderen (1).

Zang en dans zijn de voornaamste uitspanningen der *Jalofs*, waartoe zij hunne *Folgars* of *Bals* en *Concerten* hebben, en hunne *Guiriots* of toonkunstenaars, die eenen bijzonderen stand onder hun uitmaken en de algemeene danzen afwisselen met het aanheffen van lofliederen op den eenen of anderen der aanwezigen, of ter eere der vaderen en helden. De zanger wordt begeleid door twee speeltuigen, den trommel, die met de vingers geslagen wordt, en het staafspel, hetwelk eenen aangenaamen toon heeft. Behalve deze twee hebben zij nog verscheidene andere speeltuigen, die geblazen worden. Op de maat dier speeltuigen bewegen zich de danzers en danzeressen, die hunne danzen altijd vergezellen door handgeklap en geneurie in

(1) DAPPER *Africa* bl. 407. LEONHARDI *Bildl. darstell.*

in den toon en trant der speeltuigen. Soms wordt de gemeenschappelijke dans afgebroken door eenen alleendanser, die zich als dan door eene bijzondere muts van stroo en geheel eigene kleeding onderscheidt. De *Jalofs* hebben ook hunne krijgsdansen, welke zij met hunne speeren en ontbloote zwaarden houden, doch alleen wanneer zij door den palmwijn verhit zijn (1).

De taal der *Jalofs* wordt voor de wel-luidendste *Neger*-taal gehouden; ook hebben zij in dezelve vele beleefdheden en kieschheden. Elkanderen ontmoetende laten het de *Jalofs* niet bij eenen vriendelijken handdruk, maar is het altijd *goeden dag* of *goeden avond*, *hoe vaart gij*, *zijn uwe ouders*, *vrouwen*, *kinders wel!* — Het minste schimpwoord op deze betrekkingen en bijzonderlijk het enkeld noemen van de teeldeelen der ouders, ontsteekt hunnen toorn zoo zeer, dat hun kinderlijke eerbied meestal bloed vordert ter vol-doening aan deszelfs schennis (2).

De huwelijken onder de *Jalofs* worden
zon-

(1) LEONHARDI, *Bildl. darstell.*

(2) LEONHARDI, *Bildl. darstell.*

zonder eenige plegtigheid voltrokken, na dat de overeenkomst met de ouders der bruid door den bruidegom is gesloten. De blijken van vroegere maagdelijke eerbaarheid worden zeer hoog geschat. De strengste onthouding heeft in de zwangerheid en bij het zoogen plaats, wijl men daaraan het leven van het kind verknocht acht; de veelwijverij en geoorlofde gemeenschap met anderen maken deze vrouwelijke ingetogenheid den mans gemakkelijk. De kinderen kosten bij derzelver geboorte geringe smarten, maar hangen de moeders onder al derzelver arbeid op den rug, tot dat zij kunnen loopen. De besnijdenis, onder hun als een middel ter bevordering der vruchtbaarheid in gebruik, geschiedt eerst in het vijfde of zesde jaar des ouderdoms. De lijken worden door gehuurde klageressen beweend, en met de dagelijksche gereedschappen, wapenen en klederen der afgestorvenen onder eenen hoogen aardheuvel begraven, die met de kap van des gestorvenen huis bedekt wordt. Trommelslagers zoo wel, als weeklaagsters, vergezellen de uitvaart, die na dezelve wederkeeren in het sterfhuis en het op nieuw vervullen met ge-

geraas en geschrei. Acht dagen achter een wordt dit rouwmisbaar aan het graf en aan het sterfhuis herhaald met het opgaan en ondergaan der zon, en gedurende dien tijd worden de weduwen of overgeblevenen niet verlaten, maar altijd met gesprekken onderhouden, die echter vergezeld gaan van rijkelijk spijs- en drankgenot. De trommelslagers zelve, die zulk een groot aandeel hebben aan den rouw over de afgestorvenen, als in andere gevallen aan het vermaak der levenden, die de gezogte lieden zijn rondom den Koning en belangrijke diensten doen bij de verrigtingen des kriegs, zijn alleen van deze uitvaart versteken. Men waant, dat hun overschot de aarde onvruchtbaar maken en het water voor de vischen bederven zou, weshalve men hetzelfde in eenen hollen boom zet. De vrouwen en kinders dezer menschen deelen in de onmenschelijkheid van hetzelfde vooroordeel en ondervinden ook bij haar leven de uiterste minachting (1).

De godsdienstige begrippen der *Jalofs* zijn gelijk die der *Mandinguezen*: ook bij hun

(1) DAPPER *Africa* bl. 408, 409.

hun heeft men *Bifchereen*, die de *Mahomedaanfche* leer hebben aangenomen en *Marabouts*, die als Priesters onder hun verkceren. Ook had dezelfde ALMANI ABD EL CADER, Koning van *Foota Torra*, die het zwaard ter bekeering van *Kasson* trok, niet lang geleden eenen even ernstigen handel met DAMEL, den Koning der *Jalofs*, over het geloof. Door zucht ter uitbreiding van den *Mahomedaanfchen* godsdienst gedreven, zond hij zijnen Gezant aan DAMEL, vergezeld van twee *Bifchereen*, elk met een mes aan het einde van eenen langen stok in de hand. Zijnen last uitgebragt hebbende, legden de *Bifchereen* hunne mesfen neder, en vervolgde de Afgezant: „met dit mes zal ABD EL „CADER zich vernederen het hoofd van „DAMEL te fcheren, zoo DAMEL het „*Mahomedaansch* geloof omhelst, en met „het andere zal hij DAMEL's hals affnijden, indien DAMEL weigert, dit geloof „aan te nemen; — kies uit beiden.” DAMEL verschoonde zich van deze keus en ABD EL CADER viel met een magtig leger in zijn land. De inwoners namen de vlucht, na alles vernield te hebben, wat zij

zij niet konden vervoeren; vooral zorgden zij, de waterwellen te stoppen. Dit deed den vijand spoedig gebrek krijgen en drong hem de wateren der bosfchen opte zoeken, hij vond dezelve, leschte zich den dorst en legde zich, van vermoeidheid afgemat, met den nacht ter neder: maar, eer de dag aanbrak, was hij alreeds door DAMEL overvallen en verslagen. ABDEL CADER zelf werd krijgsgevangen; doch onderging eene behandeling van zijnen overwinnaar, die de zangers niet ophouden te verheerlijken onder de *Jalofs* en die den *Europeër* met eerbied moet vervullen voor de edelaardigheid van eenen *Neger*-Vorst. Men sleept den gevangen Koning in ketenen voor DAMEL's troon en werpt hem aan deszelfs voeten neder; in plaats van hem, naar 's lands gebruik, den voet te zetten op den nek en hem te doorsteken met zijne speer, spreekt DAMEL hem met deze woorden aan: „ ABDEL CADER, antwoord mij; „ indien de krijgskans mij dus voor uwe voeten had gebragt, wat zoude gij doen? — „ U mijne speer in het hart stooten — was „ het onverschrokken antwoord, — en nu „ weet ik, dat hetzelfde lot mij wacht. — „ Niet

„Niet alzo — hervattede DAMEL. —
 „Mijne speer is rood van het bloed der
 „uwen, die in den strijd sneuvelden, en
 „kon zich nu wel weder doopen in uw
 „eigen, maar dit zou mijne steden niet
 „herstellen, noch de duizenden doen her-
 „leven, die in de boschen sneuvelden.
 „Ik wil u niet in koelen bloede slachten,
 „maar als mijnen slaaf houden, tot dat ik
 „bemerke, dat gij in uw eigen rijk niet
 „gevaarlijk zijn zult voor uwe naburen
 „en dan zal ik zien, wat ik over u be-
 „schikke.” Drie maanden slechts duurde
 de slavernij van ABD EL CADER: DA-
 MEL leende het oor aan de beden der in-
 woonders van *Foota Torra*, en gaf hun
 hunnen Koning weder (1).

De *Jalofs* worden niet allen door den-
 zelfden Vorst geregeerd, maar zijn ver-
 deeld onder den Koning van *Hoval* of *Do-
 nal* en van *Kajor*. De eerste wordt ge-
 meenelijk BRAC geheeten en heeft meer
 de binnenlanden in beheer: de laatste,
 wien de naam van DAMEL of HAMET
 algemeen eigen schijnt, regeert voorname-
 lijk

(1) PARK D. III. bl. 50—54.

lijk langs de kust. De regering van DAMEL is erfelijk op zijnen broeder of neef, maar niet op zijnen zoon; zij is van volstrekt willekeurigen aard en beschikt eigendunkelijk over het leven en de vrijheid der onderdanen. Terstond na zijne verheffing is het volk in den diepsten eerbied voor den Vorst; hij en zijn gezin alleen mag zich nederleggen onder *Tendres*, door welk dekzel men vliegen en muggen kon; de slavernij is de straf van elk ander, en dit voorregt zou willen aanmatigen, gelijk ook voor ieder, die het waagde, zich, zonder uitdrukkelijk verlof, op dezelfde mat neder te zetten, waarop de Koning zit. Maar weinigen is de toegang tot den Vorst vergund; ook de aanstaande Troonopvolger moet zich naakt tot aan den gordel op den grond nederwerpen voor 's Konings voeten en dezelve kruipende en zich gedurig stof en zand op het hoofd werpende naderen, tot dat het hem vergunt wordt zich op te rigten; dan zelfs blijft hij in de ootmoedigste houding staan, durft geen oog slaan op den Vorst, en werpt zich nog gedurig stof op het hoofd. De houding

VI. DEEL. M van

van den Vorst bij het gehoor is die der uiterste onverschilligheid; hij merkt echter zeer wel de bede op en geeft daarna zijnen wil met de grootste deftigheid te kennen. Aan vreemde Gezanten gehoor verleene, gaat deze gezagvertooning met geene mindere magt en praal gepaard, zijnde de Vorst alsdan omgeven met eene lijfwacht, voor welke een aantal paarden gereed staat met allerlei kostbaarheden opgetuigd en vooral met veelvuldige *Grisgris* behangen. Milde giften moeten de inleidingen van alle Gezantschappen zijn: die der *Europeërs* bevelen zich het meest in 's Vorsten gunst door brandewijn.

De Koning heeft tot zijne Staatsdienaars eenen *Kondi*, als Opperveldheer, eenen *Groot-Jerafo* tot Opperegter, en eenen *Alzari* of Schatmeester, onder wien de *Alkaid*s of bestuurders der steden en dorpen staan.

De regtspleging wordt zonder langwiliig geding geoefend, maar heeft den roem niet van heilige onpartijdigheid. Ook dringt zij den beschuldigten, die zijne misdaad ontkent, tot eene vuurproef aan gloeiend ijzer,

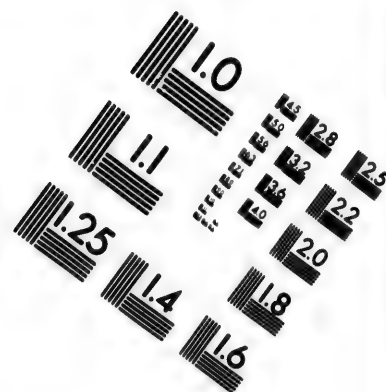
S.

or is die der
merkt echter
daarna zijnen
d te kennen.
or verleen-
ng met geene
rd, zijnde de
ene lijfwacht,
n gereed staat
opgetuigd en
ris behangen.
ingen van alle
der *Europeërs*
Vorsten gunst

Staatsdienaars
ilheer, eenen
er, en eenen
er wien de *Al-*
len en dorpen

der langwijlig
den roem niet
Ook dringt zij
misdad ont-
aan gloeiend
ijzer,

6"

Photographic Sciences Corporation

**23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503**

**CIHM/ICMH
Microfiche
Series.**

**CIHM/ICMH
Collection de
microfiches.**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1984

ijzer, hetwelk hij, onschuldig zijnde, onbezeerd moet likken (1). Het meeste misdrijf wordt nogtans met boeten in slaven of in goederen aan den Koning gebederd (2).

De oorlogen, die de *Jalofs* voeren, schijnen meer in overrompelingen en schermutzelingen, dan geregelde togten en veldslagen te bestaan. Zij voeren ook zelden groote krijgsmagt te veld: vijftien honderd voetknechten en twee honderd ruiters maken hunne zwaarste legers uit. Het voetvolk voert zwaard en speer, pijl en boog, en treft, tot op vijftig treden ver, zeer juist met vergiftigd wapentuig. De ruiters hebben zware werpspiezen en drie of vier speren, die wijd opscheurende wonden maken; zij voeren ook een zwaard en *Moorsch* mes van een elleboog lang en twee duim breed, en weren de slagen hunner vijanden af op eenen ronden lederen beukelaar. De aanval is geweldig maar kortstondig; het voetvolk schiet het eerst deszelfs pijlen, daarna werpt

(1) PREVOST D. IV. bl. 167—172.

(2) DAPPER *Africa* bl. 414.

werpt de ruitcrly hare fchichten; wederzijds ontziet men elkanders leven, om te meer gevangenen te maken, maar wederzijds verkoopt men ook zijne huid ten allcrduurfte, hetwelk de gevechten, die altijd maakt gevoerd worden, zeer bloedig maakt. Twee of drie dagen na den anderen worden deze gevechten herhaald, waarna zij Priefters als vredemakers zenden en de getroffene voorwaarden bezweren bij MAHOMED, voor zoo ver zij dien erkennen. De wederzijdsche gevangenen winnen niets bij den getroffen zoen; zij blijven de flaven van hun, in wier handen zij kwamen, en deelen in hetzelfde lot, het geen hun bij de *Mandinguezen* treft. Daar alle de vrouwen der dorpen, door welke het heer trekt, hetzelfde volgen, ftrekt zich dit lot bij eene groote overwinning zeer ver uit en lijdt ook hier het tedere geflacht de rampzalige gevolgen van den veelvuldigen krijg (1). Het verlies van 's Konings trommel is de grootfte fchande bij de nederlaag. De grootfte roem der overwinning is de brand der meefte dor-

(1) PREVOST D. IV. bl. 172—174.

dorpen. Verovering van grond of sterkten behoort alhier nog niet tot het krijgsdoel (1).

De Teekenaar heeft zich bij de afbeelding dezer menschen voorgesteld, dat man en vrouw zich op weg begeven hebben, om elders met hunne vrienden eenen krijgsdans te houden, waartoe de vrouw den grooten oorlogstrommel en de man zijn krijgstuig medevoert. Zij worden door een onweder overvallen, hetwelk beiden vol angst op snellen loop drijft. De platen bij DAPPER en de afbeeldingen bij LEONHARDI hebben hem tot de uitvoering van deze voorstelling in staat gesteld.

(1) DAPPER *Africa* bl. 412, 413.

E G Y P T E.

Egypte, eenmaal het moederland van alle beschaving, wijsheid en wetenschap, thans alleen belangrijk voor oudheidminnaars door de gedenkstukken der allervroegste geschiedenis van den menschelijken geest, wordt bij de *Turken* en *Arabieren* *Misr* genaamd, naar MISRAIM, den zoon van CHAM, gelijk men wil. Dit land, aan de noordoostkust van *Africa* gelegen, is ten noorden door de *Middellandsche* zee, ten oosten door de *Roode* zee, ten zuiden door *Nubie* en *Abysinie*, en ten westen door *Barbarye* bepaald, wordende in de lengte doorsneden door den *Nyl*, die, in *Neder-Egypte*.

Egypte vooral, tusschen twee bergketenen vloeit. Dit gedeelte van *Egypte* is het noordelijke; het zuidelijke wordt *Opperegypte* genoemd en is het oude *Thebais*, hoogstmerkwaardig door de oudheden van het vermaarde *Theben*, welks grootheid en rijkdom nog verwondering wekt, door de grootfche overblijfsels van deszelfs tempels, paleizen, zuilen en beelden.

De luchtstreek van dit land is zoo warm, dat het in Louwmaand niet zelden heeter is, dan bij ons in de Hondsdagen (1), en dat men in Zomermaand dikwijls eene hitte gevoelt, als ware men voor den mond van eenen gloeienden oven geplaatst, zijnde dan zelfs des nachts het ijzer bij de aanraking zoo heet, als men het in *Frankryk* in dezelfde hondsdagen op den middag voelt aan de zon blootgesteld (2). Deze schier ondragelijke hitte, die twee *Fransche* krijgslieden van zich zelve deed vallen (3), heeft wel veel minder in *Neder-*

dan

(1) DENON *Reize naar Opper- en Neder-Egypte. Amst. bij J. ALLART 1804. D. II. bl. 154.*

(2) DENON D. II. bl. 304.

(3) DENON D. III. bl. 8.

dan in *Opper-Egypte* plaats, maar is toch daar ook van Lentemaand tot Slachtmaand toe des morgens ten negen uren reeds voor den *Europeër* lastig, zijnde de lucht dat gansche jaargetij door zoo drukkend als heet en den hemel onbewolkt. Het salpeterachtige der lucht brengt des nachts en in den vroegen morgen eene aangename verkoeling voort, die zelfs wel eens tot koude overgaat en den *Europeër* naar vuur doet verlangen; eene koude echter, die meer naar de koelte gelijkt, welke onze Bloemaand vergezelt, dan naar onze Wintermaand, zijnde hagel en sneeuw verschijnzels, welk menig *Egyptenaar* van vijftig jaar nimmer heeft gezien (1). Men verdeelt hier het jaar slechts in twee getijden, het koele en heete, of ook het vochtige en drooge. In het laatste regent het nimmer, in het eerste zelfs slechts in geringe mate; de eerste regendroppelen trekken daarom ook de menschen uit hunne hui-

(1) VOLNEY *Reize door Syrie en Egypte*. D. I. bl. 64—69. DENON D. II. bl. 37. POCOCKE *Beschrijving van het Oosten*. Boek IV. Hoofdst. 6.

huizen tot algemeen gejuich, hetwelk den naam van God dankbaar uitroept. Het water door den grond ingezogen bij de overstroming van den *Nyl*, en de daauw, die in de zomernachten valt, vergoeden een gemis, hetwelk ons eene onbestaanbaarheid zou schijnen. De wind heeft hier ook zijnen vastgezetten tijd; bij de nadering der zon gaat hij uit het zuiden in het noorden over en blijft 'er met geringe afwijking ten oosten of ten westen staan; met de herfstevening neemt hij het oosten in; de wintermaanden behouden hem in het zuiden, en tegen de nachtevening der lente schiet hij wederom door het westen in het noorden op. Wanneer hij uit het zuidwesten waait, heeft hij eene zeer verschrikkelijke uitwerking, de lucht wordt duister, de zon verliest haren gloed en wordt eene paarsche schijf, een graauw stof bezwangert den dampkring, de warmte wordt, bij de minste duurzaamheid, al ondragelijker, de ademhaling wordt moeilijk, de huid verschroeit, marmer, ijzer en water worden warm, schoon de zon niet doorschijnt, planten en kruiden verdorren, en de

dood der verstikking wordt eeniglijk ontweken, door zich schuil te houden in huizen of tenten, neder te dalen in gegraven putten, of zich op den grond werpende dien vergiftigende of liever heeten wind over zich henen te laten gaan. Gemeenlijk duurt deze wind drie dagen; gevaarlijkst zijn zijne aanrukkingen, bovenal voor volbloedige of vermoeide menschen (1).

De grond van *Egypte* is eene bedding van witten en zachten kalkachtigen steen met schelpen vermengd, zoo als men ze in de twee naburige zeeën vindt, zijnde voorts overdekt met een menigte zand, behalve ter plaatse, waar de jaarlijkse overstroming een zwartachtig, lijmig en kleijachtig slib op de oevers der rivier heeft achtergelaten. Overal is de grond met zout bezwangerd; op sommige plaatsen vindt men marmer en granitsteen, elders ook serpentijnsteen; ook vindt men wel eens smaragden en gewaagden de Ouden van kopererts. Langs de

(1) VOLNEY D. I. bl. 54—59. DENON D. II. bl. 304. POCOCKE B. IV. II. 6.

de kust der zee vindt men zoutmijnen, voor gansch *Egypte* genoegzaam (1).

De *Nyl* is de bron van vruchtbaarheid, rijkdom en oorspronkelijke beschaving des lands, en daarom weleer als eene Godheid vereerd, en nog steeds *heilig*, *gewijd*, *gezegend* genoemd. Deszelfs water is echter onoogelijk van kleur, onzuiver door slijk en walgchelijk bij den minsten stilstand in den zonnegloed door stank en gewormte, weshalve men het zorgvuldig laat bezinken of doorzigen en ook wel met welriekende toevoegzels herstelt. De ophooping van deszelfs slijk bij den uitloop der rivier bragt de *Delta* voort, het voortreffelijkste gedeelte van *Neder-Egypte*. De jaarlijkse overstroming der rivier vangt na de helft van Zomermaand aan, neemt ongevoelig toe en duurt drie maanden lang, alvorens het water binnen de gewone bedding terugkeert (2). In de woestijnen of
op

(1) VOLNEY D. I. bl. 13—15. DENON D. II. bl. 122. BROWNE *Reize naar Africa* in 1792—1798. D. I. bl. 91, 65.

(2) VOLNEY D. I. bl. 17. POCOCKE R. IV. H. 7. DENON D. I. bl. 120.

op den onbebouwd en onbebouwbaren grond van *Egypte* worden enkele fonteynen gevonden; dezelve zijn evenwel niet allen bruikbaar voor de menschen (1); de stilstaande wateren inzonderheid worden in deze gewesten alom brak bevonden (2).

De *Egyptische* grond is, door deszelfs jaarlijkse overstroming, niet voordeelig voor het plantenrijk, schoon allervruchtbaarst voor het graan, waardoor dit land eene der koornschuren plagt te zijn van het *Romeinsche* Rijk, gelijk het zulks nog is voor alle westelijke deelen van het gelukkig *Arabie*. Nergens vindt men eenige boschaadje, al het geboomte wordt in tuinen aangekweekt en schijnt van uitlandsche afkomst, behalve de *Domez* of *Faraüs* vijg, wiens hout, tot doodkisten gebruikt, de eeuwen verduurd heeft nevens de gebalsemde lijken, die 'er de Ouden in legden, alsmede de dadel of palmboom, wiens bast tot allerlei touwwerk, wiens bladen tot matrassen en vlechtwerk, wiens twijgen tot vogelkouden en pakmanden, wiens hout tot

bin-

(1) DENON D. II. bl. 197.

(2) BROWNE D. I. bl. 170.

binten en balken , wiens vrucht tot verwarming en versterking der maag dienstbaar is(1); en de *Doem*-palmboom of *Doem* van *Thebaïs*, die zich in verscheidene takken van acht tot vijftien in getal uitbreidt, en zijne houtachtige vrucht bij trosfen aan het einde der hoofdtakken in ruige bosfen draagt, die het loof van dezen boom uitmaken. Deszelfs driehoekige vrucht heeft de grootte van een ei , wier eerste bekleedzel een honigzoet sap is ; onder hetzelfde is eene dradige bast, die zulk eene hardheid aanneemt , dat men 'er korallen van maakt, die gepolijst worden (2). De gom, onder den naam van *Arabische* bekend, wordt ook hier door eene insnijding in den *Egyptischen* doorn met welriekende goudgele bloemknoppen getrokken (3).

Het gevogelte is veelvuldiger, dan men het zou verwachten op eenen zoo kalen grond. De zwaluw en het vliegenvangertje hebben hier hare bijzondere soort.

Struis-

(1) POCOCKE B. IV. H. 2.

(2) POCOCKE B. V. H. 18. DENON D. II. bl. 9.

(3) DENON D. I. bl. 254.

Struisvogels, gieren, arenden, *Ibis*-vogels, tot het geslacht der kranen behorende, oijevaars, uilen, kwakkels, ganzen, eendvogels, patrijzen, vijgeneters en duiven bovenal zijn aan *Egypte* eigen (1).

De *Nyl* is vischrijk in geslachten, die voor de *Europeërs* vreemd zijn, behalve alleen de aal en barbeel: hare oevers zijn echter verschrikkelijk door de krokodil, somtijds veertig voeten groot, kwaadaardig van natuur en tegen vijandelijk wapentuig door ondoorboorbare schubben gedekt, doch met dat alles door het *Fransche* krijgsvolk min gevaarlijk dan verschrikkelijk bevonden (1).

Het *Nyl*-paard schijnt zelden uit de alleroppperste deelen van *Egypte* af te komen; de tijger, de hajena en de leeuw worden even zeldzaam in de nabijheid der gansche rivier gevonden. De kemels en drommedarissen, de paarden en ezels, de gazellen en vossen, de buffels en runderen zijn zeer talrijk.

(1) POCOCKE B. IV. H. 5. DENON D. III. bl. 52.

(2) POCOCKE B. IV. H. 7. DENON D. II. bl. 261—264. BROWNE D. I. bl. 101.

rijk. De eersten dezer dieren zijn voor het dorre zand als geschapen, de paarden fraai en mak, de ezels groot en schoon, de runders kloek en rood met zeer korte horens, de gazellen de schoonsten van hun veelfoortige geslacht (1).

Sprinkhanen van rôsverwige kleur met zwarte vlekken, woest, sterk en moeilijk te vangen, zijn de geefel der vruchtbare velden, welke zij als in slagorde overtrekken met eene zoo groote menigte, dat derzelver gezamenlijke optogt het drijven van eene wolk schijnt (2).

Egypte heeft het minst van alle landen, die aan veelvuldige overweldigingen van onderscheidene volkeren hebben blootgestaan, deszelfs oorspronkelijke bewoners onvermengd gehouden. Zints drie en twintig eeuwen onder *Perfisch*, *Macedonisch*, *Grieksch*, *Romeinsch*, *Arabisch*, *Georgisch*, *Tartaarsch* en *Turksch* oppergezag, is het te verwonderen, dat men slechts vier voorname geslachten

(1) POCOCKE B. IV. H. 9. DENON D. II. bl. 104, 283. D. I. bl. 242.

(2) DENON D. II. bl. 278.

slachten kan onderscheiden in de tegenwoordige bewoners van dit land. Het eerste en talrijkste is dat der *Arabieren*, in *Fellahs* of *Landbouwers*, die 'er zich in 640 van onze jaartelling nederzetterden, — in *Westelijke* of *Barbarysche*, die handwerk met landbouw vereenigen, — en in *Bedouins* of *Woestijniers* onderscheiden, die onder hunne tenten een trekkend leven leiden en in eeuwigen krijg zijn met hunne huiszittende landgenooten. Het tweede geslacht is dat der *Kopten*, de eigenlijke afstammelingen van dat volk, hetwelk door de *Arabieren* overweldigd werd, maar zelf een mengzel was van oorspronkelijke *Egyptenaars* met *Persianen* en *Grieken*, die dit land zoo lang in bezit hadden. Het derde geslacht is dat der *Turken*, hetwelk zich echter minder verspreid heeft en zich eeniglijk binnen *Kairo* bevindt, alwaar het de kunsten oefent en de krijgsambten bekleedt. Het vierde eindelijk is dat der *Mamelukken*, van den *Caucasus* afkomstig, die de kruisvaarders 'er in de dertiende eeuw vonden, en die zich, na eene onderwerping van derde halve eeuw aan de *Turken*, weder hebben weten te herstellen

tot

tot in het beheer zelfs van alle regeringsposten (1). De *Arabieren* hebben levendige en sprekende gelaatstrekken, ingezonkene doch vurige oogen, dunne lippen, fraaije tanden, gespierde armen, maar zijn over het geheel meer rap, dan schoon, meer sterk, dan regelmatig (2). De kleur der *Kopten* is, even als die der *Arabieren*, vuil bruin. Zij hebben, volgens DENON en VOLNEY, platte voorhoofden, wollig haar, kleine en aan de hoeken uitpuilende oogen, dikke wangen, platte neuzen, groote monden, dikke lippen; en zijn in de oogen van den laatstgenoemden kenelijken gedenkteekenen van derzelver *Neger*-afkomst (3). BROWNE daartegen zegt uitdrukkelijk: „zonder voor het overige naar *Negers* te gelijken, hebben zij zeer zwarte oogen en dikmaals gekruld haar, minder evenwel, dan men het somtijds bij de *Europeërs* ziet; in het algemeen heb-

(1) VOLNEY D. I. bl. 70—93.

(2) DENON D. I. bl. 153—164.

(3) VOLNEY D. I. bl. 77—92. DENON D. I. bl. 154, 155.

hebben zij eenen arendsneus en vrij zelfzaam dikke lippen (1)." Bij deze wijd uiteenloopende beschrijvingen komen de afbeeldingen te stade, welke DENON van vijf *Kopten* heeft gegeven en waarvan wij 'er eene voor onze afbeelding hebben overgenomen. In geene derzelven is het eigenlijke *Neger*-gelaat, gelijk DENON in hun ook slechts eene soort van taankleurige *Nubiërs* zag, volgens zijn eigen oordeel geheel niet gelijkende naar de *Negers* van de westkust van *Africa* (2). VOLNEY zelf kwam eerst op dit denkbeeld bij het zien van de vermaarde *Sphinks*, maar die door den tijd te veel aan den neus heeft geleden en alzins te grof van kunstwerk is, om tot zekeren grondslag der beoö deeling van het *Koptische* gelaat te strekken (3).

DE-

(1) BROWNE D. I. bl. 110.

(2) DENON D. I. Pl. XII. bl. 154. Vergel. met bl. 161. D. III. bl. 131, 132. Hij vond echter in alle de menschenbeelden bij de *Egyptenaars* een zeker *Africaansch* geheel, waarvan hem het *Neger*-gelaat het uiterste en misschien het oorspronkelijke scheen. DENON D. II. bl. 63, 64.

(3) DENON D. I. Pl. XV. bl. 203. VOLNEY wordt opzettelijk wederlegd door BROWNE. D. I. bl. 252—265.

DENON schrijft voorts weinig bevalligheid toe aan de gestalte der *Kopten*, wegens hunne kromme en kuitelooze beenen met platte teenen. De *Turken* onderscheiden zich door zware oogleden, dikken neus, fraaijen mond en lippen, langen zwarten baard, min tanige kleur, vetten hals en stijve loomheid; terwijl de *Mamelukken* aan hun blonde haar bijzonder kenmerkend zijn (1).

De *Egyptische* vrouwen zijn over het algemeen klein, doch welgemaakt. Die van hoogen rang zorgen bijzonder voor de blankheid der huid, die nevens de zwaarlijvigheid voor een hoofdvereischte der schoonheid wordt gehouden. De *Koptische* vrouwen vooral hebben een innemend voorkomen, groote zwarte oogen en zijn welgemaakt. Van de *Mameluksche* vrouwen is de grootste ophef, maar derzelver aanschouwing mag minder gebeuren en de smaak der *Turken* voor vrouwelijke schoonheid schijnt te veel bepaald tot het blanke en poefelige alleen, om op derzelver oordeel

(1) DENON D. I. bl. 157, 202. BROWNE D. I. bl. 110—115.

deel veilig af te gaan (1). De vrouwen van lageren stand schijnen minder bekorelijkheden dan welgestelde leden, te hebben en meer zwierig dan dartzel in voorkomen te zijn; derzelver boezem hangt bij gevorderden leeftijd zwaar en lang; derzelver kleur is tanig en dof; zij schilderen zich de oogleden en de kin, zonder daardoor veel in aanvalligheid te winnen, maar munten uit door eenen ongedwongen en vasten tred (1). Reeds met het veertiende of vijftiende jaar treden zij in het huwelijk, doch met het twintigste zijn ook hare bekorelijkheden al aan het wijken (3).

De bevolking van *Egypte* is niet juist op te maken, wijl dezelve voor een groot gedeelte geene vaste woonplaats heeft en gaarne het doordringend oog eener onderdrukkende regering ontwijkt: daar men echter het getal der steden en dorpen niet hooger dan drie en twintig honderd kan brengen en men voor elke plaats, door elkan-

(1) BROWNE D. I. bl. 109, 110. VOLNEY D. I. bl. 103, 104.

(2) DENON D. I. bl. 165, 166.

(3) BROWNE D. I. bl. 109.

kanderen gerekend, niet meer dan duizend zielen mag stellen, moet de geheele bevolking op zijn hoogst twee en eene halve millioen zielen bedragen, hetwelk eene zeer zwakke bevolking te achten is, wanneer men niet slechts aan de een en twintig hondert vierkante mijlen bebouwbaren grond van *Egypte* denkt, maar daarbij vooral in aanmerking neemt, dat deze landen nimmer ledig liggen en alle vruchtbaar zijn (1).

Opmerkelijk zijn ook de ongemakken en ziekten, die aan dit land bijzonder eigen schijnen. In het oog vallend en aandoenlijk is inzonderheid de veelvuldige blindheid en de algemeenschap van ooggebreken, welke worden toegeschreven aan de schadelijke gesteldheid der lucht, vooral in de nabijheid der zon, en aan het zwaar dekken van het kaal geschoren hoofd, waardoor hetzelfde tot de voorname zweetplaats van het ligchaam gemaakt wordt, werwaarts dan ook alle scherpe stoffen uit het ligchaam opklimmen, die uit onguur voed-

(1) VOLNEY D. I. bl. 226—228. BROWNE D. I. bl. 111, 112.

voedzel bij het gemeen rijkelijk worden geboren; waarna de vatbaarheid voor zinkingen op de oogen als eene erfkwaal op de kinderen schijnt over te gaan. Vele blinden hebben echter het gezigt in de kinderziekte verloren, die zeer verkeerd wordt behandeld en door de bijgeloovige moeders toegeschreven aan het kwaadaardig aanzien van eenen nijldigen toovenaar, waartegen de *Talismans* van kleine lapjes roode stof, takjes koraal of stukjes geel glas het gelaat der kleinen niet hebben kunnen beveiligen. Aan betoovering, schrik of onreinheid schrijven de *Egyptenaars* al mede die ziekte toe, welke de ontucht straft. Zij is in de groote steden algemeen, valt zeer bezwarelijk te genezen, doch schijnt wegens de natuurlijke uitwaseming aldaar min kwaadaardig, zoo dat men tachtig jarige mans met dit smet bezoedeld aantreft, hetwelk echter voor de kinders, die hetzelfde ter wereld brengen, zeer noodlottig bevonden wordt. Geheel bijzonder eigen is hier een uitslag van de huid, die geregeld met het begin van Hooimaand het ligchaam met vurige puisten bedekt en aan het gebruik van het nieuwe *Nyl*-water wordt toegeschreven, maar

maar eene zuivere afdriving van bedorvene vochten is. De algemeenheid van waterbreuken wordt geweten aan het onmatig gebruik van warme baden en van olie. Met het voorjaar worden de *Egyptenaars* door kwaadaardige koortzen aangetast, wier besmetlijkheid veel gemeenschap met de pest heeft, die bijzonder landeigen aan *Egypte* geacht wordt en echter derwaarts eeniglijk overgebracht schijnt te worden uit *Constantinopolen*; zij heerscht voornamelijk in den winter, die zacht en vochtig is, en verdwijnt voor den zomer, wiens drooge warmte alle verrotting weert (1).

Het karakter der *Egyptenaars* is niet min verschillend, dan hun uiterlijk gelaat, bij zoo veelvuldige vermenging van volkeren. In het algemeen wordt hetzelfde vadzigt genoemd en als zoodanig toegeschreven aan de lustbenemende warmte der luchtstreek. Men schrijft hun ook veel list, achterdocht en wangunst toe, als gebreken uit onderdrukking van vreemde overweldigers geboren: hunne herbergzaamheid echter houdt alle de regten der gastvrijheid

(1) VOLNEY D. I. bl. 229—247.

heilig, welke zij van de *Arabieren* schijnen overgenomen te hebben. Dezen nogtans zijn zeer roofzuchtig en maken de min bebouwde streken onveilig. De Zendingen van het *Turksche* hof zijn doorgaans heerschzuchtig (1); de *Mamelukken* vrolijk en onbezonnen, doch tevens geldgierig en knevelend (2); de uiterste argwaan tegen den vreemdeling beheerscht allen (3); tegen den vijand ingendeel schijnen zij geenen bijzonderen wrok te voeden na noch in den krijg (4). De minnenijd vervoert hun tot moorddadige woede (5). In spijs en drank zijn zij matig. De bewoners der *Delta* beminnen de gezelligheid meer, dan de overigen. Allen staan zij voor zeer slechte betalershunner schulden te boek (6), en de rooverijen

(1) POCOCKE B. IV. H. 5. DENON D. I. bl. 213—215. BROWNE D. I. bl. 52.

(2) BROWNE D. I. bl. 78, 79.

(3) NIEBUHR *Reize naar Arabie* D. I. bl. 47.

(4) DENON D. I. bl. 180.

(5) DENON D. I. bl. 80—82.

(6) DENON D. I. bl. 101 en 249. POCOCKE B. IV. H. 5.

rijen op den *Nyl* zijn zoo algemeen , dat de uiterste waakzaamheid naauwelijks de scheepvaart beveiligt (1).

De *Egyptische* kleeding heeft zeer veel overeenkomst met de *Turksche*, die vooral in den voornamen en middenstand gevolgd wordt. De mans dragen een hembd, zonder boord of kraag en onder hetzelfde een linnen onderbroek met linnen kousfen en dunne lederen zokken aan de voeten; voorts eenen langen rooden overbroek met gele lederen kousfen 'er aan vast, op welken zij in huis gewoon zijn te gaan, doch waarbij zij op straat roode pantoffels zonder hielen voegen; het bovenlijf is verder met meer dan een kleed met naauwe mouwen gedekt, en met eenen gordel omgeven, over welk alles een ruim gewaad komt met zeer wijde mouwen, het geen schier op de voeten hangt. De voet- en hoofddekzels kenmerken de standen en rangen; de *Turken* alleen dragen geele pantoffels en de *Franken* of *Europeſche Christenen*, die zich aldaar bevinden; de *Kopten* hebben ze rood, de *Joden* blaauw. Vier en

(1) NIEBUHR D. I. bl. 56.

en veertig onderscheidene hoofddekzels heeft NIEBUHR afgebeeld, die allen verschillende standen en rangen bij de *Egyptenaars*, in naarvolging der *Turken*, aanduiden. Vooral de hoofdwrong onderscheidt de *Turken* van de *Kopten* en *Arabieren*; de eersten alleen dragen die wit, de anderen met witte of blaauwe strepen; het gemeen heeft in het geheel geene hoofdwrong om de muts, die zij van grof wit katoen of van gele of roode wollen stof dragen. In alle gevallen blijft de groene kleur bij kleederdragt het hooge voorregt der *Mahomedanen* (1). De kleeding der vrouwen verschilt niet veel van die der mannen, alleen zijn de meesten harer onderkleederen en ook hare broeken van zijde; allen zijn zij echter korter dan die der mans, behalve haar opperkleed, welks mouwen haar tot over de handen hangt. Op geen gedeelte harer kleeding stellen de *Egyptische* vrouwen meer waarde, dan op den doek, dien zij voor het aangezicht dragen van onder de oogen en over den neus, en

zon-

(1) POCOCKE B. IV. H. 5. NIEBUHR D. I. bl. 152—157.

zonder welken zij zich nimmer aan vreemde mans laten zien; verrascht zonder dezen doek gebruiken zij al, wat slechts dienen kan in deszelfs plaats, al zouden zij den eenigen schaamdoek, die haar in het bad dekt, daartoe bezigen, gelijk NIEBUHR zelf zich meermalen door geheel naakte boerenmeisjes uit overmaat van nieuwsgierigheid zag te gemoet loopen, die echter nimmer vergeten hadden, het gelaat te bedekken. Velerlei sieraad wordt aan ooren, hoofd en haar gedragen; tot in den neus zoo wel, als om de armen en beenen worden fraaije ringen bij sommigen gehangen; aan de lippen en de kin, tussehen de borst en op het benedenlijf, hebben *Tatoueringen* plaats van zwarte of blaauwe huidversierfels; de handen en voeten geel en de nagels rood te verwen wordt inzonderheid eene onwederstandelijke bekorelijkheid geacht. Al deze praal is het bijzonder eigene der vrouwen, waarvan de mans zich streng onthouden, die, wanneer zij zich wat optooijen willen, hun smaak ten toon spreiden aan het paardentuig, hetwelk dan met allerlei zilveren of verzilverd pronkwerk is verrijkt. Van al het haar des hoofds, hetwelk bij de

de vrouwen met velerleije kostbaarheid behangen en bestoken is, wordt bij de mans slechts eene vlok midden op het hoofd bewaard, terwijl het overige gansch kaal geschoren wordt; eene kleine roode muts bedekt die enkele vlok, waarover voorts de tulband wordt gedragen (1). De kinders loopen in de open lucht schier geheel naakt (2).

De *Kopten* zoo wel als de *Turken* onthouden zich van zwijnevleesch; ook eet het gemeen alleen het vleesch van buffels. In het heete jaargetijde vooral gebruiken de *Egyptenaars* slechts peulvruchten, moeskruiden en ook visch; de rijst wordt als een voorwerp van weelde beschouwd. Uijen daartegen is de algemeenste spijs bij alle rangen en standen (3). Uit de *Maïs*, gierst, garst en rijst trekken zij gegesten drank, aangenaam van smaak en helder van kleur, doch in den heeten tijd slechts eenen dag goed blijvende. Zij hebben ook nog eenen

(1) Pococke B. IV. H. 5. Niebuhr D. I. bl. 158, 159.

(2) Browne D. I. bl. 115.

(3) Browne D. I. bl. 202.

eenen dadeldrank en wijndrank uit kleine *Corinthische* druiven geperst. Water is de gewone drank, te huis komende drinken zij van hetzelfde altijd eene ruime teug (1). De tafel is een rond of achtkant bankje, waarop een groot koper blad gelegd wordt ter aanrigting der spijs en kruiderijen; rondom dezen disch zet men zich neder met kruizeling onder het lijf geslagene beenen; de vingers van de regterhand dienen voor mes en vork. Na den maaltijd wordt koffij voorgediend. De *Arabieren* spreiden zich eene dierenhuid op den grond, rondom welke zij aanzitten, en bakken zich, zoo dikwijls zij eten, het brood tot ronde koeken. Men spijzigt liefst in den morgen en in den avondstond om beider koelte; huize-lijk zijnde eet men bij eene der vrouwen, die, hoe aanzienlijk ook, zelve de spijs bereiden, en daartoe elk hare eigene keuken hebben. De gastvrijheid der *Arabieren* vindt zich beledigd, wanneer de vreemdeling niets wil gebruiken van de spijs en drank, die zij terstond aanbieden; met elkanders brood te eten is ook alle vijand-

(1) VOLNEY D. I. bl. 18, 19.

vijandschap verzoend, wijl hetzelfde niet zou worden aangeboden noch aangenomen zonder opregte vergeeflijkheid en vriendschap (1).

De grootste verkwikking der *Egypten* is het bad, bij welks gebruik zij gewreven, alle hunne leden geknakt, gewaschen en gestoofd worden, en waarna zij zich in een min warm vertrek op een rustbed nederliggen, om in de allergemakkelijkste houding koffij en tabak te gebruiken en onder dat genot twee of drie uren te vertoeven (2).

Men rookt den tabak uit zeer lange pijpen, wier houten buizen somtijds met zijden stof of fijn laken bekleed zijn, hetwelk men, in het heete jaargetijde, met water begiet, om de buis koel te houden en den rook zoo veel aangenamer te maken. De kop of ketel van de pijp is van gebakken aarde. Men gebruikt ook de *Persische* pijp, met welke men den rook door het water haalt; de gemeene man maakt zich die van eene kokosnoot, op welke hij een

(1) POCOCCHE B. IV. H. 5.

(2) POCOCCHE B. IV. H. 5.

een gebakken kop of ketel zet, welks rieten steel tot nabij den bodem van den uitgeholden en half met water gevulden noot doorgaat; door eene andere buis, die niet in het water komt; zuigt men de bovenlucht in de noot weg, wier plaats dan gedurig ingenomen wordt door de rook, die uit het water opstijgt en alleraangenaamst door zijne koelte is. De weelde schittert bovenal in de stof en het kunstwerk dezer pijpen, wier gebruik nogtans zeer belemmerend is voor allen ander bedrijf, zoo dat men een afzonderlijk drievoetje hebben moet, om haar op te laten rusten, wanneer men onder het rooken slechts het minste handwerk te verrigten heeft (1).

De vermaken van een veelal ledig gaand volk, welks smaak genoegzaam verfijnd is, zijn veelvuldig. De voorname *Turken* houden tweemaal ter week hunne steekspelen, gelijk aan die der oude riddertijden; ook oefenen zij zich in het boog schieten, waarbij de eerezucht door openbare gedenkteekenen voor den overwinnaar geprikkeld wordt.

(1) NIEBUHR D. I. bl. 168, 169.

wordt. Wanneer de *Nyl* hoog is, vermaakt men zich met spelevaarten en klinkt het alom van feestgeluid, terwijl zich allerlei vuurwerk in de lucht vertoont. De dienaars der voornamen oefenen zich in het werpen van den knuppel; het gemeen zelf heeft openbare wedstrijden in het worstelen, knuppelen, klopvechten en andere lichaamsoefeningen. Men heeft draaimolens, avontuurraderen, schongels en dergelijken voor bejaarden zoo wel als kinders. Dagen lang zit men bij het schaakspel en damspel, hetwelk op een geruit doek wordt opgezet; men speelt ook het molenspel, den negenhoek en velerlei werpspel, meestal om de eer of het genoegen alleen. Het bikkelen, bal slaan en springen zijn de spelen en vermaken der kinders en jonge kna-
pen. Des avonds beminnen de bejaarde mans in bijzondere koffijhuizen onder hunne pijp te zitten luisteren naar vertellers, zangers en speellieden, die zich op die plaatsen om kostwinning laten vinden. Daar men zich echter, in eenig aanzien zijnde, schamen zou, iet van de toon- of danskunst te verstaan, zijn deze kunsten
wei-

weinig gevorderd in *Egypte*; men kent zelfs het gebruik der noten voor de eerste niet. Evenwel schijnt het gespeel en gezang niet onbevallig, doch alle speeltuigen en stemmen laten zich eentoonig hooren, hetwelk den *Europeër*, aan zijne rijke zamenstemmingen, oplossingen, vervangingen en tegenwerkingen in de toonkunst gewoon, niet meer mishaaft, dan de *Egyptenaar* afkeerig blijft van onze fraaist uitgevoerde toonwerken, die hem steeds als een wild en onaangenaam geschreeuw in de ooren klinken, der ernsthaftigheid van eenen man onwaardig. De verscheidenheid der strijk-, klop- en blaaspeeltuigen is aanmerkelijker, dan derzelver volkomenheid: al het snaartuig gelijkt wel, maar blijft zeer ver beneden, den cither en de viool; het blaastuig nadert, maar op verre afstand, aan de schalmey, dwarsfluit en fagot; de groote trom, met gard en bal geslagen, de tamboerijn en doedelzak zijn de volkomenste, waarbij de bazuin of overgroote trompet, de luidklinkende bekkens, de schelfluitende ruispijp en het zoogenaamde hakkebord nog

verder in aanmerking komen (1). Het dansen is eeniglijk der vrouwen zaak, die zich in hetzelfde niet alleen oefenen, om aan de oogen der mans te behagen, maar die ook onderling zich hiermede als in wedstrijd vermaken, met geene mindere vertooning van schoonheid, praal en kunstvermogen, dan als of zij naar den prijs bij hare minnaars dongen. De mans verlustigen zich bij hoogtijden en andere gelegenheden met het aanschouwen van de kunst der openbare danzeressen, die in benden, slechts van eenen speelman en een paar oude vrouwen vergezeld, van de eene naar de andere plaats zwerven, gereed om overal te dansen voor *Mahomedanen* en gehuwde *Christenen*, zijnde haar zulks voor het oog van ongehuwden onder de laatste ongeoorlofd. Het mogt evenwel den *Franschen* Krijgsbevelhebbers in *Egypte* gebeuren, deze *Almehs*, gelijk zij genoemd worden, in derzelve volle kracht te zien en daarbij op te merken, hoe weinig

(1) NIEBUHR D. I. bl. 162—175. BROWNE D. I. bl. 138.

hig godsdienstige gemoedsbezwaren voegden aan of omtrent vrouwlieden, die den gemeenen krijgsman zelven walgden door hare onbeschofte dartelheid. Zij verschenen wel eerst in het gewone vrouwengewaad met een bedekt aangezigt en lieten zich niet overreden, om het gelaat te ontblooten, schoon zij achteloos waren bij het uitkomen harer gestalte: maar eerlang vergaaten zij iets anders te verbergen voor het onbescheiden oog, en schenen zelfs, door het van tijd tot tijd verschikken eenes losfen gordels, die met twee groote gespen praalde, hetzelve tot zich te willen trekken. Het gansche opperkleed werd bij den dans afgelegd en daarna bleef ook het gelaat niet verborgen. Zij waren zeven in getal, doch dansten bij afwisseling twee aan twee, terwijl de overigen zongen. De dansenden hadden kastanjetten aan de vingers, waarmede zij de maat harer bewegingen aangaven. Van den aanvang af was de dans dartel, doch dezelve werd al ongebondener en bestond eindelijk in de onbeschoftste vertooningen, die nog walgchelijker werden, wanneer de speelman tuschen dezelve inviel met den afschuwelijken lagch van een

schaterenden hansworst. Dit vrouwvolk dronk den brandewijn als ware het een koeldrank geweest, doch nam na geëindigden dans weder de vorige, nu even ondragelijk geworden, ingetogenheid aan, en liet het nadenken achter over de zedeloosheid van het andere geslacht, hetwelk in deze vrouwlieden leermeesteressen vindt der noodige aanminnigheden (1).

Grof en geesteloos zijn ook de schouwspelen, waarmede zich de *Egyptenaars* vermaken. De armoedige kleeding der tooneelspelers wijst derzelver geringe bezoldiging aan. Zij zijn ook dienstvaardig met hunne kunst aan elk huis, waar zij geroepen worden, en behoeven slechts eenen hoek, om zich te verkleeden, zonder tooneelscherm of valdoek noodig te hebben. NIEBUHR zag een hunner spelen, waarbij een *Arabier*, wiens baard hem telkens ver- raadde, de rol had van eene vrouw, die alle voorbijgaande vreemdelingen in hare tent noodigde, daarna van alles beroofde, en

(1) NIEBUHR D. I. bl. 175—179. PO- COCKE E. IV. H. 5. BROWNE D. I. bl. 133. DENON D. I. bl. 173—175. D. III. bl. 92.

en ze voorts de tent deed uitkloppen. De *Marionetten* zijn bij hun min ongevallig, door volkomene verberging, onderscheidene stemverandering en vaardige handgrepen van den speler, wiens poppen doorgaans elkanderen eerst deftiglijk begroeten, en daarna in twist geraken, tot dat de vertooning met eene vechtpartij afloopt. Het spel der schaduwbeelden of der schimmen is den *Europeër* alleraanstootelijkst, wijl hij zich in hetzelfde doorgaans bespotlijk ziet voorgesteld. Even zeer ergert hij zich, wanneer hij bedelaars zich als gevangenen van *Malih* met groote ketenen ziet vertoonen en al zingende hoort verhalen, wat zij aldaar in slavernij geleden hebben. Met meer genoegen vindt hij hier de gochelaars weder, en ontmoet hij bij de honden- en apen-dans, het onschuldig vermaak zijner kinderlijke jaren, terwijl hij met verbazing een slangendans aanstaart op de maat af van den tromslag (1).

Geen volk kan voor vermaak alleen leven en hoe groot ook de lediggang zij, de behoeften des levens en der beschaafde maatschap-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 180—183.

schappij vooral vorderen veelvuldige werkzaamheden. Het wordt alzoo tijd der *Egyptenaren* ernstiger bezigheden gade te slaan en ze in hun bedrijf, handwerk, kunsten en wetenschappen op te merken. De arbeid is den *Egyptenaar* geen lust, maar doorgaans groote last; dezelve verlaat bij hem de gewone fleur nimmer en nooit legt hij zich op verbetering toe van het geen eenmaal gevonden is. Afkeerig van al, wat hem zou noodzaken over eind te staan bij zijn werk, zit hij als schrijnwerker, smid, timmerman, hoesfmid en metzelaar. Slechts eene soort van gereedschap gebruikende tot allerlei werk, zou zijne kunst verwonderlijk schijnen, indien zij slechts in zijn werk uitblonk (1). Men bouwt ongaarne en men herstelt het vervallene nooit; de puin zelfs van een ingestort verblijf wordt niet verder gevoerd, dan volstrekt noodig is, om ruimte voor een nieuw huis te hebben, van waar men in den omtrek van alle steden niet slechts heuveltjes, maar gansche bergen, aantreft van onvervoerden puin (2).

Daar

(1) VOLNEY D. I. bl. 195, 196.

(2) DENON D. I. bl. 215.

Dat echter een min onderdrukkend oppergezag en meer bemoedigend gebruik der arbeidzame handen de *Egyptische* werklieden spoedig uit dien staat van lusteloosheid zou verheffen, oordeelde DENON uit de vaardigheid, waarmede zij de *Fransche* bevelen gehoorzaamden, zoo dat hij zelf daarna gedrongen werd, den *Egyptenaar* perzonelijk luchtig en handig te noemen, en zich zelven te verwonderen over het geen hij al met zijne vingers en zijne voeten bij gebrek van ander gereedschap weet te doen, met hoogen lof tevens zijner vrijheid van alle eigenzinnigheid en zijnes onvermoelijijken gedulds (1). Deze aanmerking geldt inzonderheid omtrent de boeren, die voor de tafel hunner Heeren rijst en koorn maaijen, doch voor zich zelven slechts de *Dura* behouden, van welke zij brood maken zonder gest en zonder smaak; welk brood, op een vuur van gedroogde koe- en buffelsmest gebakken, nevens water en rauwe uijen, het geheele jaar door hun voedsel uitmaakt, gelukkig genoeg als zij 'er van tijd tot tijd wat honig,

(1) DENON D. II. bl. 40.

nig, kaas, zure melk en dadels bij bekomen en zich op de feestdagen aan vleesch mogen vergasten. Hunne gansche kleeding bestaat in een grof blaauw linnen hembd en een zwarten mantel van dun en grof doek. Eene lakensche muts met eene roode wrong dekt hun hoofd; armen, beenen en borst blijven naakt, de meesten dragen zelfs geene broeken. Hunne woningen zijn aarden hutten, vol rook, vocht en vuilnis en bovenal vol kommer voor de plunderingen der zwervende *Arabieren*. Van dezen toestand verschillen de geringe arbeiders in de steden maar weinig, wier schamele armoede te aanstootelijker afsteekt bij de overdaad en pracht der vermogenden (1).

De merkwaardigste werktuigen in *Egypte* zijn die, welke strekken om den zegen der vruchtbare wateren van den *Nyl* allermeeft te verspreiden en allerlangst te bewaren. Velerleije schepraderen brengen het water van lagere naar hoogere plaatsen, alwaar het door afschuttingen voor het wegvloeijen bewaard wordt. In *Op-per-Egypte* zijn dezelve min kunstig zam-

men;

(1) VOLNEY D. I. bl. 180—195.

mengesteld, dan in *Neder-Egypte*; de verdeeling van het water schijnt aldaar echter met meer overleg, dan wel alhier gemaakt te zijn. Alle deze waterwerken worden door rosmolens gedreven, even als de korenmolens, zonder dat men ergens water- of windmolens aantreft (1).

Men ploegt en dorscht met ossen; het gebruik van wagens en karren voor den landbouw kent men niet; in plaats van schop, vork of spade bedient men zich in het opnemen van modder, mest of aarde van de beide handen (2).

Het bereiden van *Salammoniak* uit roet van gebrande mest van allerhande dieren is zoo veel te opmerkelijker bij de *Egyptenaars*. Kleine meisjes verzamelen de mest, die de kemels en ezels op weg laten vallen; deze mest wordt met kort stroo, hetwelk van den dorschvloer komt, vermengd en tot koeken gemaakt, die tegen de zijden der huizen of tegen de heuvels aan in de zon gedroogd worden. Het roet,

(1) NIEBUHR D. I. bl. 143—146. DE-NON D. I. bl. 319. BROWNE D. I. bl. 100.

(2) NIEBUHR D. I. bl. 146—147.

roet, welk zich van het verbranden dezer mestturf aan de wanden der boeren hutten zet, wordt tot geringen prijs aan den *Ammoniak*-fabriek verkocht. Aldaar wordt het in glazen flesfen gedaan, en drie dagen achter een in den oven gestookt, wanneer het begeerde zout den hals der flesfen vult (1).

Niet min belangrijk is de eijerbroederij door kunstwarmte. Dezelve geschiedt alleen in de zes koudere maanden, om dat in het andere jaargetijde vele eijers bederven, en heeft ook eeniglijk te *Kairo* plaats, waar zich de *Pacha* zelf deze broederij toeëigent, zoo dat elk, die eijers broeden wil, dezelve in zijne ovens brengt, alwaar ze door teekens onderscheiden en bij uitlevering der kiekens verantwoord worden. De ovens zijn gewelven van klei, in dezelve worden de eijers op planken naast elkan- der gelegd, zoo dat zij zich onderling niet aanraken. Vijf- of zesmaal daags worden zij zachtens geschud; met den achtsten dag onderscheidt men reeds derzelver vrucht-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 147—149. PO-
COCKE B. V. H. 10. BROWNE D. I. bl. 121.

vruchtbaarheid ; na twee en twintig dagen vindt men de ledige doppen. Men zorgt voor de gelijkmatige warmte , die tegen het uitkomen der kiekens tot op den trap der dampkringswarmte verminderd wordt ; voorts worden de kiekens in onderaardsche hokken opgekweekt (1).

Overvloed van suikerriet in *Egypte* zou de suikerfabriek te *Kairo* in staat stellen, om gansch *Konstantinopelen* van suiker te voorzien, indien niet de geldvorderingen door de Regering dezen tak van nijverheid te zeer hadden onderdrukt. De *Egyptische* suiker was wel eer zeer vast en wit van korrel , daarna is zij zeer schaars en slecht geworden (2). Men maakt ook buskruid, maar zeer ruw (3).

Lijwaten, wollen en zijden stoffen zijn de handwerken , waarmee de *Egyptenaars* niet alleen zich zelve kleeden , maar waarvan zij ook, wat ten minste de eerstgenoemden

(1) NIEBUHR D. I. bl. 149—151. PO-COCKE B. V. H. 10. BROWNE D. I. bl. 121, 122.

(2) BROWNE D. I. bl. 120.

(3) VOLNEY D. I. bl. 196.

den betreft, verzendingen plegen te doen naar de *Barbarysche* kust, door gansch *Turkye*, naar *Italië* en *Frankryk*. Onder het wollen-handwerk behoort het breedgestreepte tapijtwerk tot kussens voor *Divans* of *Sofa's*; de zijden stoffen worden met bloemen en goudene draden opgeluisterd en dienen zoo wel tot overtrekzels van kostbare *Sofa's* en peuluwen, als tot kleeding, tooi en zakgebruik der vrouwen; de satijnen en tassen schijnen de minste verdiensten te hebben. — Het vlas wordt met geen wiel, maar aan een rokken uit de hand gesponnen, evenwel niet aan zulken fijnen draad als het *Egyptisch* vlas vermaard gemaakt heeft in den ouden tijd (1).

De oorspronkelijke neiging der *Turken* tot den koophandel maakt van de gelukkige ligging van *Egypte* geen minder gebruik, dan zulks van oudtijds geschiedde. Men heeft te *Kairo* sterk gebouwde, ruime, gemakkelijke en zindelijke magazijnen, waar de verkooping in het groot worden gehouden, terwijl men op de markten in het klein gerijf kan vinden, alwaar men ver-

(1) POCOCKE B. IV. H. 5.

verscheidene rijen van winkels aantreft met allerlei waren rijkelijk voorzien. Elk bijzonder koopbedrijf heeft 'er zijne afzonderlijke wijk; ook heeft men vele makelaars, die den kooper en verkooper even vaardig dienen. Van de uitgaande waren is het ruwe leder een voornaam artikel; men rekent de huiden, welke men uitvoert, op zeventig of tagtig duizend. Van den saffraanbloem, die in het einde van Bloeimaand en het begin van Zomermaand wordt ingezameld, en welks verkoop op eene algemeene markt geschiedt, die omtrent dertig dagen duurt, wordt van vijftien tot achttien duizend *Quintalen* ingezameld, hetwelk meestendeels wordt uitgevoerd. Het lijwaat, de katoen, het *Salamoniak*, maar de rijst vooral maken de hoofdartikels uit van den *Egyptischen* handel. De duurte en slechtheid van de suiker doen de *Europeërs* de *Americaansche* boven de *Africaansche* verkiezen; ook schiet 'er van het gele wasch zeer weinig in *Egypte* ten uitvoer over. Tot de doorgaande goederen, die over *Egyptischen* bodem worden gevoerd, behoort vooral de *Arabische* gom, waarvan jaarlijks in

Wijn-

Wijnmaand zes of zeven honderd *Quintalen* in twee of drie kleine *Karavanen* door de *Arabieren* uit *Afis* tot op een kwartier uur gaans van *Kairo* worden aangevoerd. Zij verkoopen de gom in onbereide en te samen genaaide vellen bij de roes en gedoogen de opening der pakken niet, voor de koop getroffen is, zonder eenige terugneming of vergoeding bij ontdekt en aangewezen bedrog; zij ruilen daarvoor kleederen, geweer en andere behoeften en vertrekken daarna onmiddellijk weder naar de woestijnen. Ook komen 'er jaarlijks van Grasmaand tot in Zomermaand meerdere *Karavanen* uit de binnenlanden van *Africa* met gom, tamarinde, elpenbeen, slaven, papegaaijen, struisveders en stofgoud, waarvoor zij lijwaat, korallen, barnsteen, sabels en allerhande kleederen terug nemen; de gom, door de *Karavanen* aangebragt, beloopt jaarlijks tuschen de vier en vijfduizend *Quintalen*. Uit *Arabie* ontvangt men de koffij, wier uitvoer naar *Europa* even als de invoer van *Americaansche* door de wet verboden is, maar die echter met handvulling der tolbedienden en onder oogluiking der Regering pleegt te geschieden. De han-

handel in senebladen uit *Opper-Egypte* is aan de Regering verpacht en brengt dezelve jaarlijks bijna zestig beursen op. Uit *Europa* krijgt men *Languedoks* laken, *Americaansche* cochenille, *Indische* specerijen, en voorts tin, blik, ijzerdraad, naalden, glaskoralen, kwikzilver, lood en eenige mesfen (1).

De scheepvaart staat in geen en deele met den handel der *Egyptenaars* gelijk. Hunne vaartuigen in de *Roodde zee* zijn slegt gemaakt, gaan diep en hebben eene scherpe kiel, schoon ze veelvuldige banken en klippen moeten vermijden, en worden overladen met manschap en goederen. De bedrevenheid van derzelver stuurlieden bestaat vooral, maar is ook groot, in het ontwijken der bedekte klippen. Tot de gansche vaart op de *Roodde zee*, zegt men, dat zij slechts zeven en dertig schepen bouwen en nauwelijks in staat zijn, om de verongelukte telkens met nieuwe te vervan-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 136—141. POCOCKE B. IV. H. 3. BROWNE D. I. bl. 116, 117. VOLNEY D. I. bl. 197—200.

vangen (1). De speelvaartuigen, waarvān men zich integendeel te *Kairo* op den *Nyl* bedient, zijn ligt en van bevallig maakzel, en voeren van vier tot acht roeijers; door vrouwen gebruikt zijn zij met een geheel verdek'gessloten, voor de mans zijn zij van boven alleen overdekt; men kan deze vaartuigen, als de gondels te *Venetie*, huren (2). Nog heden, even als in de allervroegste tijden, bevaart men den *Nyl* met vlotten van groote witte tonnen gemaakt. Ook ziet men 'er kleine vlotten van kalebasen, op welke een persoon de rivier oversteekt. Dompelaars verbergen somtijds hun hoofd onder eene groote kalebas, en, alzoo de watervogels naderende, grijpen zij ze bij de pooten (3).

Hoogstbelangrijk voor den *Oosterfchen* handel is bij den *Egyptenaar* de inrigting der *Karavane*, die jaarlijks naar *Mekka* trekt. Men zegt, dat men op gelijke wijze

ze

(1) BROWNE D. I. bl. 118.

(2) BROWNE D. I. bl. 130.

(3) BROWNE D. I. bl. 103. — *POCOCKE* acht dit een ongelooflijk verzelzel. B. IV. II. 9. Volgens *MACARTNEY* doen de *Chinezen* hetzelfde, hun hoofd in eene ton verbergende.

ze ABRAHAM's graf welcer gewoon was te bezoeken, als men zints MAHOMED's dood deze bedevaart doet naar deszelfs graf zoo wel, als naar dat van den Vader der geloovigen. Het verwisfelen der dekkleederen van beider graven is de eigenlijke plegtigheid van dezen togt. Dezelve worden te *Kairo* van zwart damast met goud geborduurd vervaardigd, en derzelver overgift aan hun, die ze zullen henen voeren, gaat met den staatigsten optogt gepaard, waarbij godsdienstige verrukking velen aangrijpt, zoo dat het schuim van den muil der kemelen, die met deze hoogwaardigheden worden beladen, en die te voren nog nimmer eenigen anderen last mogen getorst hebben, als iet heiligs weggenomen wordt. Een ongemeen rijk voorhangzel voor de deur van het huis te *Mekka*, tien voet lang en vijf voet breed, met verscheidene beeldtenissen en *Arabishe* letters met goud op eenen rooden en groenen grond gestikt, wordt ter aanrakinge van het volk langzaam rondgedragen. Niet minder dan honderd drie en zestig artikelen worden door *POCOCKE* bij den optogt der *Karavane* zelve onder-

VI. DEEL. P. sebet.

scheidenlijk opgenoemd. Alle de kemels, bij dezelve in gebruik, zijn geel geverfd en pronken met onderscheidene sieraden, hebbende voorts onder den zadel een grof kleed, om ze bij den nacht te dekken. Na den plegtigen uittocht uit *Kairo* trekt de *Karavane* zonder eenige orde een uur gaans voort, en legerd zich dan neder onder tenten gedurende acht dagen, die in allerlei vermaak worden doorgebracht onder een veelvuldig bezoek uit de stad, waarna de eigenlijke reis aanvangt. Deze *Karavane* bestaat wel uit veertig duizend man en drijft een zeer grooten handel. Bij hare terugkomst brengt zij eene menigte van *Persische* en *Indische* waar mede. Eene andere *Karavane* vertrekt van *Damascus* met gelijke geschenken als deze. De oude voorhangzels en dekkleederen worden aan stukken gesneden en als heilige overblijfsels onder de voornaamste lieden uitgedeeld. Ten minste eenmaal deze bedevaart naar *Mekka* gedaan te hebben wordt een onvermijdelijke pligt geacht, waarvan men zich eeniglijk kan ontslaan, door eenen anderen bedevaartganger in zijne plaats te zenden en vrij te houden op de reis. Velen

len herhalen dezelve meermalen , zonder daarom deugdzamer dan anderen bevond te worden , integendeel zeggen de *Joden* en *Christenen*: „ let op hem , die eens naar „ *Mekka* is geweest ; heb niets met hem te „ doen , die deze reis tweemaal gedaan „ heeft , maar verhuis uit de buurt van „ den driedubbelden bedevaarder” Honderd dagen verloopen 'er met deze reis. De *Karavane* van *Damascus* vertrekt ten zelfden dage en ontmoet de andere te *Bedder*. Zij blijven drie dagen te *Mekka* en gaan dan naar den berg *Arrafat* , omtrent zes uren gaans van daar , alwaar zij ter gedachtenisse aan *ABRAHAM* hunnen Godsdienst verrigten. Na twee dagen toevens trekken zij nog derde half uur verder naar *Munna* , alwaar zij het feest der offerhande vierden. Van *Munna* keeren zij naar *Mekka* , *MAHOMED*'s geboorteplaats , te rug en vertoeven 'er twaalf dagen. Wanneer de kooplieden in dien tijd niet klaar komen met hunne zaken , verkrijgt men nog een verlof van twee of drie dagen door aan den *Emir Hadsj* , of Bevelhebber der *Karavane* , een geschenk te geven , welk langer vertoef echter op den terugtocht weder wordt ingehaald.

haald. Van *Mekka* reizen zij in zes dagen naar *Bedder* terug, van waar zij in drie dagen naar *Medina*, bij MAHOMED's graf, gaan. Na ook hier drie dagen vertoeft te hebben, keeren zij langs eenen anderen weg naar *Kairo* weder (1).

Het reizen binnen 's lands wordt uit hoofde van den onherbergzamen grond, niet min zorgvuldig ondernomen, dan de voorziening in zoo verre togten. Men heeft naauwkeurig gestelde wegwijzers met bijzondere opgaaf der waterplaatsen en derzelver gesteldheid (2). De mans reizen te paard, de vrouwen op ezels. Men begeeft zich vroeg op weg en pleistert onder de schaduw, het geen men dikwijls herhaalt, om een kwartier uur lang te kunnen rooken en koffij drinken. Geringe reizigers hebben slechts eene waterfles aan den zadel hangen; groote Heeren hebben een paard of kemel met waterzakken beladen achter zich, en gaarne laten zij zich door eenen knecht volgen. Des nachts gebruiken zij
zel-

(1) POCOCCHE B. IV. H. 9. en B. V. H. 11 en 12.

(2) DENON D. II. bl. 254.

zelden tenten, maar slapen in 'de opene lucht op een bloot vloerkleed. Het kengkereedschap behoort vooral onder hunne reisbehoefsten, en strekt met den levensvoorraad wel twee of drie kemels tot genoegzamen last. In den donker hebben zij linnen vouwlantarens met koperen bodems en dekzels ter verlichting. Aanzienelijke vrouwen gebruiken draagzetels, die door twee kemels, of ook wel door eenen gedragen worden. Het gemeen bedient zich op reis van de kemels zelve en plaatst zich dan boven op derzelver last, van waar zij met eenen geweerhaakten stok het dier drijven en bestieren (1). Acht dagen lang kan de kemel in de woestijn zonder water blijven en van het kleine heestergewas leven, het geen dezelve voortbrengt, benevens een weinig graan, hetwelk als meel in wat water wordt gemengd; zelden struikelt hij en nimmer legt hij zich neder dan ter plaatse, waar water is. Zijn gang verschilt niet veel in snelheid van den gewonen tred des voetgangers, maar is onvermoeid: de dromedaris echter is onder de kemels als de ha-

on-

(1) ПОСОКЕ B. IV. H. 3.
P 3

zewind onder de honden. Dit dier is eeniglijk voor den zadel geschikt, wordt met een touw door den neus bestierd, knielt, wanneer men op- of afstijgt, heeft een zeer gemakkelijken draf en is sneller dan het vlugste paard. Het paard zelf, hetwelk op stal en in het land gebondene pooten heeft, is niet geschikt tot lange togten; om de twee uur behoeft het water, maar vergenoegt zich met eenmaal op den dag gevoederd te worden; het rent snel, draaft nooit, is overmak en slaat nimmer achteruit. De ezel is het allerzachtste en veiligste dier om te bereiden. Alhier op geheel eigen grond steeds vlug en vrolijk, brengt het in den naturelijken stap of snellen galop den ruiter spoedig over den langen weg. „Terwijl de gezadelde paarden — zegt DENON — voor wagens dienen, zijn de ezels de huurkoetzen, welke men in alle de straten van *Kairo* gereed vindt staan (1).”

Onder de middelen van bestaan voor den landman verdient nog, om derzelver bijzon-

(1) POCOCKE B. IV. II. 9. DENON D. II. bl. 223. D. I. bl. 242.

zonderheid, opgenoemd te worden hunne duiven- en bijenteelt. In *Egypte*, maar in *Oppe-Egypte* bovenal, is het duivenhuis een voornaam deel van 's landmans' vermoegen. Soms wordt het gebouwd met verscheidene kleine spitsen, die het fraaiste aanzien geven aan het dorp; anders maakt het het bovenste gedeelte uit van de woningen der landlieden, die de duivenmest zeer hoog achten voor de aankweeking van komkommers en meloenen. Men heeft een spreekwoord, hetwelk de waarde der duiventeelt aanduidt. „Die een duiven-„ huis rijk is, behoeft voor de uithuwelij-„ king zijner dochter niet te vreezen.” Wat de bijen betreft, men belaaft eene boot met derzelver korven ten tijde als de honig verteerd is, men zakt daarmede de rivier af, men blijft den dag over liggen ter plaatse, waar de bijen wasch en honig inzamelen, men houdt deze reis twee maanden of zes weken lang uit, en keert dan met eenen overvloed van wasch en honig weder (a).

Men

(1) Pococke B. IV. H. 6. Denon D.
bl. 193 en 315.

(a) Pococke B. IV. H. 9.

Men heeft in den handel drie verdeelingen voor de maat, doch wel zes voor het gewigt, wier opgaaf, bij gebrek aan vergelijking, niet belangrijk zou zijn. In *Kairo* is de munt van *Egypte*; men slaat 'er goud, zilver en koper geld. Aan de eene zijde leest men den naam van den regerenden *Sultan*, aan de keerzijde het woord *Misr* nevens het jaargetal. Ook is men gewoon bij *Beursen* te rekenen, waarvan de waarde op vijfhonderd *Piasters* geacht wordt (1).

De algemeene taal in gansch *Egypte* is de *Arabische*, die der *Europeërs* in dat land is de *Italiaansche*, schoon vele *Mahomedanen* te *Alexandrie* verscheidene andere *Europefche* talen gemakkelijk spreken (2). Het papier, op hetwelk de *Egyptenaars* schrijven, moet vooraf glad gemaakt worden, om dat zij het alzoo beter met hunne rieten schrijfspennen en dikken inkt kunnen gebruiken (3).

De *Egyptische* bouwkunde is zeer gebrek-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 142, 140. BROWNE D. I. bl. 122, 123. POCOCKE B. IV. H. 3.

(2) NIEBUHR D. I. bl. 50.

(3) NIEBUHR D. I. bl. 141.

E.

e verdeelingen
voor het ge-
k aan vergelij-
n. In *Kairo*
laat 'er goud,
de eene zijde
n regerenden
woord *Misr*
men gewoon
an de waarde
t wordt (1).
ch *Egypte* is
opeërs in dat
n vele *Maho*-
eidene andere
spreken (2).
Egyptenaars
emaakt wor-
r met hunne
inkt kunnen

is zeer ge-
brek-

140. Brow-
e B. IV. H. 3.

E G Y P T E. 433

brekkig en hunne bouwstoffen zijn van de
ergste soort; ongebakken steen, van aarde
en gehakt stroo gemaakt en in de zon ge-
droogd, dient hun tot gewoon metzelwerk;
papier tot vengsterglas, welk laatste den
voornamen alleen mag gebeuren (1). Op
sommige plaatsen zijn de hoeken der ge-
bouwen van gehouwen of gebakken steen.
Slechts vijf voet hoog reikt de muur der hui-
zen; boven op denzelfen rust een hout ge-
timmerte, met groote naar buiten uitge-
werkte vengsters, om een ver gezigt op
straat te hebben. Waar de huizen meer
dan twee verdiepingen hebben, naderen zij
door dit vooruitspringen elkanders gevels
zoo zeer, dat de straten somber en donker
worden (2). De daken zijn plat, met
steenkalk of somtijds slechts met aarde ge-
dekt. Dennen of eikenhout uit *Asie* en ook
palmhout en acacia uit *Opper-Egypte* wor-
den bij het getimmer gebruikt. Boven het
midden hunner zalen hebben zij een koc-
pellantaren om licht, of ook wel een luik
om lucht te ontvangen, in welk geval een

(1) BROWNE D. I. bl. 107.

(2) DENON D. I. bl. 100.

gespannen doek het indringen der zonnestralen belet. De benedenvertrekken dienen tot kelders en keukens, 'de bovenvertrekken worden om de gezondheid bewoond (1). Trappen, vengsters, ovens, keukengereedschap, alles is in deze gebouwen al mede van slijk en gehakt stroo, zoo dat alleen de onveranderlijkheid der luchtsgesteldtenis, volgens DENON, den *Egyptenaars* borg is, dat niet ten eenigen tijde eene wolkbreuk hunne steden doe smelten en in zaailand verkeere (2). Al wat te *Kairo* dragelijk gebouwd is, is der *Mamelukken* werk, en echter vertoont hetzelfde slechts een mengzel van trotschheid en onkunde. Zij bedienden zich tot het aanleggen hunner reusachtige gestichten van alle bouwstoffen, die het naast onder hun bereik waren, en gebruikten ze, zoo als ze hun voor de hand kwamen. De *Arabische* bouwmeesters daartegen hebben over het algemeen beter gebruik gemaakt van de overblijfselen der oudheid, schoon zij almede hunnen eigen smaak onder dezelve vermengd hebben. De
Tur.

(1) POCOCKE B. V. H. 5.

(2) DENON D I. bl. 248.

Turken, thans geene zuilen meer vindende van het overoude *Egypte* en van tijd tot tijd *Moskeën* bouwende zonder de oude ooit af te breken, laten zich door de *Franken* zuilen bij het dozijn bezorgen, die ze te *Carara* van allerlei grootte opkoopten. Alle de *Saraceensche* sieraden boven aan deze kolommen geplaatst, zijn van een armhartigen *Grieksch* stijl en leveren het elendigst mengelmoe van smaak in de bouwkunde op, welk men zich kan verbeelden. Hunne torens en begraafplaatsen zijn de eenigste gebouwen, waarbij zij den *Araabischen* stijl onvervalscht hebben behouden. Men vindt wel in deze gebouwen het hoofdvereischte u. s. v. g. hevigheid, maar men vermaakt zich met den rijkdom der sieraden, zonder overladen te zijn, en in de fraaiheid der zamenstelling, die nergens eenige schraalheid van den stichter laat vermoeden. De begraafplaats der *Mamelukken* is daarvan een voorbeeld, daar het buiten de muren en puinhoopen van *Kairo* als eene nieuwe marmere stad oprijst, met hare gebouwen op zuilen gesticht en koepels, door schilderwerk, snijwerk en verguldsel in het oog vallende, zoo dat boomen alleen in dit

dit rijk des doods ontbreken, om het in eenen lusthof te verkeeren, of liever om de uiterste belagchelijkheid te voltoojen van der menschen trotschheid in de gedenkteeken hunner nietigheid (1).

De vertrekken der vrouwen zijn in de *Egyptische* huizen het fraaist versierd: die der mans onderscheiden zich door eenvoudigheid (2). Men heeft afzonderlijke kof-fijhuizen in de steden, die nogtans zelden door de Grooten des lands worden bezogt (3). Dezen hebben daartegen hunne lusthoven met geheel eigene vermaken, wel niet met lange en trotsche lanen noch ook met afwisselende en bevallige slinger-paden, wyl vermoelijng buiten den rang der *Oostersche* vernaken gesloten is, maar met de schoonste groepen van *Sycomoren*, onder wier nederhangende takken en meer dan koelen lommer men tenten nadert, welke men naar welgevallen openzet voor de welriekende geuren van oranje- of jasmijn-boschjes, en in wier midden men zich op

(1) DENON D. I. bl. 217—220.

(2) BROWNE D. I. bl. 108.

(3) POCOCKE B. IV. H. 5.

op weidsche tapijten en zachte kussens nederlegt onder het genot van al dien *Oosterfchen* wellust, die den mensch tot een louter zinnelijk wezen verlangt (1).

De *Egyptenaars* zijn, wat den Godsdienst betreft, in *Joden*, *Christenen* en *Mahomedanen* onderscheiden. De *Joden* hebben in *Kairo* zes en dertig *Synagogen* en eene te *Oud-Kairo*, waarin, naar hun voorgeven, *JEREMIAS* de *Profeet* zelf geleerd heeft; onder hun is ook eene bijzondere gemeente van *Kareërs*, die zich aan de wet houden met verwerping van alle *Rabbynsche* overleveringen (2). De *Christenen* zijn de *Kopten*. Zij blijven steeds bij de begrippen van *EUTYCHES*, wegens de eenheid der nature in *CHRISTUS*; zijnde voorts in gevoelens wegens het H. Avondmaal en eenige andere stukken met die der *Roomfche* kerk meer eenstemmig, dan de *Griekfche Christenen*. Onder hun zijn kloosters, waar de eenvoudigheid der allervroeg-

(1) *DENON* D. I. bl. 199—201. *VOLNEY* D. I. bl. 254.

(2) *POCOCKE* B. IV. H. 4.

vroegste eeuwen bewaard blijft. Men gebruikt in dezelve schier niets dan water tot drank, en grof brood en peulvruchten tot spijs; wordende wijn en vleesch zeer zeldzaam aldaar aangeroord. Elke kloosterling heeft zijnen eigen tuin, eigen gevoelte en eigene waterput; overigens bestaan de kloosters van de algemeene liefdadigheid. In dezelven heerscht de diepste onkunde van de wereld en alle menschelijke zaken. Zij bewaren eenige *Koptische* en *Arabische* handschriften; tot wier verdere afschrijving verlof van den *Patriarch* gevorderd wordt. BROWNE vindt in een klooster een *Arabisch* en *Koptisch* woordenboek, het Oude en Nieuwe Verbond, nevens de werken van GREGORIUS den *Nazianzener* in het *Arabisch*. Priesters en ledematen in de *Egyptische* gemeente staan als even onkundig te boek. De eerdienst wordt in de *Koptische* taal verrigt, welke men naauwelijks meer verstaat, doch eene *Arabische* overzetting komt daarbij der onkunde te stade. De nacht voor de zonen feestdagen wordt in de kerken doorgebracht, ten einde men de feestdagen zel-

ve voor uitspanning vrij houde. De *Patriarch* der gemeente mag niet gehuwd zijn: den Priesters staat zulks vrij. Bij den ingang der kerk kust men den grond; onder den eerdienst is men op denzelven nedergezeten. De *Patriarch* neemt de voetwafching der Priesteren waar en doet eenmaal in het jaar eene stichtelijke redevoering. De Priesters prediken nimmer, slechts gemeene handwerkslieden zijnde, die zich voldaan houden met het verrigten van den gewonen eerdienst. De rustdag wordt zeer streng gevierd, en een veelvuldig vasten naauwkeuriglijk in acht genomen. De besnijdenis wordt eenigen tijd voor het aangaan des huwelijks verrigt; de echtscheiding is gemakkelijk te verkrijgen. Bij den Doop wordt het kind driemaal in het water gedompeld en tevens van het Vormzel zoo wel, als van het H. Avondmaal, door den Priester bediend. De Doop geschiedt eerst na eenige weken of wel maanden; vroeger in levensgevaar komende, ondergaat het kind eene gewijde Zalving (1).

De

(1) Pococke B. IV. H. 4. B. V. H. 7.
Browne D. I. bl. 66, 113, 114.

De *Mahomedanen* volgen de voorschriften van den *Koran*. Zelden kunnen zij, die niet bijzonder tot geleerden zijn opgebragt, lezen. Het geloof der voorbeschikking is zeer diep geworteld in hun hart, doch doet hun zich beter in tegenspoed dan in voorspoed gedragen; en maakt hun zorgeloos tegen de pest. Uiterlijke plegtigheden zijn bij hun van hoog aanbelang. Hunne gebeden zijn kort, maar komen dikwijls en worden door hun gaarne openlijk verrigt, gelijk zij ook meermalen op een algemeen bezoek water eischen tot godsdienstige reiniging hunner handen. De *Arabieren*, die in tenten wonen, ziet men zelden bidden. De tooverij heeft geen gering deel in alle hunne gevoelens; inzonderheid vreezen zij het booze oog, waardoor men kinderen het bederf zou kunnen op het lijf zenden; zout in het vuur te werpen schijnt hun het beste middel om deze tooverkracht te verbreken. De geringste *Turk* acht zich boven den aanzienlijksten *Christen* verheven (1); daartegen heeft men bijzonderen eerbied voor krank-

zin;

(1) Pococke B. IV. H. 5.

zinnigen, dien men door eenen godlijken geest angeblazen acht; men noodigt hun overal gemeenzaam aan tafel, het gemeen zelfs kuscht hun de handen, en onderhoudt hun in eene afzonderlijke *Moskee* te *Kairo*. Even zeer prijzen zich de *Dervis* door hunne gewillige armoede bij hun aan, zijnde de armoede door de *Turken* in anderen zoo hoog geacht als voor zich zelven zorgvuldig geschuwd (1). Aan dezulken, die hun gansche leven doorbrengen met *Allakt* te roepen aan den hoek van een ouden muur, of zich allerlei kastijdingen en kwellingen aan te doen, worden, na derzelver dood, heilige graven gegeven en wonderdoende krachten toegekend, zoo dat men van de aanroeping des eenen verzachting voor de smarten der oogen, aan die des anderen verligting voor barende vrouwen verwacht. Ook steenen en boomen schijnen hun goede en kwade geesten tot verblijven te strekken. *DENON* zag eenen boom met haarlokken, tanden, kleine lederen zakjes en kleine vaandeltjes behangen,

en

(1) *POCOCKE* B. IV. H. 5.
VI. DEEL. Q

en in deszelfs nabijheid gedenksteen en eene algemeene zitplaats, zijnde voorts de gansche omtrek tot begraafplaatsen geschikt. Volgens hem waren alle die haarlokken en tanden zoo vele tooverteekenen of toovermiddelen, en begaf men zich opzettlijk ter dezer zitplaats, om geloften te doen (1). Zoo ook noemt men drie of vier plaatsen op de bergen, die een wondervermogen zouden bezitten: op de eene verzekert men, dat de grond altijd beeft; de andere heet de put der ongeloovigen; de derde heeft eene zoute bron met genezende kracht (2). Men heeft slangenbezweerders, die eene zekere orde uitmaken, tot welke zij worden ingewijd, schoon zij niet meer dan gochelaars en moedwillige sluiptrekkers zijn (3).

Het aantal der *Turksche* bedehuizen is buitensporig groot; in *Kairo* alleen telt men over de drie honderd *Moskeën*. In eeni-

(1) DENON D. I. bl. 256—260.

(2) BROWNE D. I. bl. 132, 133.

(3) DENON D. I. bl. 235—240. BROWNE D. I. bl. 131.

eenigen derzelven wordt dagelijks soep en andere mondbehoefte uitgedeeld aan duizenden van armen, gelijk men elders uit algemeene waterbakken in de behoefte der menigte voorziet. De voornaamste *Moskee* onderhoudt niet slechts een groot aantal armen, maar ook zeer vele personen, vermaard om hunne grondige kennis der *Turksche* godgeleerdheid en *Arabische* taal. De zuilen, die het dak van dit bedehuis schragen, zijn van marmer, de vloer is met *Persische* tapijten belegd. Een godsdienstig gesticht mag ook het gebouw heeten, door de *Sarazenen* op het eiland *Rouda* gesticht, hetwelk den *Nyl*-meter bevat, wiens schaal echter zoo verward, onvolkomen en onzeker door *BROWN* genoemd wordt, dat zij, die den trap van het wasfen des *Nyls* nauwkeurig willen gadeslaan, hunne waarnemingen liever doen op eenen vlakken grond, welken de rivier overstroomd heeft en die voormaals met derzelver oppervlakte waterpas lag; de openbare omroepers zelve zijn, volgens hem, niet te vertrouwen, wjl de Regering ze omkoopt, om het wasfen der rivier te

vergrooten en het ebben te verkleinen (1). De geestelijken der *Moskeën* heeten *Scheiks* of Opperhoofden; derzelver aantal is evenredig aan de grootte en inkomsten der *Moskeën*; een hunner is de Opperste, onder hem staan de voorlezers en oproepers tot het gebed; gewoonlijk geschiedt 'er Vrijdags eene redevoering voor de gemeente; uitmunten *Scheiks* worden tot *Kadis* of Regters bevorderd, onbekwame Regters tot Priesters verlaagd (1).

De Regering van geheel *Egypte* is onder vier en twintig *Beys* verdeeld, die, na den *Pacha* of Stedehouder van den Groeten Heer, de aanzienlijkste posten bekleeden. Zij worden uit de *Mamelukken* verkoren, die van ouds her en nog heden voor het meerder gedeelte slaven zijn, uit *Georgie*, *Circasie* en *Mingrelie* afkomstig. De overigen zijn *Europesche* krijgsgevangenen, die hunnen Godsdienst aan de voorregten van dezen stand hebben opgeofferd. De Zaakverzorgers der *Beys* te *Constantinopolen* koo-
pen

(1) BROWNE D. I. bl. 104, 105.

(2) POCOCCO B. IV. H. 3.

pen jaarlijks een zeker aantal van deze slaven ter aanvulling der *Mamelukken* op, die ook wel door kooplieden ten dien einde ter markt gebragt worden te *Kairo*. Bij gebrek van allen toevoer voor genoegzame voltalligheid der *Mamelukken* worden ook wel *Neger*-slaven gebruikt. Men leidt de *Mamelukken* zeer zorgvuldig op tot hunnen stand. Zij worden in alle lichaams-oefeningen onderrigt en zelfs in de *Arabishe* letteren onderwezen, doch, schoon sommigen dezelve schrijven, kunnen anderen ze zelfs niet lezen. Altijd zijn zij in krijgsgewaad gekleed, met pistolen, dolk en sabel gewapend. Eene groene muts met eene hoofdwrong dekt hun schedel. Het verder gewaad is als dat der overige *Turken*. De broek is van *Venetiaansch* grof karmozijn laken met roode muilen 'er aan vast. Zij laten den baard niet groeijen voor zij de vrijheid bekomen en reeds eenen hoogen rang beklommen hebben. Te paard hebben zij, behalve de reeds genoemde wapenen, nog zadelpistolen en eene krijgsbijl; in het veld dekken zij het hoofd met een helm en het lijf met een maliënkolder, onder het opperkleed. Hunne paarden zijn

de schoonste *Arabische*, waarvoor men van drie tot vier beursen betaalt (1). Zij trekken geene soldij, maar vinden hun onderhoud bij de *Beys* en andere Bevelhebbers, onder welke zij staan. Elk Bevelhebber, die eenen slaaf koopt, heeft regt 'er een *Mameluk* van te maken, welke naam eigenlijk eenen persoon beteekent, die eens anders eigendom is. De *Mameluk* ontvangt zijn paard en wapenen van zijnen meester, als mede een stel kleederen, hetwelk jaarlijks wordt vernieuwd. Door de edelmoedigheid hunner meesters, die zich van hunne bevordering eigene veiligheid belooften, door geschenken of belooningen van anderen en door eigene knevelarijen, weten zich deze krijgslieden gelds genoeg te verschaffen ter voldoening hunner gierigheid of losbandigheid; zij zijn echter meer vrolijk en dartel dan baldadig, meer op praal gezet, dan op ware eer, zelden gehuwd voor zij eenige post bekleeden, schier nooit begerig naar hunne oorspronkelijke vrijheid of ouderlijken

(1) Eene beurs wordt op 500 *Piasters*, de *Piaster* op 50 stuivers, en alzoo de beurs op f 1250 gerekend.

arvoor men van
(1). Zij trek-
hun onderhoud
hebbers, onder
ber, die eenen
een *Mameluk*
eigenlijk eenen
anders eigen-
ngt zijn paard
ter, als mede
jaarlijks wordt
bedigheid hun-
hunne bevoor-
ooven, door
an anderen en
ten zich deze
verschaffen ter
of losbandig-
lijk en dartel
gezet, dan op
or zij eenige
begerig naar
d of ouderlij-
ken

asters, de *Pias-*
eurs op f 1250

ken Godsdienst, doch door de *Arabieren* gehouden voor slechte onderhouders der *Mahomeduansche* wet en algemeen bezoe- deld met de onnaturelijkste ondeugd (1). De algemeene onvruchtbaarheid hunner hu- welijken is hoogstopmerkelijk bij de bijzonde- dere kloekheid en welgemaaktheid hunner personen. *BROWNE* denkt aan opzette- lijke misdragten hunner vrouwen, om dat hare kinders geen rang of titel van hunne vaders erven: hoe onaannemelijk de- ze redegeving schijnt, nog onaannemelij- ker schijnt het als bloot toeval, dat acht- tien, hem naauwkeurig bekende, *Beys* slechts twee levende kinders hadden (2). Door gunst

(1) *VOLNEY* D. I. bl. 177.

(2) Zederd vijfhonderd en vijftig jaar, dat 'er *Mamelukken* in *Egypte* zijn, heeft niemand hunner een voortdurend geslacht voortgebracht. Al de kin- ders sterven, zegt *VOLNEY*, in hun eerste of tweede jaar. Ook de *Turken* ceelen in dit lot in *Egypte*, ten zij ze vrouwen des lands nemen, waartoe de *Mamelukken* niet willen komen. — De *Europeſche* gewasfen planten zich niet voort in *Egypte*; zoo ook ſchijnen de ſchoonſte menſchen van den voet des *Caucasus* niet te kunnen verme- nigvuldigen aan den *Nyl*. — Dit is de oplossing van *VOLNEY*. D. I. bl. 103—105.

gunst of verdienste klimt de *Mameluk*, die ontzaggelijk is in het veld wegens persoonlijk stoutmoedigheid, onvernioeidheid en vaardigheid te paard, maar van weinige waarde in geregelde veldslagen, zijnde min afgeregt op groote en vaardige wendingen en ontwikkelingen, langs verscheidene posten op tot dien van *Bey*, waarin hem zijne bijzondere gehechtheid aan eenig veelvermogen Opperhoofd het meest dienstig is. De aanvulling der *Beys* geschiedt door de verkiezing der overigen. Behalve hunne Landvoogdijen hebben zij nog andere waardigheden, welke de Groote Heer hun opdraagt; de een wordt Bevelhebber van *Kairo*, de ander Groot Schatbewaarder, een derde Geleider van de heilige *Karavane* en een vierde Opperlandvoogd van *Opper-Egypte*. Zij hebben het regt, om elk in zijne Landvoogdij de bijzondere Drost en andere Ambtenaars te benoemen en verkiezen daartoe liefst hunne eigene slaven. Hunne inkomsten loopen van drie tot zes tonnen gouds. De onkunde van vele *Beys* en derzelver Drost en Stedehouders in de steden en dorpen, doet hun gebruik maken van *Kopten* tot garing der inkomsten,

ten, inzonderheid wijl de omslag der belastingen zeer ingewikkeld en met vele plaatselijke kundigheden des lands verbonden is. De Opperregter wordt wel jaarlijks voor *Kairo* onder den naam van *Mulla te Constantinopolen* benoemd, die aan het hoofd van alle de *Kadis* of Wijkregters staat, maar de *Beys* voeren in hunne Landvoogdijen zelve de uitspraak in hoogstaangelegene zaken, waarin zij veel meer behoedzaamheid omtrent het regtsgebied en de uitspraak van anderen betoonen, dan schrandtheid of onomkoopbaarheid in hunne vonnissen. De *Kadis* genieten een tiende van de waarde der in verschil staande goederen (1).

De bronnen der inkomsten voor *Egypte*, als wingewest van *Turkyen*, zijn meest nog dezelfde als zij waren ten tijde der *Arabische Kalifs*. Zij bestaan in een tiende van alle voortbrengzelen des lands, in eene schatting op de landerijen, een hoofdgeld op de *Christenen* en *Joden*, en de tolregten op de *Karavanen* en derzel-

ver

(1) BROWNE D. I. bl. 75—82. VOLNEY D. I. bl. 94—127.

ver goederen , waarbij de *Beys* nog hunne eigendunkelijke eischen voegen. De zoutmijnen, de openbare baden , de huizen, waarin brandewijn verkocht wordt en de algemeene vrouwlieden , welke men zelfs in alle dorpen aantreft , brengen mede eenige regten aan de Regering op.

Elk bedrijf heeft te *Kairo* eenen bijzonderen *Scheik* , wiens groot gezag over de lieden tot zijn gill behoorende veel toebrengt tot de handhaving der orde , waartoe al mede het afsluiten der straten door bijzondere poorten in tijden van woeling dienstbaar is.

De Regering matigt zich , ondanks den wil van MAHOMED , den grondeigendom der landerijen als een veroveringsregt aan , en schenkt een groot deel van derzelver vruchten aan de Priesters en *Moskeën*. Alle deze landerijen worden in pacht of huur uitgegeven , wier drukkende last den landman te onder houdt. De huur wordt voor het geheele leven of een groot aantal jaren aangegaan ; de pachter zelf bearbeit den gehuurden grond , behalve ten tijde der overstroming , wanneer zijne handen te kort schieten , en ook wanneer de velden moeten

ten besproeid worden; daarom huurt hij nooit meer gronds, dan hij met eigen gezin kan bearbeiden.

De *Pacha* geniet voor zijne vertering duizend *Mahboub*s daags en vindt nog weinig voordeel door de kostbaarheid van zijnen staat; de *Bey* ontvangt de helft en bestrijdt daarmede slechts een klein deel zijner uitgaven (1); want talloos is het heer der bedienden in *Egypte*, die allen weder hunne bedienden en dezen derzelver onderbedienden, tot schier in het oneindige, hebben (2).

De bestiering der tollén en uitgaande regten is aan eenen Opperboekhouder en Opperpachter aanbevolen, die jaarlijks derzelver opbrengst in pacht neemt en bovendien nog gereed moet staan voor de eischen der *Beys*, wier willekeurigheid hem telkens verplicht schadeloosstelling te zoeken in grooter bezwaar op den handel of in even willekeurige brandschattingen op de onderscheidene ligchamen van *Europefche* handel

(1) BROWNE D. I. bl. 84—97. VOLNEY D. I. bl. 212. POCOCKE B. IV. H. 5. — 1000 *Mahboub*s zijn 3000 *Plasters* of 7500.

(2) DENON D. II. bl. 305, 306.

delaars in *Egypte* (1). Gelijk het alzo de *Beys*, dat is oorspronkelijke slaven, zijn, die zich alleen boven alle willekeur en knevelarij weten te verheffen, zoo zijn de eigenlijke slaven zelve, in dit land van algemeene onderdrukking, veel gelukkiger, dan elders; waar *Europefche* volkplantingen de gematigde of wel vrijheid ademde Regering van het moederland hebben overgebracht. Een slaaf, die in *Egypte* over zijnen Heer niet voldaan is, zegt slechts: „breng mij ter markt;” waarna de meester verplicht is, hem te koop te veilen. Eene flavin, door haren meester bezwangerd, is tot de vrijheid gerechtigd; en elke slaaf, die geld heeft, kan zich vrij koopen (2).

Het *Turkfche* gezag werd weleer door de krijgsbenden van den *Pacha* staande gehouden, maar is niet meer dan eene fchaduw des oppergebieds gebleven, na dat de *Mamelukken* zich zoo verre boven die

(1) VOLNEY D. I. bl. 212. In 1783 was de pacht duizend beursen.

(2) BROWNE D. I. bl. 75.

die krijgsbenden hebben weten te verheffen, dat zij schier tot bloote nachtwachts der steden verlaagd zijn, terwijl het gansehe krijgsvermogen in de handen der anderen is overgegaan. De magt van dezen is intusschen meer geducht geworden door het onvermogen der *Pacha's*, dan wel door eigene ontzaglijke sterkte, het geen de *Franche* wapenen bewezen hebben. Beter geoefend in groote krijgswendingen, meer ondergeschikt aan eene wijze krijgstucht en vooral met meer vereenigd beleid aangevoerd, zouden echter de wapenen in hunne vaardige handen geducht genoeg blijven voor vreemden, gelijk zij alhier zijn voor hunne eigene meesters, wien zij door de hoogste kostbaarheid en weelde niet min tot last, dan door hunne afgeregtheid op snelle en kleine krijgsvorgingen tot bescherming, strekken (1).

Wegens het huwelijk en de uitvaart der *Egyptenaars* zou nu nog eenig gewag kunnen gevorderd worden, indien hetzelfde be-

(1) VOLNEY D. I. bl. 159, 171, 173.
DENON op vele plaatsen.

bepaaldelijk te maken was van een volk, hetwelk onderling zoo aanmerkelijk in godsdienstbegrippen en zeden verschilt, als *Joden*, *Christenen* en *Mahomedanen*. Alleen het beweenen der afgestorvenen door gehuurde klaagsters en het wekelijks bezoeken der graven van bloedverwanten, schijnt onder allen gemeen te zijn (1).

Ter afbeelding der *Egyptenaars* heeft zich ons oordeel tot de *Kopten* bepaald en wel naar dat hoofd van den man, hetwelk bij *DENON* het meest overeenstemmend is met de beschrijving van *BROWNE*, waarbij wij het gelaat der vrouwe uit *NIEBUHR* voegen, terwijl de beschrijvingen en afbeeldingen van *POCOCKE* de kleeding hebben zamengesteld. Het eigenaardige van *Kairo* zelve zoo wel als van het karakter des volks voor te stellen was het doel des Teekenaars, die bij het onvoldoende van alle de beschrijvingen en het gebrekkige van alle de afbeeldingen,

waar

(1) *NIEBUHR* D. I. bl. 179, 180. *POCOCKE* B. IV. H. 5.

waar het op juistheid in bijzonderheden
aankomt, al de kracht van eigen oordeel
tot deze voorstelling heeft aangewend (1).

(1) Zie DENON Pl. XII. 2de rang N°. 1.
Vergel. met de opheldering D. III. bl. 132. voor
het hoofd van den man. NIEBUHR Pl. XXIII.
fig. 48. voor dat van de vrouw. Pl. XXII. fig.
32. voor den tulband, en Pl. XIII. voor het
stadegeziht. POCOCKE Pl. LIX voor de kleeding
van beiden, en Pl. LVII. en LVIII. voor klein-
dere bijzonderheden.

M A R O C C O.

Het Keizerrijk van dezen naam is een der magtigste Staten van geheel *Africa*. Hetzelve bestaat het westelijk gedeelte van *Barbarye* en maakt een groot gedeelte van het aloude *Mauritanie* uit. Het strekt zich uit van 28°30' tot 36° Noorderbreedte en van 7° tot 18°30' Oostelijke lengte van *Parys*; ten noorden bepaald door de *Middellandsche* zee, ten westen door den Oceaan, ten oosten door den Staat van *Algiers* en ten zuiden door de woestijn van *Sahara*. Het bestaat uit vier Koningrijken, dat van *Marocco*, van *Fez*, van *Tall-*
fez

lat en Suk, van waar de Oppervorst den naam van Keizer voert (1).

De luchtstreek, alhoewel zeer heet zijnde in de drie Zomermaanden, is echter zeer gezond zoo wel voor de *Europëers*, als voor de Inborelingen. De warmte van de noordelijke deelen des rijks verschilt weinig van die, welke men in *Spanje* en *Portugal* gevoelt; ook hebben de voorjaars en najaars regens aldaar op gelijke wijze plaats, die echter min veelvuldig in de zuidelijkste deelen zijn, alwaar de lucht dan ook veel heeter is.

Alhoewel de bodem nabij de kust en op het veelvuldige gebergte een schrale zandgrond is, zijn de valleijen en vlakten tussche *Larache* en *Marmora*, rodome *Marocco* en *Tarudant* geenzins onvruchtbaar en worden de binnenlanden des rijks inzonderheid geroemd wegens derzelver groeizaamheid ondanks den zeer gebrekkigen land-

(1) ST. SAUVEUR *Tableaux des peuples*. p. 16. SANÉ *Tableau Historique des peuples* T. 2. p. 343. *Voyage dans l'empire de Marocco en 1790 et 1791. trad. de l'Anglais*. Paris 1801. p. 69.

landbouw , wier verbetering schatten uit den grond zou ploegen (1).

De berg *Atlas* bevat vele ijzermijnen, waarvan de inwoners zich zoo weinig weten te bedienen, dat zij al hun ijzer uit *Europa* ontvangen ; in den omtrek van *Tardutani* heeft men kopermijnen ontdekt ; men zegt zelfs, dat de *Atlas* goud- en zilver-aderen zou hebben, wier opening de Keizer zou verbieden, doch hieraan wordt met even veel reden getwijfeld, als men zeker onderstelt, dat die berg eenen rijkdom van delfstoffen bevat, welken zich een meer verlicht en werkzaam Bestuur zeer zeker zou ten nutte maken (2).

Meloenen en granaatappels zijn, behalve vele andere vruchten, de grondeigene verkwikkingen voor de bewoners dezer streken (3).

De huisdieren van *Europa* vindt men alhier weder, maar vermeerderd met den kameel en den dromedaris, waarvan de laatste

(1) *Voyage* p. 52, 70, 79.

(2) *Voyage* p. 75. DAPPER *Africa* bl. 208.

(3) *Voyage* p. 53. DAPPER *Africa* bl. 208.

sten echter een vreemdeling schijnt. Deszelfs snelheid in het rennen is hier zoo groot, dat de ruiter verplicht is, zich het gelaat te bedekken, om de ademhaling vrij te houden, en daarbij zoo onvermoeid, dat men op eenen goeden weg honderd zeven en zestig uren gaans in den tijd van vier dagen zou kunnen afleggen. De runderen en schapen zijn klein; de huid der eersten en de wol der laatsten zijn de voorwerpen van zeer belangrijken handel. De paarden worden hoog geschat om derzelver vlugheid en moed, maar ontaarden door gebrek aan toevorzigt op derzelver stoeterijen (1). Onder de wilde dieren zijn de wolven en zwijnen het gansche rijk door veelvuldig; de leeuwen, tygers, en slangen van schrikkelijken aard worden meestal in de zuidelijker deelen van het rijk vernomen (2).

De veelvuldige rivieren en stroomen leveren rijken voorraad op van allerlei visch, waaronder de elst, de snoek en aal uitmunten,

(1) *Voyage* p. 75—77. DAPPER *Africa* bl. 208.

(2) *Voyage* p. 78.

ten; ook laat de zee niet na den kustbewoners hare bevolking te leveren (1).

De inwoners van dit rijk onderscheidt men in *Mooren*, de oude inborelingen des lands, en tentbewonende *Arabieren*, voorts in de herders, die op den berg *Atlas* rondzwerven en *Brebes* genaamd worden, en in *Joden*, *Christen-slaven*, *Renegaats*, en *Negerinnen* (2).

De *Mooren* zijn over het algemeen eer kloek dan klein van gestalte, doch meer mager dan zwaarlijvig. In de noordelijke deelen des rijks is hunne kleur bleekbruin; zuidelijker ziet men dit bruin hooger en hooger worden, zoodat men ze wel eens in blanke en zwarte *Mooren* onderscheidt, wanneer echter de beiden uitersten te sterk genoemd worden. Alle hunne ge-laatsstreken spreken duidelijk, zij hebben groote zwarte oogen, eenen haviksneus en zeer fraaije tanden (3). De

Moor-

(1) DAPPER *Africa* bl. 208.

(4) *Voyage* p. 27—38, 138—143, 154—162, 325.

(1) *Voyage* p. 245, 246. DAPPER *Africa* bl. 208, 209.

C O.

a den kustbewo-
ren (1).
lijk onderscheidt
inborelingen des
rabieren, voorts
erg *Atlas* rond-
worden, en in
Renegaats, en

et algemeen eer-
te, doch meer
de noordelijke
leur bleekbruin;
ruin hooger en
n ze wel eens
en onderscheidt,
en uitersten te
Alle kunne ge-
liijk, zij heb-
n, eenen ha-
nden (3). De
Moor-

9.

8—143, 154—

DAPPER *Africa*

M A R O C C O. 261

Moorsche vrouwen hebben over het alge-
meen weinig kleur en geringe aanvalligheid,
maar veel eer zekere onhebbelijkheid, wel-
ke hare bekoorlijkheden aanmerkelijk te-
genwerkt. Zij zijn zelden kloek van ge-
stalte, maar doorgaans zwaarlijvig; hare
huid is helderbruin, het gelaat rond, de
oogen zwart, de neus en mond klein
en de tanden glinsterend wit, maar de
handen en voeten zijn doorgaans grooter,
dan de schoonheid in her oog der *Europeërs*
dult. De *Africaansche* smaak let niet zoo
veel op de evenredigheid dezer deelen, als
wel op de zwaarlijvigheid der schoonen,
wier waardij in het oog van den *Maroc-*
caan toeneemt met het gewigt hares
ligchaams; ook heeft de zucht om te beha-
gen het tedere geslacht vericheidene kunst-
middelen doen uitvinden, om zich van de-
ze zijde aan het andere aan te prij-
zen. Het zij door het dagelijksch ge-
bruik dier middelen, het zij door het stil-
zittend en van alle huiszorg verwijderd le-
ven der vrouwen, het zij ook door den
invloed der luchtstreek, of eindelijk door
de samenwerking van dit alles, men ont-
moet ten minste in het gansche rijk

R 3 schier

schier geene magere vrouwen, maar zeer vele, die op deze schaal van begeerde evenredigheid zeer zwaar wegen (1).

De bevolking des rijks is zeer gering. Op den weg van *Marocco* naar *Salé* ontmoet de Reiziger geen dorp noch huis, schoon zeven dagreizen lang, behalve eenige tenten van zwervende *Arabieren*. De steden zijn, in evenredigheid des rijks, klein in getal en bij gebrek aan bevolking veelal vervallen. *Marocco* zelf, schoon de hoofdstad van het gansche rijk, heeft de schande van vele puinhoopen en ledig staande huizen te vertoonen, alles blijken dragende van de verderfelijkheid eenes willekeurigen en wreeden Oppergezags, hetwelk somtijds gansche steden en gewesten tot moord en plundering doemt (2).

De meest gemeene ziekten der *Maroccanen* zijn de waterzucht, oogontsteking, schurft, waterbreuken en verouderde zwellingen, alsmede afgaande koortzen, gal-koortzen en maagpijnen. De waterbreuken worden aan de verslappende warmte der

(1) *Voyage* p. 318, 321, 326.

(2) *Voyage* p. 84, 85.

der luchtstreek en nog meer aan het veelvuldig gebruik van warme baden, inzonderheid na de gemeenschap met het andere geslacht, toegeschreven. De oogkwaal schijnt te wijten aan het schitterend wit van alle gebouwen en de onachtzaamheid, om het gezigt voor het zonlicht te beschermen, terwijl het gebruik van eigenlijke zonnescermen een voorregt der Kroon is. Het schurft gelijkt bij hun zeer veel naar de melaatsheid der Ouden en schijnt erfelijk geworden. De waterzucht en zwellingen eindelijk worden aan de gebreken van het voedsel toegeschreven (1).

De *Kouskous* of *Cuscasoo*, op gelijke wijze alhier als bij de *Jalofs* bereid (2), is dagelijks in gebruik, doch daarbij ontbreekt het niet aan osfen- en schapenvleesch noch gevogelte, welk alles tot zeer lagen prijs verkrijgbaar is en in overgrote mate gebruikt wordt. Tot hunnen drank gebruiken zij rozijnwijn, mede, dadelwijn, geiten- en kemelsmelk, zijnde andere wijn- en sterke dranken door de wet van MAHO-

MED,

(1) *Voyage* p. 24, 25.

(2) Zie boven bl. 166.

MED, die zij volgen, verboden; evenwel komt hun de gelegenheid zelden voor, om dezelve te overtreden, zonder dat zij voor de verzoeking bezwijken. De tijden tot spijsgebruik zijn juist bepaald en worden naauwkeurig gehouden. De vrouwen spijzen afzonderlijk; de kinders eten bij de slaven en worden niet veel beter, dan dezelve, behandeld. Men dient de spijs voor op een houten blad, hetwelk tot tafel strekt; rondom hetzelfde zit men met de beenen kruisfelings op den grond; voor den maaltijd wast men de handen. Deze reinheid is zoo veel noodzakelijker, daar men zich van mes noch vork bedient, maar het vleesch met de nagels afscheurt en de *Kouskous* met volle vuisten naar den mond brengt. Men ontbijt met zonneopgang, men houdt den maaltijd op den middag, en men doet met zonneondergang het avondmaal, hetwelk de beste aanregting is (1).

Thee, *opium* en tabak zijn bij de *Maroccanen* schier gelijk te stellen met de eerste

(1) *Voyage* p. 107, 251, 252. DAPPER
Africa bl. 209, 210.

eerste behoeften des levens. Men gebruikt en dient den theedrank voor ter aller ure van den dag. Men vermengt onder de thee de bladeren van kruizemunt, derzelver trekzel schenkt men af in kleine *Oost-indisch* porceleine kopjes, en dient hetzelfde voor zonder melk of room, maar met eenig droog zuikergebak. De geringe hoeveelheid echter, welke van dien drank gebruikt en de uiterste deftigheid, waarmede deze verkwikking aangeboden wordt, toonen genoegzaam derzelver kostbaarheid, ook wordt zij eeni lijk door de rijken in gansch *Barbarye* gebruikt. In plaats van den *opium*, welks onmatig bezwaar bij het inkomen hem even onverkrijgbaar maakt voor het gemeen, bedient hetzelfde zich van den *Achicha* met water, welks gebruik de *Mooren* verzekeren, dat de alleraangenaamste aandoeningen te weeg brengt, doch bij onmatig gebruik bedwelming veroorzaakt. Ook deze *Achicha* niet kunnende bekomen, mengen zij onder hunnen tabak zeker kruid *Khaf* genoemd, welks rook al mede eene even aangename werking op hunnen geest doet. Boven dit alles is de pijp de meestgeliefde metgezel des *Moorschen*

ſchen levens. Doorgaans is dezelve bij hun vier voet lang en van aarde gebakken, doch de Keizer en zijne grooten doen dezelve ſchitteren met eenen echt gouden kop (1).

De *Mooren*, die zelve nimmer eenen ſtoel of tafel gebruiken, behalve alleen een laag bankje, waarop zij het theegoed plaatſen, dienen de *Europeërs* gaarne van eene zitplaats, wanneer zij hun eenige achting willen bewijzen, en maken zich het kruisſelingszitten met de beenen zoo gemakkelijk, als dit bij hunne gewoonte aan deze houding kan gevorderd worden. De huizen in de ſteden vertoonen zich van buiten veeleer als grafgeſtichten dan als woningen voor levenden, daar men aan dezelve niet dan witgepleisterde muren ziet, zonder vengſters en met eenen eenvoudigen ingang, ſchier gelijk vloers. De platte daken der huizen zijn de plaatſen, waar men in dezelve verſche lucht ſchept, en leveren, bij eene vrij gelijke bouworde, als het ware, eene bovenſtad uit, over welke men wandelen kan, zonder op ſtraat te komen. Men heeft een voorvertrek in de huizen der groo-

(1) *Voyage* p. 249—251.

grooten, alwaar de inkomende 200 lang vertoeft, tot dat de vrouwen verwijderd zijn; daarna wordt men na het spreekvertrek geleid; in het voorbijgaan ziet men de vrouwenvertrekken, die even als alle de overigen het licht ontvangen door de deur, zijnde rondom eenen binnenhof gebouwd. In de slaapkamers zijn geene schoorsteenen. De keuken wordt op het binnenhof gehouden op aarden fornuizen. Terwijl de gebrekkelijkste bouwkunde zich van buiten vertoont aan den blinden steenhoop, die geene andere verdienste heeft dan van de witheid en bestendigheid van derzelver bepleistering, uit mortel en kleine steentjes zamengesteld, ontmoet men van binnen boven den ingang der vertrekken en in de vertrekken zelve veel kostbarrheid en praal, die zonderling afsteekt door de hoogste vordering in weelde. Blaauwe damaste behangfels tusschen gesneden schutwerk gevat, tapijtwerk op den grond, met leeuwen of tijgerhuiden overdekt, staande uurwerken onder glazen stolpen, rustbedden van kostbaar hout en fraai overtrokkene matrassen, peulwen en kussens met de heerlijkste zijden stoffen overtogen en rondom den wand op eenen

eene kleine zoldering of blezen mat gelegd, zijn de kostbaarheden en gemakken, welke den vreemdeling verrasfchen. Heete en koude baden, fonteynen en gallerijen, alsmede een gantsch afgezonderd vrouwenhof behoren tot de volledigheid der Keizerlijke paleizen (1). In *Mogador* zijn de straten lijnrecht, maar zeer eng, en de huizen hooger dan in de andere steden (1). *Tarudant* is voor de helft vernield; de overige huizen zijn van klei en hebben allen eenen tuin van achteren, waardoor deze stad meer naar een dorp gelijkt, en evenwel is zij nog de volkrijkste naar gelang van haren omtrek (3). *Marocco* heeft zeer nauwe, morsige en bochtige straten en zeer vele bouwvallige huizen; de beste staan midden in tuinen; de aanzienlijkste hebben twee verdiepingen. In de wijk der kooplieden worden de winkels in nissen gehouden. De winkelier zit in dezelve naar 's lands wijze en heeft alle zijne waren onder zijn bereik, zoodat hij voor den kooper niet be-

(1) *Voyage* p. 62, 83, 248, 313.

(2) *Voyage* p. 68.

(3) *Voyage* p. 123.

behoeft op te staan, hetwelk kenmerkend is voor die vadzige onverschilligheid, die den *Maroccaanschen* geest eigen is. Tweemaal in de week zijn drie markten levendig. De *Joden* hebben hunne eigene wijk in de stad onder toezigt der Regering, en worden alle avonden binnen dezelve opgesloten (1). In *Tetuan* zijn de straten niet slechts smal en morsig maar springen de huizen ook van boven zoo ver uit, dat zij wederzijds elkan-deren schier raken; zij zijn van twee verdie-ningen en van binnen vol kostbaarheid en praal; ook hier hebben de *Joden* hunne eigene wijk (2).

Door gansch *Marocco* denkt men nimmer aan de wegen, het geen het reizen door dit Rijk zoo gevaarlijk als langzaam en kostbaar maakt; ook zijn 'er zoo weinig bruggen over de rivieren, dat men twijfe-len zou, of men hier wel in staat ware om ze te leggen. Men bedient zich overal van schuitjes om over de rivieren te ko-
men

(1) *Voyage* p. 150.

(2) *Voyage* p. 349, 350.

men en deze trefte men zelden anders aan, dan bij de zeehavens.

In hunne tuinen heerscht zoo weinig aanleg en smaak, dat zij slechts boomgaarden binnen een gesloten roosterwerk mogen heeten (1).

Al de smaak der *Maroccanen* schijnt zich te bepalen tot hunne kleding. Die der mans bestaat in een zeer kort hembd met lange mouwen, een witte linnen onderbroek met eene lange lakensche overbroek, die tot op de voeten hangt. Over het hembd dragen zij twee of drie borstrokken van verschillende kleur, met kleine knoopjes van voren. Een zijden gordel omgeeft den middel, en een fluwelen band draagt, als een bandelier, aan de linkerzijde eenen krommen sabel of een kort zwaard in eene koperen schede; voorts overdekken zij zich gaarne met een op perkleet, *Haïck* genaamd, hetwelk hun los en gemakkelijk zit; wanneer het weêr ongunstig is, gebruiken zij hiertoe de *Su-lam*, die een zeer ruime mantel is van wit

(1) *Voyage* p. 83, 84.

wit of blaauw *Europeesch* laken, met een kap van achteren, om het hoofd te bedekken. De Grooten des Rijks dragen den *Kaftan* of het scharlaken opperkleed. Laken of zijden mutzen dekken het hoofd; aan de voeten dragen zij broosjes, muilen en schoenen met dunne zolen (1).

De kleeding der *Moorſche* vrouwen beſtaat in een hembd met ruime mouwen, een lijſje van zijden, en de *Kaftan*, naar eene japon zonder mouwen gelijkende, die tot op den grond hangt en van zijden of katoenen ſtof is, ſomtijds wel met goud geſtikt. Een zijden of zeer fijne neteldoekſche gordel omſluit den middel met eenen knoop, die op de linker heup zit en van daar tot aan de knieën toe de beide einden laat nederhangen. Achter aan dien gordel zijn twee breede linten gehecht, die, onder de armen doorgaande, elkan- der over den boezem kruizen en op de ſchouders worden vaſt gemaakt. Eene lange broek van zijden of van zeer fraai lijwaat vervangt de rokken der *Europeſche* vrou-

(1) *Voyage* p. 97, 118, 246, 248. *DAR-
ZER Africa* bl. 210.

vrouwen. Het haar dragen zij keurig gevlochten tusſchen eenen doek, die tevens tot muts verſtrekt. De ooren zijn op twee plaatſen doorboord, in den rand en in de lel; in het bovenſte gat dragen zij kleine, in het onderſte zeer groote ringen en juweelen. De vingers en armen zijn niet minder verſierd met ringen en edele geſteenten. De hals en borst zijn overdekt met ſnoeren van parelen en gouden kettingen, om aan dezelve koſtbare of dierbare hangers tusſchen den boezem te dragen. De voeten worden nimmer bekleed, maar bij den enkel al mede met koſtbare ringen verſierd, en met kleine roode en met goud geſtikte muiltjes beveiligd. Niet geruſt op eigene bekorelijkheden is het blanketzel der vrouwen grootſte zorg. Terwijl een blinkend zwart de wenkbrauwen doet glinsteren en door menig vletje op het voorhoofd, den neus of wangen de blankheid der huid moet te gemoet komen, zijn de de wangen en de kin met een zeer levendig rood geteekend, en loopt van daar ſomrijds over den hals tot naar de borst eene zwartachtige ſtreep, die de ontucht-

ti-

O.

zij keurig ge-
tek, die tevens
en zijn op twee
rand en in de
gen zij kleine,
ringen en ju-
en zijn niet min-
edele gesteent-
overdekt met
den kettingen,
f dierbare han-
e dragen. De
bekleed, maar
kostbare ringen
de en met goud

Niet gerust
het blanketzel

Terwijl een
wen doet glins-
op het voor-
n de blankheid
komen, zijn de
een zeer leven-
oopt van daar
naar de borst
ie de ontuch-
ti-

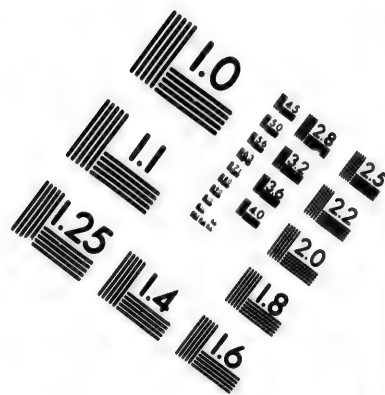
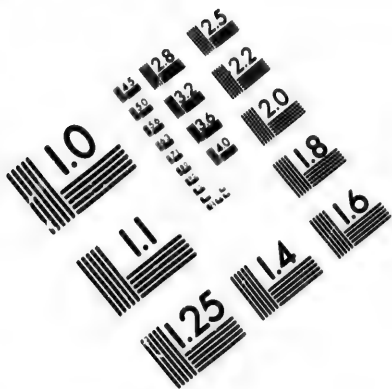
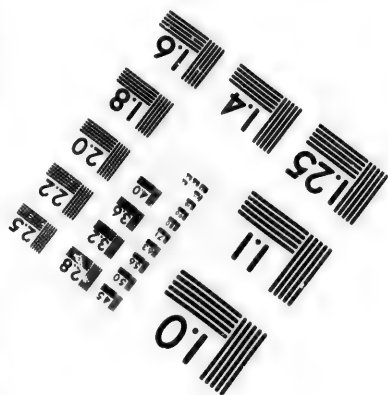
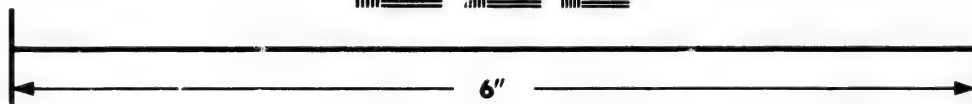
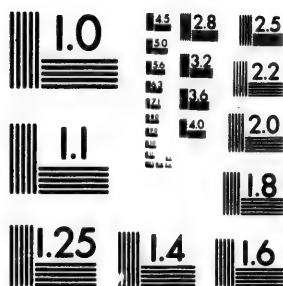

IMAGE EVALUATION TEST TARGET (MT-3)

Photographic Sciences Corporation

**23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503**

**CIHM/ICMH
Microfiche
Series.**

**CIHM/ICMH
Collection de
microfiches.**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1984

tige geleider voor de oogen en gedachten schijnt van het andere geslacht. Ook de nagels en handen van binnen moeten bij haar roosverwig schijnen, maar worden wel eens zwartachtig door het donker rood. Boven op de handen en voeten zijn velerleije huidversierselen door inbranding of *tatouëring* voor het gansche leven aangebragt. De kostbare en prachtige tool wordt zoo wel door de vrouwen van rijke *Mooren* als door de *Sultanen* zelve gedragen; het overige verschil bestaat daarbij in de meerdere kostbaarheid der stoffen en de grootere menigte van edele gesteenten. De vrouwen van gemeenen stand zijn armoediglijk gekleed, met eene lange linnen broek en een grof kleed, het welk om den middel aan een gemeen koord gegord is. Om het hoofd is een doek geknoopt, waaronder het haar wordt opgehouden (1).

De voorname *Maroccanen* gaan nimmer te voet uit, maar rijden altijd te paard (2), en kennen geene andere bezigheid dan den
koop-

(1) *Voyage* p. 34—329. DÄPPER *Africa* bl. 219.

(2) *Voyage* p. 121.

koophandel. Deszelfs uitvoer bestaat voornamelijk in muilezels voor *America*, en voor *Europa* in leder, huiden, gommen, struisvederen, koper, wasch, wol, elefantstanden, dadels, vijgen, rosjnen, olijven, olie, matten en tapijten: waartegen ingevoerd worden timmerhout, buskruid, kanon, laken, tin, lood, ijzer en allerlei kramerijen van spiegels, tabaksdoozen, uurwerken, kleine mesfen, zout, als mede thee, zuiker, specerijen en andere voorwerpen, welke het land niet voortbrengt. Ook handelen de *Mooren* met geheel *Guinea*, *Algiers*, *Tunis*, *Tripoli*, *Egypte* en *Mecca*, door middel van *Karavanen* (1).

De handwerken bepalen zich bij hun tot het weven hunner wollen, katoenen en zijden stoffen en tapijtwerken: voorts maken zij fraaije matten van den wilden palmboom, doch zeer gemeen papier en middelmatig buskruid. Al hun timmermans, metselaars, smids en ander gereedschap is zeer grof en gebrekkig, en al hun werk heeft meer lof wegens hecht dan wegens eeni-

(1) *Voyage* p. 66.

eenigen smaak. Zij kennen het gebruik niet van karren en wagens, maar vervoeren alles op den rug hunner ezels en kemels (1).

Voor den landbouw gebruikt men geene andere bemesting, dan den asch van de, even voor den herfstregen in brand gestokene, stoppels; de grond wordt slechts een halven voet diep omgehaald, en beloont echter den arbeid met rijken oogst van tarw, gerst, boonen, erwten, hennip en vlas. Men bewaart het graan in *Matamboren*, het welk kuilen in den grond zijn, met stroo overdekt, waartoe men hooge plaatsen verkiest en alwaar het graan vijf of zes jaar buiten bederf blijft. De springharen zijn ook hier niet zelden de vernielers van den ganschen oogst, waar tegen die langduurige voorraad moet voorzien bij algemeen gebrek. In 1780 was hetzelfde zoo groot, dat de honger vele menschen deed omkomen, nadat zij vruchteloos voedsel in wortelen gezocht, ja zelfs de vernielers hunner velden aangevallen hadden, om uit derzelver ingewanden het onverteerde voedsel te halen.

Es-

(1) *Voyage* p. 79—82.

Eene opening van 's Keizers voorraadschuren en een gebod ter ontsluiting van alle de *Matamoren* stelden een einde aan deze ellende, waarvan nog heden gansch *Marocco* gewaagt (1). Om boter te maken, giet men room in eene bokkenhuid, welke men schudt, tot dat zich de boter afscheidt en aan de wanden van dezelve hecht, waardoor zij altijd vol haairtjes en tevens zeer smakeloos is. De kaas is niet veel beter. Men maakt ze niet, maar men laat slechts de gestremde melk staan, tot dat zij uitgedroogd is. Op sommige plaatsen is het brood goed, elders ellendig. Alle de beesten, die geslacht worden, steekt men de keel af, terwijl men derzelver kop naar de zijde van *Mecca* draait, als een offer aan den *Profeet*; men laat ze ledig bloeden, en reinigt ze dan zorgvuldig, waarna zij in stukken van twee of drie pond worden klein gehakt.

Het waterhalen maakt eene voorname bezigheid uit van het gemeen. Hetzelve geschiedt in lederen zakken, die van binnen

(1) *Voyage* p. 71—74, 80.

nen bepekt zijn, om het water niet te laten wegloopen, doch waardoor hetzelfde onzuiver van smaak wordt (1).

Kunsten en wetenschappen zouden geheel vreemd zijn in *Marocco* zonder de *Joden*, die voor dezelve eenigen smaak doen blijken. De drukkunst is ten strengste verboden, en de meeste handschriften van vroegere tijden zijn verloren, behalve eenige weinige over de sterrekunde, sterrewigchelaarij en geneeskunde, waarvan men eeniglijk die over de wigchelaarij raadpleegt. De wet van MAHOMED verbant bij hun de schilderkunst. In hunne steden zijn wel scholen voor de jeugd, maar zij worden weinig bezocht wegens de achteloosheid der rijken bij de opvoeding hunner kinderen en de ellende van het gemeen, hetwelk zich zoo ver niet kan verheffen. De *Talbs* of Schriftgeleerden onderwijzen anders de lees-, schrijf- en rekenkunst, zoo wel als het regt verstand van den *Koran*. De tijdrekening geschiedt bij maanden en weken, waarvan de zondag de eer-

(1) *Voyage* p. 80, 81.

eerste dag heer; de volgende worden de tweede, de derde enz. genoemd (1).

Met geestvervoering zijn de *Mooren* op de toonkunst gesteld; ook hebben sommigen hunner veel smaaks voor de dichtkunst. Hunne zangwijzen zijn nogtans eenzelvig en vervelende, om dat zij noch de toonleidingen noch de toonveranderingen kennen, die den rijkdom en schoonheid onzer toonkunst uitmaken. De liefde maakt steeds het onderwerp hunner liederen uit, schoon geen volk dezelve minder kent; dezelve hebben ook nog minder waarde dan de zangwijzen. Hun geliefdste speeltuig is de hoboo en mandolijn, waarbij zij de *Turksche* trom, de tambourijn, de fluit en viool met twee snaren voegen. Op feestdagen wordt dit speeltuig vervangen door het afvuren van musketten en het ronddeelen van rijkelijken *Kous-kous*. Allerleije soort van kwakzalvers vindt bij de ligtgeloovigheid der *Mooren* het gereedst onthaal. Geen gering vermaak vindt het lediglopend gemeen in het

(1) *Voyage* p. 239, 242, 254, 270.

het aanhooren van vertellingen en de mededeeling van het nieuws van den dag. Voornamer personen en derzelver jongelieden vooral houden zich dagelijks bezig met de oefening hunner paarden, en brengen het in de rijkunst tot eene hoogte, welke de beste ruiter uit *Europa* bewondert. Inzonderheid munten zij uit in het ophouden hunner paarden, na ze in vollen ren gebragt te hebben, en het is een bewijs hunner achting zoo wel, als hunner bekwaamheid, wanneer zij den persoon, dien zij op weg willen aanspreken, als een vogel op het lijf komen vliegen en dan in een oogenblik stil houden en hem begroeten (1).

De vrouwen van voornamen schijnen zich met geen handwerk hoegenaamd bezig te houden, maar slijten den tijd in gesprekken met hare lotgenooten en wandelingen binnen den omvang harer gevangenisfen. Noch zij noch eenige andere gemeene vrouwen wonen eenige openbare godsdienstoefening bij: de *Maroccanen* achten haar eeniglijk geschapen tot der man-

(1) *Voyage* p. 260—266.

mannen zingenot, schrijven haar geen deel aan het hoogst geluk der uitverkorenen toe en zouden het ook hinderlijk bij hunne godsdienstoefeningen rekenen, zich met vrouwen ter zelfder plaats te bevinden. Men vergunt haar slechts hare *Talben* of geleerde vrouwen te hebben, die eenige gebeden uit den *Koran* kennen, en dezelve aan de kinders in den *Harem* leeren (1). Zonderling strijdt met deze zoo onvergelijke als buitensporige minachting der vrouwen het bijgeloovig gebruik, hetwelk men van derzelver gebeden maakt, om regen te verwerven, wanneer de droogte misgewas dreigt. Alsdan draagt elke vrouw van 's Keizers *Harem* een klein plankje op het hoofd, waarop het watergebrek geschreven staat, en doen zij gezamenlijk omgangen, tot dat de regen valt (2).

De leer van MAHOMED, omgeven met alle mogelijke dweeperijen en bijgeloovicheden, regelt den Godsdienst der *Mooren*. Hunne bedehuizen zijn op doodstraf ontzegd aan de ongeloofigen. In dezen worden

(1) *Voyage* p. 323, 324.

(2) *Voyage* p. 319, 320.

wordt door de *Talbs* het woord gevoerd; deze doen ook de oproeping tot de openbare gebeden. Dezelve bestaan in de voorlezing van een hoofdstuk uit den *Koran*, waarbij verscheidene plegtige buigingen en knielingen der gemeente plaats hebben. De eigenlijke kerkdag is de vrijdag, wanneer de Steden gesloten worden, uit vrees voor eene overrompeling door de *Christenen*, waar van hunne godspraken gewagen. Zij vieren drie voorname feesten, ter gedachtenis der geboorte en der vlucht van MAHOMED; zijnde de derde eene soor: van verzoendag voor alle ongeregtigheden in den handel, die met rijke aalmoessen worden geboet (1).

Zeven maanden voor het feest van de geboorte des *Profeets* verzamelen zich de bedevaartgangers te *Fez*, om van daar op te trekken naar *Mecca*. Zij bestaan uit de Berglieden, *Brebes* genaamd, uit *Moorsche* kooplieden en Zendelingen van het Hof. De kooplieden mogen niet vertrekken zonder alvorens orde op hunne zaken gesteld te hebben. De *Karavene* gaat gedeel-

(1) *Voyage* p. 269, 270.

deeltrelijk te land en staat geheel onder het oppergezag van den Leidsman, die het scheepgaan niet veroorloft zonder voorafgaande betaling der vracht. Deze *Karavane* vereenigt zich ter bestemde plaats met die van *Kairo* en deelt voorts in derzelve verrigtingen en wetten. Voor den optogt heeft eene plegtige aanroeping van God en den *Profeet* plaats. De optogt zelf wordt geopend door de kemels en ezels, met leestogt beladen, waarmede de voetgangers uit armoede of boete volgen; de overigen, die op kemels of ezels gezeten zijn, sluiten den trein. Men trekt met zonne opgang uit; op den middag houdt men stil om te eten, en ten vier uren na den middag legeren men zich tot den volgenden morgen. Al voorttrekkende wordt de *Karavane* vermeerderd door den toevloed uit de Steden, welke zij langs reist, en na twee en eene halve maand doorgereisd te hebben, rust zij tien dagen lang, in de nabijheid van *Tripoli*, waarna zij in veertig of vijftig dagen haren togt vervolgt tot *Alexandrie*. Aldaar ververscht zij zich op nieuw en komt eindelijk na zeven maanden ter plaats harer bestemming, zich het verdriet

driet van eenen zoo langwyligen togt getroostende bij de voordeelen van den handel, dien zij van de eene Stad tot de andere drijft en bij de godsdienstige gastvrijheid, welke zij overal aantreft onder de beschaafde *Arabieren*. Alleen de zwervende *Arabieren* zijn haar gevaarlijk, maar wagen den aanval niet in geval van genoegzame wankzaamheid en vereeniging der *Karayane*. De te scheep vertrokkenene bedevaarders voegen zich bij de overigen te *Alexandrie*: gezamenlijk komen zij ook tot *Alexandrie* terug, alwaar zich de landreizigers weder van hun afscheiden (1).

De eerbied voor personen van een heilig gedrag stijgt bij de *Maroccanen* tot eene afgoderij, die bij de willekeurigheid hunner Regering weldadig kan geacht worden, daar men derzelver graven als vrijplaatsen beschouwt, door den Keizer zelven geëerbiedigd. De aanspraak echter op zoo hoog en eerbied wordt meer aan uiterlijk Godsdienstvertoon en krankzinnige dwaeprij toegekend, dan aan mannelijke deugden; met uitzondering nogtans van de op-

pas-

(1) *Voyage* p. 277—290.

passing der zieken, den troost der bedroefden en de ondersteuning der noodlijdenden, welke werken van barmhartigheid als proeven eener zuivere heiligheid in geene geringe aanmerking komen (1). Bij hun leven reeds werkt deze eerbied zeer sterk, maar brengt ook natuurlijk vele schijnheiligen voort, die hunnen invloed tot allerlei oogmerken misbruiken. De *Marabouts* of Priesters bovenal leiden een werkeloos leven, waar in zij zich als waarzeggers en wigchelaars ten kosten van het volk onderhouden; terwijl de *Sidinafirs* of Slangeneters zich rijkelijk laten betalen, door hunne toovermaaltijden aan levende slangen, die zij, op de maat van eenig speeltuig dansende, voor het oog des volks gezegd worden te verflinden (2).

Wanneer een *Jood* of *Christen* de leer van MAHOMED omhelst, wordt hem het gewaad der geloovigen omhangen en hij te paard rondgeleid onder zang en spel; hij zelf kiest zich eenen nieuwen naam en stelt zich onder het toezigt van eenen pe-

(1) *Voyage* p. 38—40.

(2) *Voyage* p. 41—43.

peter, die hem als zijn kind aanneemt, doch zonder eenige andere verplichting daarbij op zich te laden; ook staat den *Renegaat* het huwelijk niet vrij, dan met eene Negerin of met de dogter van eenen *Renegaat*, wordende zijne kinders in het derde geslacht eerst gerekend als ingelijfd onder de inborelingen (2).

De *Moorsche* dochters worden reeds met den twaalfjarigen ouderdom uitgehuwd. De wet vergunt den mans vier vrouwen en even zoo veel bijzitten, maar derzelver onderhoud doet de rijksten alleen daarvan gebruik maken. De wederzijdsche ouders regelen het huwelijk, alvorens de aanstaande echtgenooten elkanderen zien, en derzelver eerste kennismaking is dikwijls het oogenblik der onscheidbare vereeniging. De *Kadi* ontvangt den huwelijksseed, daarna wordt de bruidschat aan den bruidegom gegeven, die van zijne zijde eene som vaststelt in geval van zijn vooroverlijden of van echtscheiding uit hoofde van onvruchtbaarheid. De kinders van bijzitten hebben slechts de helft van het erfregt der wettigen.

Na

(1) *Voyage* p. 276, 277.

Na de getroffene huwelijksovereenkomst tusſchen de wederzijdſche ouders , ontvangt de bruid de heilwenschen van hare vriendinnen , en krijgt zij eenen *Talb* , om haar de pligten van eene gade voor te ſtellen , die zijn onderhoud telkens afwiſfelt met heilige liederen over het huwelijk. De bruidegom ziet zich geluk gewenscht door alle zijne vrienden , en rijdt aan derzelver hoofd de ganſche ſtad door , onder het geleide van fluiten en trommels , en onder veelvuldige begroeting van musketschoten tot zijne eer , die , even als bij alle andere openbare feesten , niet gelijktijdig , maar altijd een voor een gelost worden. Op den dag der huwelijksvoltrekking wordt de bruid in eene vier- of achtkante koets , met wit linnen , ook wel met gaas of rooskleurige taf overtogen , op den rug van eenen muilezel of kemel gedragen naar het huis van den bruidegom , vergezeld door hare ouders en vriendinnen en vereerd met velerlei speeltuig en veelvuldige vreugdeschoten. Ter dezer plaatſe gekomen , wordt zij in het vertrek geleid , waar zij den bruidegom heeft op te wachten , die weldra komt en , zonder eenige voorafgaande

tederheden, gebruik maakt van het regt, welk hem deze verbindtenis toestaat. Eenige dagen daarna wordt de bruiloft gevierd door ouders en vrienden met gastmalen en feesten, die naar gelang van het vermogen min of meer duurzaam zijn. De jong getrouwde man schijnt in de eerste acht dagen, en de vrouw in de eerste acht maanden na den trouwdag niet te mogen uitgaan. Wanneer de man grond heeft, om aan de vroegere eer of aan de verdere trouw zijner vrouwe te twifelen, heeft hij het regt haar te verftooten. De vrouw daartegen heeft regt van fcheiding, wanneer zij kan bewijzen, dat haar man geen vermoegen genoeg heeft, om haar te onderhouden. Ingeval van mishandeling en belediging moet de man dit ongelijk voor het eerst met geld, daarna met een kleed van veel grooter waarde aan de vrouw boeten, en, bij volharding zijner gewelddadigheid, heeft zij het regt, hem te verlaten, en na twee maanden tijds, een ander huwelijk aan te gaan (1). Deze verordeningen zijn echter ge-

(1) *Voyage* p. 270—274, 317. DAPPER
Africa bl. 210—212.

geringe waarborgen voor de vrouwen, van jongs af gewoon, het andere geslacht slaafs te eerbiedigen, en, in voornamen stand, door zoo vele vijandinnen omgeven, als haar meester vrouwen en bijzitten heeft. De kunst, om te behagen en alzoo het hart van den echtgenoot aan zich verbonden te houden, is de groote les voor haar geweest in hare jeugd; tot deze kunst schijnt vooral het geduldig dragen van de eigendunkeligheden des gemaals te behooren. Zij geven daarom den slaven zelve niets toe in dienstvaardigheid en onderwerping, en genieten ook niet meer dan eene schaduw van vrijheid. Naauwelijks wordt haar ooit verlof gegeven, om hare gevangenis voor eenige oogenblikken te verlaten, en nooit vertoonen zij zich buiten dezelve zonder een bedekt gelaat. Langer dan een uur gedooft de naarijver van haren meester het afzijn niet, schoon hij veilig genoeg is, wanneer zijn medeminnaar zich niet in het vrouwengewaad versteekt, om alle zijne voorzorg te bespotten (1).

Ongelukkigst zijn de vrouwen en bijzitten

(1) *Voyage* p. 327—329.

ren van den Keizer, opgesloten in eenen schier ontoegankelijken *Harem*, bewaakt en laag gediend of somtijds ook wreed mishandeld door ontmande neger-slaven van den hatelijksten aard en afschuwelijkste gestalte, onkundig van alles, wat buiten het getimmer omgaat, en nimmer de vrije lucht genieten- de, dan wanneer zij den Vorst naar eene andere hofplaats volgen, en alsdan vooraf gegaan door eene bende krijgsvolk, hetwelk zorgt, dat niemand anders zich op haren weg bevindt, of ook wanneer zij verlof bekomen hebben, om zich onder even streng toezigt der gesnedenen buiten den *Harem*, doch binnen den omtrek van het paleis, door eene wandeling te vertreden. De *Harem* zelf heeft eene geheime deur, wier sleutel in handen van den Keizer is; dezelve maakt een belangrijk gedeelte uit van het *Serail* of Keizerlijk Paleis, en is een Paleis op zich zelven. Het oppergezag staat aan de eerste *Sultane*, doch strekt zich niet verder uit, dan tot het huisbestuur. Alle de vrouwen en bijzitten ontvangen zekeren lijstogt, doorgaans zoo gering, dat de eersten vooral zich een bestaan moeten zoeken in de geschenken van vreemde Afgezanten

en Gelaſtigden, aan wien zij haren invloed bij den Keizer duur genoeg weten te verkoopen. Zij zijn van hare uitgaven geene rekenſchap verpligt. Zij onderhouden hare eigene ſlavinnen en beſteden niet weinig aan haren tool, maar ook aan het onderwijs, het welk zij zich gaarne in zang- en toonkunſt laten geven. De jongens, welke de *Sultanes* ter wereld brengen, dragen den naam van Prinſen en hebben een gelijk regt tot de kroon. Zij worden vervolgens in voornaame poſten van beſtuur en krijgsbevel geplaatſt, en ſchijnen doorgaans min gevaarlijk door ſtaatzucht voor den Vorſt, dan door knevelarij voor den onderdaan te zijn. Zelden komt de Keizer in den *Harem*. Een geſneden brengt zijnen wil aan de vrouw zijner verkiezing over, die dan niets verzuimt, om hare bekorelijkheden te doen ſchitteren: maar toch weinig vermag op het hart van eenen Heer, die in alle hare liefkoozingen de lage onderwerping eener ſlavinne ziet (1).

Het kinderbaren valt de *Moorſche* vrouwen niet zwaar; gemeenelijk zijn zij den dag

(1) *Voyage* p. 109, 113—116, 312—321.

derden dag na hare bevalling al weder op den been. In den geringen stand verrigt de moeder haar huiswerk met het kind op den rug; en, naa het een jaar lang alzoo getorcht te hebben, ligt zij het op den grond, zonder eenige ontijdige en nadelige moeite te doen, om het te leeren loopen. Na eene korte poos kruipens rigt zich de kleine van zelfs op, en, bij verderen wasdom, wordt hem spoedig eenige bezigheid naar gelang zijner krachten gegeven. De kinders der rijken worden somtijds naar school gezonden, en zij, die tot den Priesterstand bestemd zijn, worden in den *Koran* onderwezen, tot dat zij denzelven schier geheel in het geheugen hebben; als dan worden zij door de *Talbs* bevorderd en verlaten de school met eene openbaare plegtigheid, wordende te paard de gantsche stad door geleid, onder het gevolg eener talrijke menigte en het geluid van vele speeltuigen.

Eene gelijkfoortige plegtigheid heeft reeds plaats gehad op den dag der besnijdenis, wanneer het kind van den rijken op een muilezel, doch dat van geringe lieden op eenen ezel naar de *Moskee* gevoerd

T 2

wordt,

wordt, maar altijd door trommels en ander speeltuig vergezeld (1).

Het ontbreekt bij ziekte en ongemakken geenszins aan genees- en heilkundige hulp, welke door de *Joden* zoo wel, als de *Mooren*, wordt bewezen. Derzelver geneeskunde bepaalt zich echter tot eenige eenvoudige meestal plaatselijke middelen, in oude handschriften aangeprezen, en zonder veel oordeel door hun voorgeschreven. Stouter en opmerkelijker is hunne heilkunde; daar zij het mes, zoo wel bij de waterbreuk als bij de oogstaar, gebruiken en daarbij gelukkig schijnen te slagen (2).

Waar de kunst te kort getchoten is, om den zieken te behouden, schiet de algemeene deelneming toe, om de uitvaart van den overleden allerplegtigst te vieren. De bloedverwanten huren een zeker aantal vrouwen, om hem te beweenen, die dan onder het akeligst gehuil zich voor het hoofd slaan en het aangezicht opkrabben, gedurende de wenige uren, welke het lijk boven aarde staat. Hetzelve wordt in dien tijd

(1) *Voyage* p. 274.

(2) *Voyage* p. 24, 25.

tijd zorgvuldig gewaschen, met de rechterhand boven het hoofd in een stuk laken genaaid en in eene kist gelegd, die voorts op de schouders van eenige dragers naar eene begraafplaats buiten de Stad wordt gebragt. De lijkstatie, die hetzelfde volgt, is zeer groot; twee personen gaan naast elkanderen voor hetzelfde uit, roepen God en MAHOMED aan, en zingen lijkgezangen. De grafkuil is beneden ruimer, dan bij deszelfs opening, die met eene zerk wordt gedekt, waarop de vrouwen nog lang daarna hare tranen storten. Vier maanden en acht dagen duurt de rouw eener weduwe, in welken tijd zij goud noch edele gesteenten draagt: zwangere weduwe rouwen hare dragt uit. Gedurende den rouw worden zij door de ouders of bloedverwanten des overledenen zorgvuldig getroost en bezogt. De rouw der zoons bestaat in het ongekort laten van het haar, den baard en de nagels (1).

Het *Maroccaansche* Staatsbestuur is eene volslagene dwangregering, waarbij lijf en goed

(1) *Voyage* p. 374—376. DAPPER *Africa* bl. 212.

goed der onderdanen aan de willekeur van den de Vorst onderworpen zijn. De Keizer benoemt de *Pacha's* of Landvoogden zijner Staten, meest al uit de vermogendsten zijner onderdanen, somtijds uit zijne eigene zoons die *Muley's* of Prinzen heeten. De heerschappij der *Pacha's* is even eigendunkelijk; zij bezwaren, beboeten, knevelen en plunderen naar welgevallen; het doodvonnis alleen gaat niet uit hunnen mond, en hun overbodig vermogen is doorgaans de oorzaak van hunnen val, die slechts het minste voorwendzel vereischt, daar het den Keizer om eigene verrijking met hunnen roof te doen is. De Steden en Dorpen hebben bijzondere Bevelhebbers, voor de eerste *Alcade's*, voor de laatste *Scheiks* genoemd, beide onderworpen aan den *Pacha*, maar wederom eigendunkelijk in hun onderbewind, schoon dubbeld in gevaar bij hunne knevelarij, bij den *Pacha* niet minder, dan bij den Keizer. De *Alcade* heeft eenig krijgsvolk tot zijnen dienst en voert het lijfstrafelijke regt tot in doodvonnis toe. De misdaad wordt wreed en knevelend gestraft, na dat ze dikwijls op valsche getuigen af beoordeeld is, welke des Regters roofzucht

zuicht naar des rijken goed opzettelijk heeft omgekocht; ook wordt zij dikwijls vrijgekocht, schoon wel bewezen zijnde, wanneer de straf den onschuldigen aanklager treft. De *Alcade* heeft in zijn bestuur eenen *El-hac-hum*, die van zijne bevelen afhangt; doch onafhankelijk van beiden is de *Kadi*, die als hoofd van den openbaren eerdienst, het burgerlijke regt oefent naar het voorschrift van den *Koran*, en in wiens afwezigheid de *Talbs* of Schriftgeleerden uitspraak doen, die anders als pleitbezorgers optreden, waarvoor zij met geschenken betaald worden; het pleit word door hun altijd schriftelijk gevoerd. Aan het hoofd der *Kadi's* staat de *Mufsi* als het Opperhoofd der kerk, die zich echter met geene pleitgedingen inlaat. Het hooger beroep van de gedane uitspraak geschiedt op den Keizer, die even vatbaar voor omkoopning is als zijne Regters, maar slechts zoo veel te duurder in zijne gunst. De gewone lijfstraf bestaat in stokslagen van van achteren of tegen de voetzolen met min of meer geweld aangebragt, naar gelang van het vonnis. In geval van dieverij of moorddadig oogmerk, worden de

handen of eene hand en voet weggenomen. Op volbragten moord volgt daarbij de doodstraf met het zwaard, de bijl, de knods of kogel. De rechtspleging geschiedt altijd in 's Keizers tegenwoordigheid, wiens wreedheid afgeregte beulen nahoudt, om de gruwzaamste verminkingen toetebrengeu zonder het levensbeginzel der rampzaligen aan te tasten (1).

In de troonopvolging heeft geen regel plaats. De Vorst kan daarover wel bijuitersten wil beschikken, maar het regt van den sterken beslucht alleen onder de mededingers uit het vorstelijk geslacht (2). De opvoeding van hetzelfde is weinig geschikt, om waardige Vorsten te leveren. Derzelver kindsheid, in den *Harem* gesleten, wordt vatbaar gemaakt voor alle de zaden des zedelijken bederfs; in de jaren der vroege jeugd is een *Neger* hun opvoeder, wiens slaafsche geest alle de gebreken van dien leeftijd inwilligt; naauwelijks worden zij

(1) *Voyage* p. 211—212. SANÉ T. II. p. 245. DAPPER *Africa* bl. 214.

(2) *Voyage* p. 120, 360.

zij tot lezen of schrijven in staat; de be-
devaart naar *Mekka* moet alle ander aard-
rijkskundig onderwijs vergoeden; zij ken-
nen van andere Mogendheden eeniglijk de
gebreken, en zijn even vreemd in de
staatskennis van hun eigen land, welk al-
les hun eene vereeniging van vooroordeel,
onkunde, verwaandheid en verslaaftheid
aan eigen zin en eigene begeerlijkheid ten
troon doet voeren, welke het eigendun-
kelijk Opperbewind ten onberekenbaren
kwaad voor de maatschappij in alle hare
belangen en betrekkingen doet worden (1).

Het Hof heeft een groot aantal dienaars,
die meestal beantwoorden aan de Staats-
dienaars en Hovelingen der *Europeesche*
Hoven, doch daarin voornamelijk van de-
zen verschillen, dat hun geene befoldinging
toegevoegd is en zij alzoo van den prijs
leven, dien zij op het verkoopen van hun-
nen invloed stellen. Deze prijs niet al-
leen, maar de verplichting, om zeer vele
handen, zelfs die van den Keizer, met
steeds toenemende geschenken te vullen,
maakt

(1) *Voyage* p. 243—245.

maakt het gehoor ten Hove zoo kostbaar als verdrietig (1).

Ten dage van een openbaar gehoor moeten zich alle Prinsen, die zich te *Marocco* bevinden, en alle Beambten ten Hove laten vinden: alsdan worden het eerst de staatszaken bepaald, daarna de vreemdelingen aangeboden, voorts het oor aan verzoeken geleend en eindelijk de regtsoefening gehouden.

De inkomsten van het Rijk zijn de tienden van alle voortbrengzelen des lands, het hoofdgeld der *Joden*, de tollén en regten op koopgoederen, het bezwaar op de vreemdelingen, en de gedwongene geldheffingen van de onderdanen; gezamenlijk worden zij op twee millioen guidens geschat (2).

De

(1) *Voyage* p. 93, 194, 201. ST. SAUVEUR p. 16, 17.

(2) SANÉ T. II. p. 346. Het geld bij hun in gebruik is:

De <i>Pistool</i>	=	100 <i>Blanquils</i>	f 19:--
De <i>Chequin</i>	=	54 <i>Blanquils</i> .	
De <i>Dollar</i>	=	28 <i>Blanquils</i> .	
De <i>Medio</i>	=	2 <i>Quartos</i> .	
De <i>Quarto</i>	=	14 <i>Blanquils</i> .	

De

De krijgsmagt van het Rijk bestaat uit *Negers* en inhorelingen, en is 36,000 man sterk, waarvan twee derde te paard zit; maar in oorlogstijd moet elk de oproeping ten strijd volgen. Zes duizend man maakt 's Keizers lijfwagt uit: de overige manschap ligt in bezetting en staat onder de bevelen der *Pacha's*. De krijgsman is alleen door zijne wapens onderscheiden van den overigen onderdaan; hij voert schiergeweer en sabel; zijne soldij is zeer gering en staat onder een algemeen opperbevel, het geen zich in verscheidene onderbevelen verdeelt; zijne krijgskunde maakt hem voor de schermtuizing meer geschikt, dan voor een geregeld gevecht, terwijl zijn voorkomen meer van den roover dan van den beschermer der veiligheid heeft.

De zeemagt van den Keizer is vijftien *Fregatten* sterk, eenige *Chebekken* en twintig of dertig galeijen, zijnde eeniglijk dienstbaar tot zeerooverij en gezamenlijk onder

be-

De *Octavo* = 7 *Blanquils*.

De *Once* = 4 *Blanquils*.

De *Blanquils* = 24 *Fluces*.

En de *Fluce* zelve.

bevel van eenen *Admiraal*. Zes duizend man maakt de scheepsbevolking der gansche vloot uit (1).

De geest van het *Maroccaansche* staatsbestuur, de verwaarloozing der opvoeding in alle standen, en de vernedering van het vrouwelijke geslacht, vormen het volkskarakter tot een zeer ongunstig geheel, waarin geveinsdheid, ondankbaarheid, eigenbaat, woestheid en gevoelloosheid heerschen, met uitzondering nogtans van enkele edelaartige menschen, die eer zouden doen aan de meest beschaafde volkeren (2). Over het algemeen worden zij plegtig in de betuigingen hunner vriendschap, maar veranderlijk in hunne genegenheid genoemd en is hun eene vadzigheid eigen, welke hun bij het minste gesprek eene zitplaats doet zoeken. Altijd door minneijver en achterdocht ontrust, wachten zij, indien het weder zulks slechts vergunt, liefst hunne vrienden voor den ingang hunner huizen op, alwaar dezen zich nevens hun neder-

(1) *Voyage* p. 211—215, 193. SANÉ T. II. p. 346, 347.

(2) *Voyage* p. 237—240.

derzetten, om met hun te rooken en te praten, of zelfs eenig spel te spelen, terwijl zij door slaven van verversching gediend worden (1). Het bijzonder eigene hunner gevoelloosheid voor de tederheden van het andere geslacht, ondanks dien verregaande minneijver, heeft den Teekenaar tot de nevensgaande voorstelling gebragt, waarbij de uiterste naauwkeurigheid in alle overige bijzonderheden geene aanwijzing behoeft.

(1) *Voyage* p. 254—256.

s duizend
der gan-

he staats-
opvoeding
g van het
volkska-
el, waar-
, eigen-
heid heer-
van en-
r zouden
eren (2).
legtig in
p, maar
genoemd
, welke
zitplaats
eijver en
, indien
efst hun-
nner hui-
hun ne-
der-

SANÉ T.

BERIGT VOOR DEN BINDER.

De <i>Dahomans</i> te plaatfen tegen over bladz.	54.
De <i>Wiydahs</i>	76.
De <i>Mandinguezen</i>	156.
De <i>Jalefs</i>	181.
De <i>Egyptenaars</i>	254.
De <i>Maroccanen</i>	300.

DER.

r bladz. 54.
" 76.
" 156.
" 181.
" 254.
" 300.

